Türkiye Yazarlar Birliği
Erzincan Şubesi

İnsanlığa Bir Çift Söz

TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ
ERZİNCAN ŞUBESİ

İnsanlığa Bir Çift Söz

Türkiye Yazarlar Birliği'nin
Seminer ve konferanslarından derlenmiştir.

Hazırlayanlar
Beyzanur Bilyay
Fatma Şahin
Şeref İşliyen
Mustafa Başgöze
Halil İbrahim Özdemir

Teknik Destek
Mustafa Başgöze

Türkiye Yazarlar Birliği
Erzincan Şubesi

İnsanlığa Bir Çift Söz

TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ
ERZİNCAN ŞUBESİ

ÖN SÖZ

Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şubesi tarafından yapılan dini, milli, kültürel ve sanatsal çalışmalar 2018 yılından bu yana Erzincan'da aralıksız olarak devam etmektedir.

Yapılan çalışmalar her ne kadar özet olarak gazetelerde, haber sitelerinde, sosyal medyada Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şubesinin Web sayfası olan 'tyberzincan.gov.tr' adresinde yayınlanıyor olsa bile tam metin olarak yayınlanması konusundaki arzumuz, bu e- kitabın yayınlanmasını zaruri kılmıştır,

Bir sezon boyunca verilen seminerler, konferanslar, program sırasına göre bu kitapta yerini alabilmesi için çalışmalarımıza başlamış bulunuyoruz. Çalışmalarımız zaman içerisinde de maddi imkânların el vermesi durumunda e-kitaptan normal baskılı kitaba dönüştürülebilmesi için çalışmalarımızı sürdürmek arzusundayız. 2023 yılı başından itibaren çalışmalarımızı başlattık. Faydalı olacağını umuyoruz.

Çoğu akademisyen ve yazar olan arkadaşlarımızın bu çalışmaları aynı zamanda araştırmacılara da kaynaklık teşkil etmesi açısından önemsiyoruz. Elinizdeki kitapta ilgili programa dair bazı fotoğrafların da yer almaktadır. Bu vesile ile çalışmalarımızı ölümsüzleştirmek, gelecek nesillere aktarmak arzusundayız.

Yaptığımız bu çalışma öncelikle e-kitap olarak Yazarlar Birliği Erzincan Şubesinin Web sayfasında yer alacak, her yılın çalışması ayrı bir kitap olarak karşımıza çıkacaktır.

Böyle bir çalışmayı yaparken çalışmamızın gelecek nesillere ve günümüz insanına da fayda temin etmesini arzulamaktayız.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen başta konuşmacı arkadaşlarımıza kitabın konuşmalarını metin haline getiren şair ve yazar arkadaşımız Fatma Şahin'e ve bizlere teknik destek veren Mustafa Başgöze'ye teşekkürlerimizi Sunuyoruz.

Faydalı olması ümit ve temenisi ile kitabımızın hayırlı olmasını diliyorum. 17 Ocak 2023

Halil İbrahim ÖZDEMİR

Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şube Başkanı.

MEKKE'NİN FETHİ

Prof. Dr. Nizamettin PARLAK

(Mekke'nin fetih yıldönümü münasebetiyle 6 Ocak 2023 Cuma günü saat 20'de Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şubesi Kültürevi'nde yapılan konuşma)

Mekke'nin fethinin yıl dönümü için hazırlanan bu program münasebetiyle sayın başkanımıza ve emeği geçen arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

Dünya tarihinde bir peygamberin ayak bastığı ve bir annenin, bir kadının ilk sakini olduğu başka bir şehir var mı bilmiyorum?

Günümüzden yaklaşık dört bin yıl önce Filistin civarında yaşayan Hz. İbrahim Kur'anı Kerim'in anlattığına göre Cenab-ı Hakkın emriyle, eşi Hacer'i ve oğlu İsmail'i susuz, ıssız ve yerleşimin olmadığı Mekke'ye bıraktı. Dolayısıyla buraya ilk defa bir Peygamber ayakbastı. Hz. Hacer ve kundaktaki oğlu bu topraklara yerleşti. Bir süre sonra onların bulunduğu yerde zemzem çıkınca Hz. Hacer'in izniyle bu civara insanlar yerleşmeye başladı ve şehirleşme oldu.

Mekke önemli, tarihî bir şehirdir. Çünkü Peygamber aleyhisselam burada doğdu. O, altmış üç yıllık ömrünün, elli üç yılını, yirmi üç senelik peygamberlik döneminin on üç yılını Mekke'de geçirdi.

Dünya tarihinin en önemli olaylarından ve kıyamet gününe kadar bir daha tekerrür etmeyecek olan, vahiy burada başladı. Kur'anı Kerim'in 114. Süresinden 85'i Mekke ve civarında nazil oldu. Burada yeryüzünün ilk mabedi yer almaktadır. Bir rivayete göre Hz. Adem tarafından yapılan Kâbe, yine Kur'anı Kerim'in ifade ettiğine göre eski temelleri üzerine Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından yeniden inşaa edilmiş olup Müslümanların kıblesi olma özelliği kazandı. Nihayet Müslümanlar, kıyamete kadar Hac ibadetlerini burada yapacaktır. Bu yüzden

Mekke, son derece kıymetli son derece önemli tarihî bir şehirdir.

Peygamber aleyhisselam Kabe'ye çok yakın bir evde doğdu. Günümüzde o evin yerinde Mekke Kütüphanesi binası bulunmaktadır. Bazen sosyal medyada bu bina paylaşılarak Peygamber efendimizin doğduğu ev olarak gösterilir. Bu bilgi doğru değildir.

Peygamber alehisselamın çocukluğu Kâbe etrafında geçti. 53 yaşına kadarda bu civarda yaşadı. Peygamberimiz otuz beş yaşına geldiğinde yıpranmış olan Kâbe yıkılarak yeniden yapıldı. O esnada Hacerülesved'in yerine konmasında yaşanabilecek bir kriz, Muhammedü'l-Emin'in hakemliğinde ve kan dökülmeden çözüldü.

Programımızın konusu olan Mekke'nin Fethine geçmeden önce o zamana kadarki olayları ana hatlarıyla şöyle özetlemek mümkündür:

Peygamber aleyhisselam 571 yılında Mekke'de doğdu. Yirmi beş yaşına kadarki hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Yirmi beş yaşında Hz. Hatice ile evlendiğini, ticaret ile uğraştığını iyi bir tüccar olduğunu ve Mekke müşrikleri tarafından güvenilen bir insan olarak kabul edildiğini biliyoruz. Yirmi beş yaşından, otuz beş yaşına kadar ticarete devam ettiğini biliyoruz ama bu dönemki hayatı hakkında yine ayrıntılı bir malumat yoktur. Otuz beş yaşından kırk yaşına kadarda her yıl Ramazan ayında Kâbe'ye yaklaşık beş kilometre mesafede bulunan Hira mağarasında uzlete çekildi.

610 yılında Ramazan ayının 27. gecesinde Nur dağında Hira mağarasında Peygamber aleyhisselama ilk vahiy geldi ve kendisi Peygamberlikle görevlendirildi. Bu durum karşısında Mekke müşrikleri ilk anda her hangi bir tepki göstermediler. Daha doğrusu; önceleri önemsemediler sonra alay ettiler, ondan sonra hakarete başladılar, kimsesiz-köle Müslümanlara işkence ettiler. Sonuçta hiç birinden tatmin olmadılar, 617'den 620 yılına kadar 3 yıl sürecek olan bir boykot ilan ettiler. Bunun üzerine Ebu Talib, kendi mahallesinde bütün Haşimoğlu kabilesini bir araya toplayarak kabile birliği sağlayarak bu sorunu aşmaya çalıştı. Cahiliye geleneklerine göre kabile reisi bir birlik sergiliyorsa sizin de orada olmanız gerekiyor. Buna rağmen Haşimoğullarından olup da burada bulunmayan bir kişi vardı o da Ebu Leheb'di. O şerefini ayaklar altına alarak müşriklerle beraber hareket etmeyi tercih etti. Boykottan bir süre sonra Peygamberimizin amcası Ebû Tâlib ve eşi Hatice vefat etti. Bunun üzerine Ebû Leheb kabile reisi oldu ve kısa bir süre sonra Peygamberimizi kabile dışı ilan etti. Hz. Peygamber Tâif'e gittiyse de umduğunu bulamadı ve geri döndü ancak Mekke'ye giremedi. Müşriklerden

Mut'im b. Adî'nin sağladığı korumayla şehre girebilen Peygamberimize, Mekke Müşrikleri yaklaşık iki yıl sonra suikast düzenlemeye kalkıştılar. 622 yılının Eylül'ünde Peygamberimiz, Mekke'yi terk etmek zorunda kaldı. "Eğer beni çıkarmasalardı buradan asla ayrılmazdım" dediği Mekke'den can yoldaşı Ebû Bekir'le çıktı ve önce ters istikamete giderek Sevr mağarasında 3 gün kaldı sonra Medine'ye doğru yola koyuldu.

Peygamberimiz Medine'de yeni bir düzen kurdu. Fakat Mekke Müşrikleri onu ve Müslümanları orada da rahat bırakmadı, defalarca Medine'ye saldırdılar. Amaçları Paygamberi ve Müslümanları imha etmekti. Ancak başarılı olamadılar. 624 yılındaki Bedir savaşını kaybettiler ve bir yıl sonra bir daha geldiler. Uhud'da da bir başarı elde edemediler. Fakat 627'de büyük bir orduyla geldiler. O dönemlerde Mekke ve Medine'nin her birinin nüfusu yaklaşık on bin civarındaydı. Hendek'teki müşrik ordusunun sayısı da on bindi. Mekke ve civarda ne kadar Kabile varsa Yahudilerin de teşviki ile Medine'yi kuşattılar. Ancak Selmanı Farisi'nin hendek kazma teklifi, şehrin işgalini engellemiş oldu. Müşrikler Hendek'te de umduklarını bulamadılar ve bu üç hamleden sonra artık Medine'nin üzerine gelemez oldular.

Peygamber aleyhisselam 628 yılında umre için Kâbe'ye gitmeyi planladı, hac henüz farz değildi. Biliyorsunuz ibadetlerden sadece namaz Mekke'de farz kılınmıştı. Hac, oruç, zekât, fitre, kurban, bayram namazları bunlar Medine'de meşru kılındı. Hac, Peygamberimizin vefatından iki sene önce farz oldu ama Kâbe cahiliye döneminden beri vardı ve Zilhicce ayında Mekke'ye gelenler tarafından tavaf edilirdi fakat tavafın mahiyeti bozulmuştu. Müşrikler, alkış tutarak, ıslık çalarak ve çıplak olarak tavaf ederlerdi. Kâbe'nin, çıplak tavaf edilmesinin sebebi, müşriklerin günah işledikleri elbiselerle tavaf etmeyi doğru bulmamalarıydı. Mekkeliler tüccar insanlardı ve bu durumu ticarete çevirmişlerdi. Kâbe'yi tavaf etmek isteyenlere temiz elbiseleri kiralık olarak veriyorlardı ancak buna herkesin gücü yetmediği için pek çok kişi çıplak olarak tavaf etmeye devam etmekteydi. O yüzden de Resulullah aleyhisselam onların olduğu dönemlerde Kâbe'ye çok yaklaşmıyordu. Fakat hicretin altıncı yılında 1500 Müslümanla Medine'den yola çıkarak Kâbe'yi tavaf etmek istediyse de Mekke Müşrikleri çifte standart uygulayarak onların Mekke'ye girmesine izin vermediler. Hâlbuki o güne kadar kim nereden, ne zaman gelirse gelsin engel olunmazdı.

Sonuçta Kâbe'ye yaklaşık 25 Kilometre mesafedeki Hudeybiye mevkiinde Müşriklerle Müslümanlar arasında bir anlaşma imzalandı bu anlaşma aslında Mekke'nin fethini hızlandırmış oldu. Şöyle ki 628 yılında yapılan anlaşmada

Mekke ve Medine arasında 10 yıl savaş olmayacaktı. Sırf bu maddenin hatırına Resulullah aleyhisselam aleyhte görünen diğer maddeleri kabullenmek durumunda kaldı. Maddelerden biri de şöyleydi: "Civar kabilelerden isteyen Mekke ile isteyen Medine ile anlaşma imzalayabilecek ama bu kabileler birbiri ile çatışır ya da savaşırsa Mekke ve Medine buna müdahil olmayacaktı."

Anlaşmadan sonra Müslümanlar, Medine'ye dönerken yolda Fetih Sûresi nâzil oldu. Bu sûrede Allah, Mü'minlere apaçık bir fetih verdiğini beyan etmekteydi. Bu gerçekten de bir fetihti. Bu süreç hem şehirlerin hem de gönüllerin fetih yolunu açtı.

Anlaşmadan sonraki 2 yıllık dönem, İslam tarihinin ve İslam dininin son derece önemli bir zaman dilimidir. Resulullah aleyhisselam Mekke'de 13 yıl İslam'ı anlattı, bu zaman zarfında ona inananların sayısı yaklaşık 240 civarındaydı. Medine'de 10 yıl İslam'ı anlattığı o dönemde Müslümanların 120 bin-140 bin civarında bir sayıya ulaştı.

Mekke müşrikleri 10 yıl savaşmayacağız dedikleri bu anlaşmadan sonra anlaşmanın bir diğer maddesi olan "Kabileler birbiri ile çatışma halinde olursa biz araya girmeyeceğiz" demelerine rağmen Beni Bekir'e yardım ettiler, Müslümanların ittifak kurdukları Huzaa kabilesinden birilerini katlettiler. Bunun üzerine Huzaa, müttefiki olan Peygamberimizden yardım istedi. Peygamberimiz de Mekkelilerin diyet ödemelerini istedi fakat onlar bunu kabul etmeyince Mekke'yi fethetmeye karar verdi.

1393 yıl önce Peygamberimiz, 31 Aralık'ta Mekke'nin fethi için hazır ıkları tamamlayıp 1 Ocak 630 tarihinde Medine'den yola çıkarak 10 Ocak'ta Mekke yakınlarında karargâh kurdu.

O sıralarda Ebu Süfyan henüz Müslüman olmamıştı ve Mekke'nin lideriydi. İslam ordusu hakkında bilgi alabilmek amacıyla dolanırken yakalandı, Peygamberimizin huzuruna getirildi isteyerek, istemeyerek orada Müslüman olduğunu söyledi ve şehre döndükten sonra halkı savaşmamaya ikna etti. Fakat Ebu Cehil'in oğlu İkrim'e ve onun bir kaç yandaşı bir takım insanları yanına alarak Halit bin Velid kolunda çatışmaya sebep oldu. Peygamberimiz, dört koldan şehre girilmesini istemişti. Onlardan biri de Halit Bin Velid idi. Peygamberimiz bütün komutanlara "mecbur kalmadıkça savaşmayın, kaçanları kovalamayın, yaralıları ve esirleri öldürmeyin, şehre girince sizinle Safa tepesinde buluşalım." talimatını vermişti.

Resulü aleyhisselam Safa tepesine doğru ilerlerken Halid bin Velid kolunda çatışmalar olduğundan haberdar olduğunda çok üzüldü ve derhal müdahale ederek durdurdu, bu sırada İkrim'e kaçtı.

Normal şartlarda bu tür şehir fetihlerinde veya istilalarında çok büyük katliamlar yapıldığını, yağmalar gerçekleştirildiğini biliyoruz. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde bir hafta yağmalama izin vermişti ama üçüncü gün durdurdu.

Başka bir örnek ise Kudüs işgalinde yaşandı: Haçlıların Kudüs'ü işgalinde sadece Müslümanları değil onlarla birlikte yaşadıkları için çok sayıda Hıristiyanı, Yahudiyi, Müslümanı öldürdüğünü, sokaklardan günlerce kanlar aktığını, insan cesetlerinden tepeler oluştuğunu kaynaklar kaydetmektedir.

Cengiz Han'ın Pekin'i işgal ettiğinde bir ay boyunca kenti yağmalattığını, büyük bir katliam yapıldığını, aşağı yukarı yirmi bin civarında kadının Moğol askerlerinin eline düşmemek için kendilerini surlardan atıp intihar ettiklerini yine tarihî kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Defalarca Medine'ye saldıran Mekkeli Müşrikler, Peygamberimizi ve Müslümanları imha etmek istiyorlardı. Eğer şehri ele geçirmeyi başarsalardı onlara ne yapacaklarını bizzat kendileri dile getirdiler. Şöyle ki, Peygamberimiz 622 yılında Medine'ye göç ettikten sonra Mekke müşrikleri Medine'de Peygamber efendimize ve Müslümanlara kucak açan o şehir halkına bir elçi gönderdiler ve "Onu ve destekçilerini oradan çıkarın eğer çıkaramazsınız gelir savaşçılarınızı öldürürüz, kadınlarınızın da iffetini çiğneriz." Bu da gösteriyor ki eğer Müşrikler Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te başarılı olsalardı yapacakları şey buydu.

Mekke'nin fethi günü Mekke'liler panik hâlinde idiler. Çünkü onlar Müslümanlara neler yaptıklarını ve bunu cezasının ne olduğunu çok iyi biliyorlardı. Çünkü Peygamberimiz Mekke'de iken onlar kendisini engellediler, alay ettiler, hakaret ettiler, Müslümanlara işkenceler ettiler ve bazılarının ölmesine sahip oldular. Peygamberimize suikast düzenlediler, yetmedi defalarca Medine'ye saldırdılar. Dolayısıyla Mekke'nin fethinden sonra eli kılıç tutanların katledilmesi gerekirdi ve bunu hak ediyorlardı. Ama Resulullah aleyhisselam "rahmeten lil âlemin/âlemlere rahmet" olması dolayısıyla öyle bir şey istemiyordu.

Bu yüzden Peygamber aleyhisselam kendisine, Müslümanlara eziyet eden, vatanından çıkaran, Müslümanlara işkence eden ve her türlü eziyeti onlara reva gören bu insanları karşı herhangi bir şekilde cezalandırmayı düşünmedi sa-

dece 15-20 kişinin görüldüğü yerde infaz edilmesi emri verildi. Onun dışında talimat şuydu: "Kimseye dokunmayacaksınız, kaçanı kovalamayacaksınız, savaşmayanla savaşmayacaksınız. İnfaz edileceklerden biri Ebu Cehil'in oğlu İkrim'e idi. Diğerleri de Uhud'da Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi ve Hz. Hamza'yı şehit etmesi için onu tutan Hint'ti. Bunlar görüldüğü yerde öldürüleceklerdi. Kâbe'nin örtüsünün altına saklansalar bile. Bu çok ilginçtir. Çünkü Kâbe'nin etrafı haram bölgedir. Orada bırakın kan dökmeyi, adam öldürmeyi bir hayvanı öldüremezsiniz, bir yeşili koparamazsınız, ihramlıyken saçınızın bir telini koparamazsınız, koparırsanız cezası vardır. Buna rağmen bu talimat verilmiştir. Fakat yine de bunlardan üç dört tanesi infazı edilmiş, diğerleri affedilmiştir. Peygamberimiz, İkrime'yi, Vahşi'yi, Hind'i affetmiştir.

Mekke fethedildikten sonra insanlar Peygamberimizin katliam ve talan emri vermediğini görünce, Kâbe'nin etrafında toplanmaya ve Peygambere itaat etmeye başladılar. Erkekler gelip ellerini Peygamberimizin ellerinin üstüne koyarak biat ediyorlar, kadınlar toplu halde Peygamberimizin söylediklerini tekrarlıyorlardı.

Peygamberimiz "Allah'a şirk koşmayacaksınız" deyince, onlar "koşmayacağız" dediler. "Çocuklarınızı öldürmeyeceksiniz" dediğinde diğer kadınlar "evet" derken bir ses; "çocukları öldürmeyeceksiniz diyorsun ama biz büyüttük, yetiştirdik sen Bedir'de onları öldürdün" dedi. Daha sonra Peygamberimiz "zina etmeyeceksiniz" dediğinde yine aynı ses "hiç hür kadın zina eder mi?" diye itiraz etti. Peygamberimiz o kadına sen Hint misin?" diye sorunca kadın "Evet Ya Rasulallah, Müslüman oldum, beni affeder misin? Diye cevap verdi. Hind'in Uhud'da Hz. Hamza'ya neler yaptığını hatırlayınız. Onun organlarından gerdanlık yaparak boynuna astı. Cahiliye döneminde "müsle" denilen böyle bir adet vardı. Peygamberimiz daha sonra bunu yasaklamıştı ama müşrikler yapmaya devam ediyordu.

Peygamberimiz Hindi de Vahşi'yi de affetti sadece onlardan bir şey istedi "mümkünse gözüme pek gözükmeyin, amcamı hatırlatıyorsunuz."

Fetihten sonra Peygamberimiz şehre girerken muzaffer bir komutan edasıyla girmedi. Bütün kaynaklar diyor ki; Peygamberimiz Mekke'ye girerken devesinin üstünde tevazu halinde dua ederek, tekbir getirerek tevazuyla şehre girdi. Talimatını tekrar hatırlayalım: "Mekke sokaklarında kaçan, saklanan, yaralanan kim varsa takip edilmeyecek" Neden? Çünkü Kur'anı Kerimde bunun düsturları var. Bakara Suresi 190. ayet: "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de sa-

vaşın ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırıya gidenleri sevmez." O yüzden de Müslüman askerler Mekke'yi fethettikleri o geceyi katliamla, yağmayla değil, Kâbe'yi tavaf ederek, tekbir getirerek, Kur'an okuyarak geçirdiler.

Nihayet Kâbe'nin içi ve etrafı putlardan temizlenince Peygamberimiz Kâbe'nin içine girerek iki rekât namaz kıldı. Bilal-i Habeşi Kâbe'nin damına çıkıp ezan okudu. Burası da ilginç bir sahne; insanlar toplanmış kendilerine ne yapılacağını beklerken, Peygamberimiz onlara; "Şimdi size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?" diye sordu. Tekrar ifade edeyim aslında Müşrikler, Müslümanlara yaptıklarının cezasının ne olduğunu biliyorlardı. Bu soru üzerine şöyle dediler: "Sen asil bir kardeşsin, senin baban da asil bir insandı, biz senden iyilik umuyoruz." Bunun Türkçesi şudur "biz ettik, sen etme." Bunun üzerine Peygamberimiz "Ben size kardeşim Yusuf'un dediği gibi diyorum: Bugün size kınamak yoktur, Allah sizi affetsin o çok merhametlidir, hepiniz serbestsiniz." Diyerek genel af ilan etti. Bunu duyan müşriklerin kulaklarına inanamadıklarını tahmin etmek zor olmasa gerek. Resulullah aleyhisselamın âlicenap tavrı Mekke halkının hızlı bir şekilde Müslümanlaşmasına yol açtı.

Mekke'nin fethinden sonra civardaki kabilelerin Mekke'ye saldırmak için yirmi beş bin kişilik bir ordu kurdukları haberi alındı. Bu, o güne kadar Arap Yarımadası'nda görülmemiş büyüklükte bir orduydu. Peygamberimiz on bin kişi ile hareke geçerken, Mekke'lilerden de iki bin kişi kendisine katıldı. Bu da Resulullah'ın Mekkelileri affetmesinin olumlu bir sonucuydu.

Mekke'nin fethinden iki yıl önce imzalanan Hudeybiye anlaşmasından ardından Peygamberimiz ve Müslümanlar Medine'ye dönerken yolda Fetih suresi nazil olmuştu. Kur'anı Kerim'de bu surenin öncesinde Muhammed suresi, sonrasında ise Hucurat suresi bulunmaktadır. Yani 47. 48. ve 49. Sureler (Muhammed, Fetih, Hucurat) peş peşe gelir.

Bunların bir bütün hâlinde çok dikkatli bir şekilde okunması gerekir. Çünkü bu surelerde fetih öncesinde, fetih esnasında ve fetih sonrasında nelere yapılması gerektiğiyle ilgili hükümler bulunmaktadır. Eğer bu sureler iyi okunursa hem toprak fethinde hem de gönüller fethinde büyük başarılar elde edilebilir.

Bu surelerden bir kaç hususu dikkatlerinize sunmak isterim. Gerçekten de İslam'ın derdi sadece toprak elde etmek değildir. Peygamber alehisselam, Kur'anı Kerim'de hedefine uygun şekilde insanları dünya, ahiret mutluluğuna götürme derdindedir. Topraklar fethedebilirsiniz ancak gönülleri fethetmediğiniz sürece başarılı olamazsınız. Toprak fethi ile birlikte gönül fethi İslam'ın, Pey-

gamberimizin en önemli hedeflerindendir. O yüzden diyoruz ki bu üç sürede geçenleri iyi tespit edip bunlar üzerinde çalışmalar ortaya konulursa günümüzde de bu anlamda önemli başarılar elde edilebilir.

Muhammed suresinde savaşla alakalı düzenlemeler yer almaktadır. Özetle: " "Savaşmak zorunda kalan Müslümanların koruyucu Allah'tır. Kâfirlerin koruyucusu yoktur." "Ey iman edenler Allaha karşı gelmekten sakının. "Müslümanlar Allah'ın emrinden uzaklaşırsa yeryüzünde fesat çıkar." "Müslümanlar çaba göstermeli ve sıkıntılara göğüs germelidir." "Gevşeklik göstermeyin, Allah Müslümanlarla beraberdir."

Fetih suresinde ise Muhammed suresinde belirtildiği şartlarla savaş yapıldığında pek çok fethin nasip olacağı beyan edilmektedir: "Peygambere ve Allah'a itaat edenler sonsuz ödüller alacaklardır." Neden? Çünkü Allah'a ve Peygambere itaat edenler Allah'ın lütfunu ve rızasını kazanmak istiyorlar. Bu yüzden "Onların inançları, davranışlarına yansır." Gerçekten de İnançlarınız davranışlarınıza yansımalıdır. Günümüzün en büyük sorunlardan biridir bu.

Kur'an'da peş peşe gelen bu üç surede fetih öncesinde, fetih sırasında ve fetih sonrasında neler yapılacağı, gönüllerin nasıl fethedileceği çok net bir şekilde ortaya konulmuştur.

Programımızı Hucurât suresinde yer alan ve kaçınılması istenen şu uyarılarla bitirelim. Cenab-ı Hak buyuruyor ki; Ey müminler! Birbirinizle çatışmayın eğer iki Müslüman grup birbiri ile çatışırsa aralarını adaletle düzeltin. Buna rağmen haddini aşan olursa onunla mücadeleye devam edin… Birbirinizle alay etmeyin… birbirinizin gıybetini etmeyin… birbirinizi çekiştirmeyin, birbirinizin hakkında kötü zanda bulunmayın… birbirinizin kusurunu araştırmayın… Allah katında en değerliler Allah'a karşı gelmekten en çok sakınanlardır…"

Sonuç olarak, Peygamber aleyhisselam, Allah'ın emirlerine uyarak şirkin kalesi olan Mekke'yi büyük bir çatışma olmadan, büyük bir katliama fırsat vermeden fethetmiştir. Fethin ardından onlara iyi davranarak müşriklerin gönüllerini de fethetmiştir. Ardından başka fetihler gerçekleşmiştir.

Günümüz Müslümanları da İslam'ı güzel temsil etmek ve nurunu yaymak istiyorlarsa Allah'ın ve Peygamberin ilkelerine uyarak gönülleri fethetmeli, hiçbir gerekçeyle ama hiçbir gerekçeyle birbirine düşmemeli, bölünmemeli, parçalanmamalıdır. Çünkü Cenab-ı Hak Âl-i İmran suresi 103. ayette " Allah'ın ipine topluca sımsıkı sarılın." buyurmaktadır. Enfal suresi 46. ayette ise: "Allah'a ve

Resulullah'a itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin." fermanı yer almaktadır.

Resulullah aleyhisselam vefat etmeden bir kaç ay önce ilk ve son haccını yaptı Arafat'ta yaptığı konuşmada şunu açıkça ifade etti. "Bundan sonra artık sizin geriye dönüp putlara tapacağınızdan korkmuyorum. Fakat birbirinizle çatışarak gücünüzü zayıflatacağınızdan korkuyorum." buyurmuştur. Başka bazı ayetlerde de Müslümanların birbirleriyle çatışmalarının gevşemeye, güç kuvvet kaybetmeye yol açacağı belirtilerek "sabırlı olun, Allah sabredenlerle beraberdir." buyrularak fetih ve benzeri başarılar elde etmede sabrın önemine dikkat çekilmiştir.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim.

Prof. Dr. Nizamettin Parlak konferansından kareler

İMAN VE HAYAT

Muharrem Gül
Erzincan İl Müftüsü

(13 Ocak 2023 Cuma günü saat 19'da Türkiye Yazar lar Birliği Erzincan Şubesi Kültürevi'nde yapılan konuşma)

Muhterem Kardeşler;

Öncelikle bizleri yoktan var eden, yaratan, yaşatan, bizleri her türlü nimetleri ile donatan ve bu akşam bu mübarek mabedin gölgesinde kardeşlerimizle bizi bir araya getiren Rabbimize binlerce hamd-u senalar ve onun Habib-i edîbi, âlemlere rahmet olarak gönderilen sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) binlerce kez hamd-u senalar olsun.

Rabbimiz bu toplantımızı, sohbetimizi hayırlara vesile eylesin. Böyle toplantılara, sohbetlere büyük ihtiyaç var. Kardeşlerimizin böyle bir araya gelip hem kitap okuması, hem ilmî çalışmalar ve sosyal etkinlikler yapması takdir edersiniz ki pek büyük bir hizmet ve nimettir. Ben, başta Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şubesi Başkanı Halil İbrahim Özdemir hocam olmak üzere heyetini, ekibini tebrik ediyorum. Rabbim inşallah hizmetlerini daim eylesin. Önemli olan istikrardır değil mi kıymetli dostlar… Bu hizmetlerin devam etmesi çok önemli çünkü herkesin, hem esnaftan hem öğretim görevlilerinden, hem Yazarlar Birliği kadrosundan müteşekkil çok çeşitli bir katılım var. Bu da bizi burada bir vesile olarak buluşturdu. Bunun için hepinize çok teşekkür ediyorum. Rabbim inşallah bu birlikteliğimizi daim eylesin.

Bu salgın hastalık döneminde malumlarınız Zoom gibi, Facebook, Instagram gibi platformlar üzerinden çevrimiçi olarak farklı buluşmalar oluyordu

ama bir ihtiyacı zorunlu olarak karşılasa da, gönüllerdeki tesiri ve karşılık bulması anlamında belki çok önemli bir etkisi olmuyordu. Çünkü insan yüz yüze geldiği zaman, aynı mekânı, havayı paylaştıkları zaman başka bir manevi hava da oluşmuş oluyor. Çünkü burada bir araya gelmekle Allah rızası için bir adım atmış ve ilmi bir çalışma yapmak üzere toplanmış bulunuyoruz.

Bu akşam ki konumuz biraz serbest olsun diye arzu ettik. Gerçi Halil İbrahim hocama **"Kardeşlik Hukuku"** ile ilgili konuşacağımızı belirtmiştik çünkü; yaşadığımız asırda kardeşliğimizi tesis etmemiz, daha fazla kuvvetlendirmemiz gerçekten büyük önem arz ediyor. Elhamdülillah hepimiz din kardeşiyiz dolayısıyla kardeşliğin de gereğini yerine getirmemiz gerekiyor. Bu vesileyle ben âcizane kardeşliği, ilgili ayet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerle sizlere arz etmeye çalışacağım:

Bir gün ashabı ile birlikte otururken Hz. Peygamberimizin mübarek ağzından şu sözler dökülüyor: ***"Allah'ın şehit ya da Peygamber olmayan öyle güzel kulları vardır ki, kıyamet gününde Allah'a olan yakınlıkları nedeniyle Peygamberler ve şehitler onlara gıpta ederler."*** Bu sözü işiten sahabeler dikkatle kulak kesilip soruyorlar. **"Bu şehirden, Peygamberden daha üstün olan Allah'a yakın olan bu güzel insanlar kimdir Yâ Resulallah?"** Diye Peygamber efendimize soruyorlar. Peygamber efendimizin cevabı: ***"Bunlar; akrabalık ya da aralarında dönüp dolaşan bir maldan kaynaklanan bir çıkar olmaksızın sırf Allah için birbirini seven insanlardır"*** şeklinde oluyor.

Değerli Kardeşler, Ağabeylerim!

Akrabalık bağından dolayı değil,din/İslam bağı, İslam kardeşliği sebebiyle bu üstünlük… Şimdi bizler akrabayız.. Teyzeoğlu, amcaoğlu bu akrabalıktan dolayı bir sıla-i rahim yapmamız gerekiyor. Bu yol akrabalık bağı olmaksızın ve aralarında maddi bir çıkar ve menfaat olmaksızın sırf Allah için birbirini seven müminler, Allah katında daha faziletlidirler ve Allah'a daha yakındırlar ve bunların Allah'a yakınlıkları nedeniyle Peygamberler ve şehitler dahi bu müminlere, bu güzel kullara gıbta ederler.

Bunlar kimdir, nasıl insanlardırlar? Özelliklerini söylüyor hadis-i şerifte Efendimiz -Sallallahu Aleyhi vesellem:- ***"Allah için birbirini seven insanlara baktığınız zaman, onların yüzlerinde bir nur vardır ve onlar hidayet üzeredirler"*** diyor. Yüzlerine baktığınız zaman Nur vardır ve onlar hidayet üzeredirler. İnsalar telaşa düştüklerinde onlar korkuya kapılmazlar. Bir salgın hastalık süreci yaşadık. Ne kadar telaşa düştük, bilmem tedbirler aldık öyle oldu, böyle oldu

ama***, "Allah'ın o güzel kulları telaşa düşmez"*** diyor. ***"İnsanlar hayıflanırken onlar üzülmezler"*** buyuruyor. Çünkü onlar Allah'a yakınlığı nedeniyle bu nimete mazhar olurlar.

Allah Resulü bu sözlerinin ardından Kur'an-ı Kerim'den "Velâ havfun aleyhim, velâhüm yahzenûn!" ***"Haberiniz olsun ashabım, Allah'ın bu sevgili kullarına korku yok, onlar üzülecek te değillerdir."*** Yani onlarda ne mahşerin korkusu, ne de kıyamette ki üzüntü ve korku olmaz. Bunu nereden anlıyoruz? Peygamber Efendimizin Hadis-i Şerif'inden… Hiçbir gölgenin olmadığı o günde Allâhu Teâlâ arşının gölgesinde gölgelendireceği 7 sınıf insanı müjdeliyor:

1.Sınıf insan, "imamûn âdilun". Yani adaletli devlet başkanı, adaletli reis. Tabii ki de bizde bir aile reisiyiz. Ailemize karşı adaletli olacağız, evlatlarımıza karşı adil olacağız, komşularımıza karşı adil olacağız. Adaleti sadece devlet başkanından beklememeliyiz lazım. Bütün insanların adil olması lazım. Aslında en adil olmamız gerek kimdir? Allah-ü Teâlâ'dır. Allah'a karşı adil olacağız inşallah. İbadet etmeyen insan Allah'a karşı adil midir? Değildir. İbadet için yaratmış ama ibadet etmiyor, adaletli davranmıyor. Nefsimize karşı adil olmamız lazım yani kendimize karşı... Dolayısıyla benim rızam için arş-ı alânın gölgesinde gölgelenecek bir sınıfta **"Eynel mütehââbbûne bi celâlî= benim rızam için birbirini seven kullarım nerede?"** Diye seslenir, burada ki görevli melekler; **"Allah için birbirini sevenler orada toplanır ve Allah'ın huzuruna, cennete girerler"** diyor. Demek ki kardeşliğin bir gereği de, Allah için birbirini sevmek. Bu 7 sınıf insandan biriside buydu. İnsanlar birbirini sevdiği zaman, Allah'ı da sevmiş olacaklar. Öncelik sırası var; Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, Kur'an sevgisi, kardeşlik sevgisi.

Yine bir Hadis-i Şerif var; **"Allahü teâla bir kulunu sevdiği zaman cebraile seslenir; Ey Cibrîl, ben filanca kulumu, veli kulumu seviyorum sende sev"** diyor. Allah sever, Cebrail sever. Cebrail sevdikten sonra oradan nereye sesleniyor, sema ehline, gök ehline sesleniyor diyor ki; **"Filanca kulu Allah seviyor, ben de seviyorum, siz de sevin"**… Siz şimdi düşünün milyonlarca melek var, sayısız. "Gök ehli" dediği semâvât ve semâki, arş-ı alâdaki melekler…

Sevgili Büyüklerim, Muhterem Kardeşler!

Peygamber Efendimiz miraca çıktığı zaman 700 bin komutan melek, bu 700 Bin komutan meleğin emrinde de 700 bin melek var ve her biri Allâh'ı tesbih ediyorlar. "Subbuhun, kuddusün, Rabbul melâiketihî ve'l-arş." Demek ki Sema-

vattaki melekler de Allah'ın sevdiği kulunu seviyorlar. Allah sevdi, Cebrail sevdi ve gökte ki bütün melekler de o kulu sevmeye başlıyor. Bitti mi? Bitmedi.. Allâh'ü Teâlâ o sevdiği kulunun sevgisini, bütün yeryüzündeki mü'min kullarının kalbine nakşeder. Allah'ın sevdiği bir kimseyi, Allah'ın sevgili kulunu herkes sever.

Bakalım hayatımıza, dünyaya bir bakalım, çevremize bakalım Allah'ın sevdiği kullar var, veli kullar var gerçekten onlara karşı ayrı bir muhabbetimiz sevgimiz oluyor. Allah'ın sevgilisi kimdir, Peygamber efendimizdir. **"Habîbullâh"**tır. Peygamber efendimizin adı anıldığı zaman hemen salavât getiriyoruz. Dünya da en çok adı zikredilen, onun için dua edilen, kabri, türbesi, mescidi ziyaret edilen kim? Hz. Muhammed (sav)…

Rasûlullah (s.a.v.) vefât etmiş bugün… Onun getirdiği hayat nizamını onun gibi yaşama gayretinde olan Allah dostları, evliyâullah var mesela… İşte örnek olsun diye zikredelim: Aziz Mahmut Hüdai Hz. var mesela, başka kim var? Halit Bin Zeyd Hz. leri, Terzi Baba Hz. leri var, Pir-i Sami hz.leri var... Saymakla bitiremeyiz. Bunlar vefat edeli belki yüz yıl, iki yüz yıl.. olmuştur ama devamlı dilimize pelesenk olmuş, onları devamlı anıyor yâd ediyoruz. Ebâ Eyyûb el-Ensârî'yi günlük kaç kişi ziyaret eder? Belki 500 kişi ya da 1000 kişi ziyaret eder. Peygamberin ravzasını belki günlük 500 bin, 1 milyon kişi ziyaret eder. Onlar vefat etmiş ama Allah sevdiğini sevdiriyor. Onlar ölü, biz diriyiz bizi kaç kişi ziyaret ediyor? Şu an hayattayız ve bizi çoğu zaman ziyaret eden kimse yok. Ama Allah sevdiğini vefat ettikten sonra da sevdirir. Bu sevgiyi kıyamete kadar devam ettirir. Yani hedef Allah'ın sevdiği bir kul olabilmek… Bu da ne ile oluyor? Kardeşlik ilişkileriyle, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmekle, muhabbetle, vefâ ile… yani sevdiğimizi Allah için sevmek buğz ettiğimize de Allah için buğz etmek…

Birgün Ebu Zerri'l Gıffâri'nin de bulunduğu bir topluluğa Peygamber (a.s.) uğruyor ve onlara şu soruyu soruyor: ***"Ey ashâbım, Allah'ın sevdiği en güzel amel hangisidir?"*** Onlar orada konuşmaya, tartışmaya başlıyorlar. Birisi diyor ki; **"Ya Resulallah, Allah'ın en sevdiği amel namazdır."** Bir diğeri diyor ki; **"Allah'ın en sevdiği amel zekattır."** Bir diğeri diyor ki, **"Allah'ın en sevdiği amel cihattır. Cihattan başka daha büyük sevap yoktur."** Bunun üzerine Peygamber Efendimiz cevabı yine kendisi veriyor: ***"Allah'a en sevimli gelen amel, Allah için sevmek, Allah için buğz etmek."*** buyuruyor. Yani niçin buğz ediyoruz? O kimse günaha düştüğü için, harama düştüğü için ona buğz ediyoruz. Yani kendi

nefsimizinden dolayı değil, günahına buğz ediyoruz. O zaman biz sevdiklerimizi niçin seviyoruz, onu şöyle bir gözden geçirip tahlil etmemiz lazım.

Değerli Dostlar!

Şu anda insanların sevgisi maalesef hep yapmacık sevgi.. Hepimizin yüzünde bir maske ve o maske ile dolaşıyoruz. Evde ayrı maske ile dolaşıyoruz, sokakta ayrı maske, iş yerinde ayrı bir maske. Bir hanımla karşılaştığında bir beyefendi öyle kibarlaşıyor, nezaketle konuşuyor ki nezâket âbidesi sanırsınız ama eve geldiği zaman evdeki hanımına aynı nezaketi göstermiyor. Bakın ne oldu? Ona karşı başka bir maske kullandı. Dolayısıyla şu anki ilişkilerimizin %80'ni, %90'nı hep menfaat ilişkisidir. Menfaat bittiği anda herşey bitiyor ama ***"Mü'minlerin insanlarla ilişkisi bu şekilde değildir"*** diyor Allah Resulü (sav)... Yani Allah için severler Allah için buğz ederler.

Şimdi İslam tarihine baktığımız zaman 3 tane hadise var ki, bunlar İslam tarihinde zirve olaylardır:

1: Hicret

2: Bedir Savaşı

3: Mekke'nin fethi

Bunların sevabına, faziletine, belki bizlerin hiçbir zaman ulaşması mümkün değil.
Şöyle bir hicrete bakın, hicretle o Mekke'deki Müslümanlar, mü'minler Mekke'de neyi bıraktılar? Şöyle bir hayal edin. Kavminin kendisini yalnız bıraktığı Peygamberin doğduğu büyüdüğü yer, dünyaya geldiği yer, yaşadığı yer… Evini terk ediyor, evi kalıyor Mekke'de. Satamıyorsun ki, çünkü baskı var. Evini terk edip çıkıyor. Bağı, bahçesi, tarlası.. nesi varsa terk ediyor. İş yerini terk ediyor, ailesini terk ediyor, akrabalarını terk ediyor… Niçin? Allah'ın Rasûlüyle hicret etmek, dinine hizmet etmek için. Neleri terk ettiler… Belki hanımını, çocuğunu da orada bıraktı, iman etmediği için. Sırtına ceketini aldı, eline yol azığını aldı Peygamber ile yola çıktı sahâbe-i kirâm... Böyle bir fedakarlık var mı? Şimdi ufak bir sadaka istendiği zaman eli titreyerek veriyor, acaba şu olacak mı bu olacak mı? Diye.. Dolayısıyla o Peygamber ile hicret eden mü'minlerin gücüne ve kuvvetine bakın!

Medine'ye geliyorsun Medine'de Ensar aynı olgunlukla karşılıyor kar-

deşlerini. Peygamber efendimiz Mekke'li muhacirlerle Medine'li Ensarı kardeş yapıyor. Musâhib denir Bektâşîlikte onlara. Kan kardeşliğinden da daha öte bir kardeşliktir. Muhacirlerden Abdurrahman Bin Avf, Ensar'dan da Sad Bin Rebî.. Kardeş ilan ediliyor. Peygamber (as) bunları kardeş ilan etti ya, kardeşi olan muhacir Abdurrahman Bin Avf'a; **"Ey Abdurrahman! Artık biz kardeşiz. Kardeş olduğumuza göre, evimin yarısı senin**" diyor. Mekke'de muhacirler evini bıraktı ya, Medine'de ki Ensar ne yaptı **"Evimin yarısı senin Ey Abdurrahman!"**diyor bir başka sahâbi. Bir diğeri, **"Eşyalarımın, mal varlığımın da yarısı senin. Bu hurma bahçesini de ikiye böldük, bunun yarısı da senin."** Cebindeki sermayesini, parasını çıkarıyor; **"bunun da yarısı senin, çünkü biz kardeşiz"** diyor.

Kıymetli Büyüklerim!

Muhâcir Abdurrahman Bin Avf'daki kanaatkârlığa bakın, diyor ki; **"Ey kardeşim! Malını, mülkünü Allah mübarek eylesin benim ihtiyacım yok bunlara. Bana pazarın yolunu göster ben rızkımı temin ederim."** İşte bunlar hârikulâde olaylardır, kardeşliğin en zirve noktalarıdır saadet asrında sevgili kardeşlerim. Kardeşlikle ilgili hep İslam tarihinden örnekler vereceğiz.

Mesela bir savaş esnasında savaş bitmiş; şehit olanlar var, gaziler var, yaralılar var.. Sahabeden birisi amcasının oğlu ile savaşa katılmış genç sahabi. Amcasının oğlu hayatta mı, gazi mi, şehit mi? Onu arıyor. Bakıyor ki oradan birisi sekerat-ı mevt halinde.. Yani ölüm sarhoşluğu sarmış bedenini, yani yaralanmış sıcakta, güneşin altında sadece **"su"** diye inliyor. Hemen matarasını çıkarıp onun ağzına bir yudum su vereceği zaman bir başkası sesleniyor yan taraftan.. o da **"su"** diye sesleniyor. Bu ölüm döşeğinde olan kendini düşünmeden suyu diğer inleyen kardeşine yönlendiriyor ve diyor ki **"o kardeşime götür suyu önce"** Yani işaret ediyor konuşamıyor. Onun yanına gidiyor bir ses daha var, o da Hz. İkrime. İkrime'ye yetişene kadar İkrime vefat ediyor. Geri dönüyor oda vefat etmiş. Yani şu kardeşliğe bakar mısınız? Son nefeste, sıcağın alnında ve altındasın, artık ağzın dilin kurumuş bir yudum su ile bile dudaklarını ıslatabilsen ne büyük lütuf ama son nefeste dahi diğer mü'min kardeşlerini tercih ediyor. Buna **isâr** deniyor dinimizde.. **"Kendi ihtiyacı varken başkasını tercih etmek."** Kendi ihtiyacınız var son nefesinizdesiniz, susuz kalmışsınız bu son nefesteki o suyun ne kadar kıymetli olduğunu bir düşünün! Kendi ihtiyacı var ama diğer kardeşini duydu ve onu tercih ediyor. Saadet asrının müslümanlarının ilkeli hayatları hep bu minvalde olmuştur.

Hatta Hz. Ebubekir örneği vardır saadet asrında: Diyor ki "Ya Rab!

Benim vücudumu öyle büyüt ki cehennemde hiç kimseye yer kalmasın, sadece ben yanayım. Mü'minleri kurtar. Onlar yanmasın." Bu neyi gösterdi bize? Şu Hadis-i Şerif'ten ***"Kişi kendisi için sevip arzu ettiğini, mü'min kardeşi içinde sevip arzu etmedikçe kamil mü'min, olgun mü'min olamaz."*** Hareketle diyoruz ki, biz kendimiz için ne istiyoruz sağlık istiyoruz, zenginlik istiyoruz, kendimiz için mal mülk istiyoruz, cennet istiyoruz. Ama diğer mü'min kardeşlerimiz içinde aynı şeyi istememiz lazım.
Diğer mü'min kardeşlerimiz için de aynı şeyi istediğimiz zaman kardeşliği tesis ettik demektir. **"Ben kendim için cenneti istedim, diğerleri cehenneme gitsin"** diyorsam bakın Ebubekir'in imanının gücüne / derecesine ulaşmaz bizim imanımız… demektir. Biz buraya geldik Elhamdülillah sohbet ediyoruz, dini program yapıyoruz ama gönlümüz arzu ediyor ki diğer kardeşlerimizde bu sohbetten istifade etsin. Yatsı namazına geldim, cemaat sevabı aldım ama komşum da alsın. Ben sabah namazına kalktım ama hanımı kaldırmadım veya çocuğu kaldırmadım merhametle, şefkatle mi davranmış oldum, yoksa ona kötülük mü ettim? Kötülük etmiş oldum. Hatta şu Hadisi Şerifi de işlemiş olalım:

Tabii ki sözler Peygamber efendimizin sözleri, bizim sözlerimiz değil yani boş sözlerimizi Peygamberimizin sözleriyle kıymetlendirmiş, değerli yapmış oluyoruz. Önemli olan Allah'ın Resulünün sözleridir. Allah Resulü buyuruyor ki ***"Müslüman bir kötülük gördüğü zaman onu eliyle düzeltsin…"*** Kötülük yayılmasın fitne fesat yayılmasın.

Bazı kötülükler vardır ki bu insan eli ile düzeltilemez güvenlik güçleri ya da devlet büyükleri tarafından düzeltilecek şeyler vardır. İnsan aciz kalır o zaman ne yapması lazım, o zaman ***"dili ile düzeltsin"*** yani o kötünün yanında olmayacak, haramın yanında olmayacak, ona tavır koyacak, onu desteklediği anlayışını kanaat ettirmeyecek... Eğer bunu dili ile söylediği zaman zarar görecekse, bu kez "***kalbi ile bugz etsin. Bu da imanı en zayıf derecesidir"*** buyuruyor. Bunun için eğer biz dünyadayken yani evimizi, hanemizi, sokağımızı, caddemizi, mahallemizi, ilimizi, ilçemizi cennete çevireceksek hepimizin bir görevi var. Bu iyilikleri yaymak, emr-i bi'l mârûf, nehy-i ani'l münker görevimizi deruhte etmek adına bir gayret ortaya koyduğumuz zaman, mü'min kardeşler olarak bizler de bir asr-ı saadet dönemini ortaya koymuş oluruz. Rasulullah Efendimizden önce toplumun hali ne idi, biliyorsunuz… O müşrikler toplumundan, rezaletler ve zulümler icra eden toplumdan, saadette, hakkaniyette, adalette, ibadette zirve yapmış asr-ı saadet toplumu çıktı. Ne ile? Kur-an'ı Kerim'in o müthiş dönüştürücü gücü ve etkisi ile ve sevgili Peygamberimizin bizzat hem hal diliyle hem de kâl (söz)

diliyle ortaya koyduğu yaşantı ile.

Ömer Bin Abdülaziz döneminde insanlar zekat verecek bir fakir bile bulamazlarmış. O kadar çok huzur hakim olmuş ki, zekat verecek ihtiyaç sahibi insan dahi bulamıyorlar. Bunun için herkes görevini yaparsa ne olur, elbette huzur hakim olur.

Şimdi zekat dedik, o konuya da kısa bir girizgâh yapacak olursak; aslında fakirin fakir olması Allah'ın hazinelerinin yetersiz olduğundan değil, fakat biz imtihan dünyasındayız. Bir kudsi hadiste Allah'ü Teâlâ Hz. Musa (as)'ya diyor ki **"Ey Musa! Sizin insiniz ve cinsiniz, evveliniz ve âhiriniz hepiniz ayağa kalksanız, Allah'tan dilekte ve istekte bulunsanız, Allah'ü Teâlâ o istediklerinizin tamamını yerine getirmiş olsa, yine de hazinemden eksilecek hiçbir şey yoktur."** Bir misal söylüyor Allah'ın Resulü, toplu iğneyi bir denize, okyanusa batır, iğne okyanustan ne kadar su alır bir damla, bir gram dahi değil. Deniz eksilir mi? Okyanus eksilir mi? Allah'ın hazinesi de böyledir işte. Fakirin fakir kalması Allah'ın hazinelerinin yetersiz ve kifayetsiz olmasından dolayı değil, imtihan gereği Allah'ü Teâlâ fakirin rızkını zenginin malının içinde saklamış.. Demiş ki zengine; **"Sen fakirin hakkını vereceksin. Senin şu malının içerisine fakirinde hakkı var."** Vermediğin zaman ne olur? Huzur hakim olmaz.

Mısırlı bir yazar var Mustafa Lütfi adında. Bir örnek okumuş: Mustafa Lütfi askerden geldikten sonra Mısır'ın bir köyündeki asker arkadaşını ziyarete gitmek istiyor. Asker arkadaşı çok zengin çok varlıklı bir insan. Şoföre diyor ki arabayı hazırla ve birlikte yola çıkıyorlar. Yolu yarıladıkları vakit bir adam görüyorlar, şöyle midesini tutmuş, iki büklüm secde halinde... Dur! Diyor. Hayırdır hasta mısın? Hastaneye götürelim. Hayır diyor ben açım, üç gündür açım. Açlıktan midesini tutuyor o esnada araçtaki erzaklardan veriyor, para veriyor ve yoluna devam ediyor. Sonra köye varıyor, bir de ne görsün şaşalı malikaneler, bahçeler herşey var… Eve gittiği zaman bakıyor ki fakirin yaptığı hareketin aynısını asker arkadaşı yapıyor oda midesini tutuyor. Diyor ki; hayırdır? - Rahatsızım diyor. O adam fakirin hakkını yediği için içine dert olmuş. Ya kanser hastalığı olarak çıkar veya ülserdir, gastrittir, veremdir... Şu anda diyetisyene verilen paralar, sporlar niçin? Fakirin hakkını yiyiyoruz. Aslında fakirin hakkını da vermiş olsak fakir de mutlu olacak, zengin de mutlu olacak. Yani Allah'ü Teâlâ fakirleri yaratırken zenginlerin karşılayacağı şekilde hakkını koymuş.

Bunun için değerli kardeşler, Rabbim inşallah bizi Peygamber efendimizin anlattığı şekilde kardeşliğimizi daim eylesin.

Burada bir kaç tane hadisi Şerif var: Kardeşliği zedeleyen hareketler var, ***"Zandan sakının çünkü, zannın bir kısmı günahtır."***(Hucûrât Sûresi) Âyet-i Celîle'sine nispetle, bir çok zannın yalanın tâ kendisi olduğunu söylüyor. Çünkü tahmin/öngörü üzerine konuşuyor ve insanları yanıltıyor.

Ve Hz. Peygamber devam ediyor; ***"Tahassus etme"***diyor. Yani kulak kabartmayın seni ilgilendirmiyor ki güzel kardeşim. İki insan yan yana gelmiş özel bir konuyu konuşuyorlar kulak kabartıyor. ***"İnsanların gizli hallerini araştırmayın."*** İnsanların gizli halleri vardır sen neden araştırıyorsun? Bunlar hep kardeşliği zedeler. Birbirinize büyüklük yarışı içine, kibir, gurur ve yarışa girmeyin diyor. Şu anki huzursuzluklarda belki çok cihetle bu gösterişten kaynaklanıyor. Hanımlar birinin evine gittiği zaman eve gelip diyor ki **"falancının evine gittim şu takım var bu takım var. Bende istiyorum."** Bu evler arasında bir yarışma başlıyor. **"Benim bütçem bu kadar ben borçlandığım zaman evde huzur kaçacak."** Bizde böyle kibirlenme hastalığı ile evi var, arabası var, malı var dedikodusu ile, herşeyi ile bir gösteriş hastalığı var.

Sonra, **"Birbirinize haset etmeyin"** buyuruyor Hz. Peygamber. Müslümana haset etmek yakışmaz. Niye haset edelim, varsa Allah bereketini artırsın, Allah daha fazla versin oda hem kendi istifade etsin, hem de fakire fukaraya dağıtsın, değil mi?

"Birbirinize buğuz etmeyin, sevdiğiniz insanı ölçülü sevin" diyor. Sevgide aşırı giderseniz yarın aranızda bir ayrılık, bir soğukluk olabilir ve vermiş olduğunuz bilgilerle ve zafiyet noktaları ile sizi vurabilir, şantaj yapabilir çünkü sen herşeyi paylaştın. Her sırrı açığa vurdun. Herşeyi paylaşmaman gerekli. Yani aşırıya gitme diyor, sevgide bir mesafen olsun ve düşmanlıkta da aşırıya gitme yarın dostun olursa o senin mahçup olursun. Ne buyuruyor Rabbimiz; "***İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur."*** (Fussilet; 41/34)

Kötülüğe kötülükle karşılık vermek herkesin işi olabilir ama kötülüğe iyilik yapan er kişidir, her kişi değildir. **"Eğer kötülüğe karşı iyilik yaparsan, Allah sanki kırk yıllık bir dostmuşsun gibi bir muhabbet ve ülfet getirir"** diyor.

"Birbirinize sırt cevirmeyin." Neden birbirinizi görmemezlikten geliyorsunuz diyor Allah Rasûlü. **"Kim bir mü'minin dünya sıkıntılarından birini giderirse, Allah'ta onun ahiret sıkıntılarından birisini giderir."**

Kıymetli Büyüklerim, Sevgili Kardeşler!

Mahşerle ilgili ayetler var buyuruluyor ki; ***"Dağların kabardığı zaman, güneş dürüldüğü zaman, insanlar anne, baba, evlat hepsi birbirinden kaçtığı gün..."*** meâlinde Kur'an ifadeleri var hatırlayın şöyle. Şu anda biz evlatlarımız için her türlü fedakarlığı yaparız. Özellikle anneler evlatları için canını bile verirler. Ailemiz için her türlü fedakarlığı yapıyoruz ama mahşerde herkes kendi canının, nefsinin derdinde olacak ve herkes birbirinden kaçacak. İşte böyle çetin bir günde **"Allah'ta onun sıkıntısını giderir"** diye açıklamalarda bulunuyor Efendimiz.

"Kim bir mü'minin zor bir işini kolaylaştırırsa Allah (CC)'ta dünya ve ahirette onun zorluklarını kolaylaştırır. Kim bir mü'minin ayıbını örterse Allah'ta onun ayıbını örter."

Peygamber Efendimiz ordusu ile bir yerden geçiyor, orada bir köpek leşi görüyorlar herkes kokudan burnunu tutuyor, gözlerini çeviriyorlar. Allah Resulü orada bir güzellik görüyor, **"Ne güzel dişleri var"** diyor. Dolayısıyla kusur aramak için bakmadı orada bir güzellik gördü. O zaman biz buradan neyi çıkarabiliriz? Eğer evde, ailede huzur istiyorsak ne yapacağız? Hanımın her kusurunu görmeyeceksiniz. Hanımın dört tane iyi huyu var, bir tane kötü huyu var… Biz ne yapıyoruz? Hep kötü noktayı görüyoruz. Tek bunu gördüğümüz için evde huzursuzluk, kavga başladı demektir ve ev kabir hayatına, cehennem hayatına döndü demektir. Kimden kaynaklandı, bizden kaynaklandı. Bu dört taneyi görüp diğerini sineye çekeceksin, çünkü öbürü daha fazla. Sadece zafiyet noktasını görüp o zafiyetten vurmaya çalışırsan evde huzur kalmaz. Birazda bunları gençlere söylüyorum. Kimse dört dörtlük değildir, ne erkekler dört dörtlüktür ne de kadınlar… Dolayısıyla biz birbirimize karşı iyi huylarımızı, güzel yanlarımızı görüp ailemizi, yuvamızı cennet bahçesi haline çevirmemiz lazım, bu bizim elimizde değerli kardeşler.

"Evde Saliha, iyi bir hanım varsa ne işin var senin düğün evinde, düğün senin evinde, gir oyna, çık oyna… Eğer hanım iyi değilse cenaze evine gitmeye ne gerek var? Cenaze senin evinde gir ağla çık ağla." Diyor anonim bir söz değil mi değerli dostlar? Onun için evimizin cenaze evi olmaması, inşallah cennet yuvasına dönüşmesi için ne olur Peygamber Efendimizden zikrettiğim bu tavsiyelere kulak verelim kardeşler.

Rabbim cümlemizi cenneti ile, cemali ile müşerref eylesin. Ayrıca hepi-

mizi cenneti ile buluştursun. Bu güzel programı yapan ve hazırlayan kardeşlerimizden de Allah razı olsun.

Programın başında okuduğumuz hadis-i şerif ile sohbetimi tamamlayacağım.
Allah Resulü (sav) buyuruyor ki; **"Müslümanın kardeşini küçük görmesi kendisine kötülük olarak yeter."** Müslüman kardeşini küçük görmesi, hakir görmesi kişiye kötülük olarak yeter. Bu Afganlı, bu Suriye'li bu mülteci, bu poşa... Böyle şey yok hepimiz kardeşiz hepimiz **duyûf-u Rahmânız. (Rahmân'ın Misafirleri)** Kâbe'ye gittiğimiz zaman herkes duyûf-u Rahmân… Allah davet etmiş onları. Hz. İbrahim'e davet ettirmiş, Afrika'dan gelen oluyor zenci, giyimi farklı, kuşamı farklı, herşeyi farklı, oda Duyuf-u Rahmân bende Duyûf-u Rahmân... Benim ondan bir farkım yok ki. Ben onu renginden dolayı, giyim-kuşamından dolayı hakir göremem, görürsem yapmış olduğum ibadetten zevk alamam. Hepimiz Duyûf-u Rahmânız, hepimiz Allah'ın evinin misafirleriyiz.

Hatta Üsâme bin Zeyd bir savaş esnasında bir düşmanı yakalıyor, o da önceden tanıdığı bir kimse… Öleceğini anlayınca kelime-i şehadet getiriyor. Üsâme diyor ki (zan ediyor); **"Bu korkudan iman etti, ölmemek için şehâdet getirdi"** ve aldırış etmeden vuruyor kellesini uçuruyor. Yanındaki arkadaşı gelip Peygamber Efendimize anlatıyor diyor ki; **"Ya Resulallah, kelime-i şehadet getirdi iman etti ama Üsâme onu öldürdü."** Üsâme diyor ki; **"Ya Resulallah o iman etmedi, korkudan öyle yaptı."** ***"Kalbini yarıp baktın mı Üsâme?"*** Diyor Hz. Peygamber. Kimin kalbinde ne var Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, başka başka şeylerin sevgisi… Onu biz bilemiyoruz ki. Belki dağdaki çoban bizden daha takva, belki Allah'a karşı sevgisi muhabbeti daha fazla. Onun için Rabbim inşallah kalplerimizi, gönüllerimizi Allah'ın nazar ettiği mekânlar haline dönüştürsün. Allah sevgisi ile, Habibi Muhammed Mustafa'nın sevgisi ile, Kur'an sevgisi ile, ihvan (kardeşler) sevgisi ile inşallah kalbimizi, gönlümüzü donatsın. Efendimiz (as); **"İman etmedikçe cennete giremezsiniz."** Yani cennete girmenin birinci 'olmazsa olmaz' şartı **"iman"** iman olmadığı sürece diğer mahlukattan bir farkımız yok. Bizi Allah katında değerli kılan, mükerrem kılan, amellerimizi, her şeyimizi değerli kılan iman oluyor. İmanın birinci şartı da **"Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız."** Düstûruyla karşımıza çıkıyor.

"Seni Allah için seviyorum" demek o kadar zor birşey değil ama bizler söyleyemiyoruz. Allah Resulünün yanından birisi geçiyor diyor ki; **"Ya Rasu-**

lullah, ben falancayı çok seviyorum." "Söyledin mi ona?" "Hayır Ya Resûlallah!" Ona diyor ki **"söyle. Seni Allah için seviyorum de."** Koşup gidiyor ve diyor ki, **"ben seni Allah için çok seviyorum."** O sevdiği kardeşi de **"Allah senin kendisine olan sevgini ziyadeleştirsin"** diye dua ediyor. Dolayısıyla **"Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olamazsınız."** Sevgiyi çoğalmanın bir de formülünü veriyor Peygamber efendimiz. Buyuruyor ki; **"Aranızda selamı yayınız."** Selam en güzel dua, Allah'ın Selâm ismi. Aranızda selamı yayarsanız aranızda muhabbet, ülfet tesis edilmiş olur. Selametle o cennetin kapısından girenlerden eylesin inşallah Rabbimiz bizi.

Gecemiz mübarek olsun.

Seminerden fotoğraflar.

İNSAN VE OKUMA ÜZERİNE

Prof. Dr. Faruk GÜRBÜZ

(20 Ocak 2023 Cuma günü saat 19'30 da Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şubesi Kültürevi'nde yapılan konuşma)

Bismillahirrahmanirrahim.

Kıymetli misafirler evvela hepinize hoş geldiniz diyorum, selamların en güzeli ile selamlamak istiyorum, Esselamu Aleyküm ve Rahmetullahi ve Berakatühü.

Benim bu akşam sizlere anlatacağım mevzu, "kitap ve okumak" üzerineydi; fakat adı "İnsan ve Kitap" olmuş. Ben "Kitap ve Okumak Üzerine" başlığı altında konuşacaktım; fakat isabet olmuş, yani konu başlığının "İnsan ve Kitap" şekline dönüşmesi de benim için şaşırtıcı bir şey olmadı. Ben sohbetimi bütünüyle -daha doğrusu semineri- bütünüyle bir sohbet, bir yarenlik hâlinde yürütmek istiyorum. Çünkü akademik üslup gayet sıkıcı oluyor; aynı zamanda da pek de fayda verici bir şekil almıyor. Onun için beraber sizlerle sohbet edeceğiz; mütalaalar yapacağız.

Peşinen söyleyeyim ki ben, çok aykırı şeyler söyleyeceğim. Bugüne kadar kitap ve okumak hakkında sözler söylendiği zaman genelde kitabın iyi olduğunun; yani iyi kitap, kötü kitap ayrımı yapmadan; iyi okur, kötü okur ayrımı yapmadan, genelde kitap ve kitap okurları adeta kutsanır. Halbuki iyi insan ve kötü insan olduğu gibi iyi kitap ve kötü kitap da var; iyi okur, kötü okur da var. Dolayısıyla kitap dediğimiz zaman kitap nedir, kitap insanlığı ne hâle getirmiştir, kitap gerçekten abartılacak kadar yüksek bir insani olgun mudur, bunlar üzerinde duracağız ve müsaade ederseniz mevzuya hep tersten bakmayı ve baktırmayı düşünüyorum.

Şimdi...Bizim Sarıkamış'ta güzel bir hikâye anlatırdı babam bize... Derdi

ki karga yavrularını uçurmaya kalkmış yuvadan. Hepsini toplamış başına, nasihat ediyor. "İşte bak evladım, insanoğlu tuhaftır" diyor anne karga. "Etiniz işlerine yaramaz, budunuz işlerine yaramaz onların; ama gene de yerden taş alır, size fırlatırlar; canınıza kastetmek isterler."Bunun için insanoğlu yere eğilir eğilmez hepiniz uçun" diye nasihat ediyormuş anne karga. Küçük, yavru karga demiş ki "Peki anneciğim,ya onların elinde taş hazırda varsa? Anne karga cevap veremez olmuş ve durmuş. Demiş ki "Yavrum sen öğüdü yuvada almışsın, sana diyecek bir şeyim yok."

Şimdi toplum olarak, insanlık olarak tersten sorular sormadığımız için sorgulayıcı bir tavır sergilemediğimiz için her şeyi kutsallaştırmışız. Tabii ki kitap övülürken mutlaka iyi kitap övülüyor diye bir ön yargımız vardır. Okuyan övülüyorsa mutlaka iyi okur övülüyor diye bir ön tavrımız vardır; ama bu genelleme öyle kalıplaşmıştır ki okuma dediğimiz zaman her okuru ve kitap dediğimiz zaman da her kitabı anlar hale geldik. Dolayısıyla kitap, bir ayrıma tabi tutularak analiz edilmeli. "Hangi kitap" sorusu mutlaka sorulmalı.

Bizim gençlik yıllarımız kitap okumakla geçti. Rahmetli babam eve her gelişinde bir kitapla gelirdi ve biz babamız sayesinde kitap okurduk. Abim, kardeşim kitap alırdı. İşin doğrusu ben kitaba pek para vermezdim; ama elime geçen kitapların hakkını da verirdim yani... Üniversite yıllarında bir arkadaşım vardı.İsmini de burada söyleyeyim, Erzurum'dan beraber olduğum bir arkadaş...Belki tanıyan olur... Adı CanipÇiltaş...Bu arkadaşla birlikte habire kitap alırdık, yeni çıkan kitapları takip ederdik. Kitapçılara gider orada ayaküstü kitap okurduk; kitapların arkasındaki o öz,tanıtım yazılarını okurduk. Benim bu huyum Medine-i Münevvere'debir kitapçıda azarlanmama sebebiyet verdi. Biz ülkemizde kitapçılara gider, kitap rafları arasına girerdik; raftan bir kitabı çekerdik, babamızın malı gibi para vermeden ayakta kitapların en azından önünden birkaç sayfasını, ortasından birkaç sayfasını ve arka kapaklarını okur,onları tekrar rafa koyardık. Kitapçı da bize hiçbir şey demezdi. "Yahu! Bu yaptığınız bir nevi hırsızlık, en azından sayg'ısızlık demezdi. Memleketimizde edinmiş olduğum bu alışkanlığın saikiyle Medine-i Münevvere'de de aynı şekilde gazetecide bir gazeteyi buradaki alışkanlığım üzere ayakta okumaya başlayınca gazete bayii, "Dur ya seyyidi! Para vermeden okuyamazsın" dedi. Çok mahcup olmuştum. Doğrusu biz, daha çok, genel kültürümüzü böyle edindik. Yani bizim gençlik yıllarımızda kitapçılarda ayak üstü herhangi bir kitabın orasını burasını okumak, göz atmak bedavaydı.

Bu yüzden o yıllarda çok kitap okumuştuk ve özellikle de ideolojik kitaplar okuyorduk. Tarih kitapları da vardı bunların arasında. Gençliğimizin ilk

yıllarında hikâyeler falan da...

Bahsettiğim bu arkadaşımla yan yana geldiğimizde çok kitap okumakla övünüyorduk. Bir gün CanipÇiltaş bana geldi dedi ki "Şu kitap, şu kitap, şu kitap da çıkmış, bunları okudun mu" İşte böyle övünüyordu. Düşünün ki o zaman üniversite 1. sınıf ziraat fakültesi öğrencisi iken bu arkadaşın evinde 1800 çeşit kitap vardı. Ben dedim "Ya Canip, biz çok kitap okuduk değil mi?" "Evet ya!.." dedi. "Peki ama" dedim "Biz bir kitap okumayı unutmuşuz" dedim."Hangi kitap" dedi ve başladı kitapları saymaya. O zamanlar meşhur bir kitap vardı "Dinamik Ana Stratejiler" diye..."O mu? Karayılan Doktrini?... Bu mu?"Hayır onlar değil" dedim. Derken bir sürü kitap saydı arkadaşım..."Hayır hiçbiri değil" dedim. Arkadaşım "Ya Allah aşkına hangi kitabı okumamışız" deyince,ben de "Kur'anı Kerim'i okumamışız" dedim. "Vay be!" deyip durdu. O da bende gerçek manada Kur'an'ı okumamıştık. O da ben de bizim gibi çeşitli hülyaların arkasından yürüyen gençlik de o zaman kitap olarak Kur'an'ı okumamıştı. Zaten Cemil Meriç de diyor ya "Her toplum bir kitaba dayanır: Ramayana, Neşideler Neşidesi veya Kur'an, ya senin kitabın hangisi?" Biz kuran okumayı bilmiyorduk. Kimse bize okumayı öğretmemişti. Ufkumuzda ideolojistlerin kitapları vardı: Marks vardı, Hitler vardı, Mussolini vardı, P. Nikitin vardı... Tam bir ateş üstünlüğü...Hani var ya...Savaşta orduya savaşı kazandırantek şey ateş üstünlüğüdür. Ne kadar çok mevzileri ateş altında tutarsan düşman başını kaldırıp sana taarruz edemez.

Dolayısıyla bütün bir İslam Dünyası bütün bir dünya gençliği bu ideolojik kitapların taarruzuna maruz kalmıştı. Habire kitap çıkıyordu ve biz habire kitap okuyorduk ve adımız kitap okuyan bir gençliğe çıkmıştı. Şimdi bile bizi parmakla gösterirler. "Ya" derler "Siz 12 eylül gençliği...Okuyan bir gençliktiniz, sizin gibi okuyan bir nesil daha gelmez" derler. Ama okuduğumuz o kitaplar bizi ne kılığa soktu onu da bize kimse anlatamaz yani...Okumuş olduğumuz kitaplar bizi adam mı etti gerçekten? Hakikaten bunlar kutsal şeyler miydi? Ben bunları gerçekten sorgulamaya başladım.

Edebiyat fakültesinde de kitap üzerine bir konferans verirken hep böyle, insanları, arkadaşları, bizi dinleyenleri ters istikametlere baktırmıştım. Şimdi dünyaya baktığımız zaman Âdem babadan günümüze kadar koskocaman bir insanlık tarihi var. Bu insanlık tarihi içerisinde kitapsız devirler de var. Mesela Âdem aleyhisselama on suhuf geldiği söyleniyor, Musa aleyhisselamın suhufları vardı; ama onların dev kütüphaneleri yoktu. Bu kütüphanelerin olmadığı zamanda insanlık neydi, kitapların olduğu zamanda insanlık ne oldu, düşünmek gerek...
Kısa bir insanlık tarihine baktığımız zaman, koskocaman Büyük İskender Devle-

tine baktığımız zaman, adam bugünkü Makedonya'dan kalkıyor, Ön Asya dediğimiz coğrafyaya kadar bütün bir dünyayı işgal ediyor; fakat insanların her kırkından otuz dokuzu köle... İnsanlar can çekişiyor. Daha sonra kitaplı devirlere bakıyoruz işte... Bugünkü Fransa'nın Nasyonel Bibliyotek kitaplığına bakın, milyonlarca kitaptan söz ediliyor. Megapollerin, metropollerin büyük kitaplıkları, kitapları var ama; insanların durumu ortada. Bu kitaplıklar insanlara hayal ettikleri saadeti vermemiş.

Moğolların 1260 yılında Bağdat kütüphanelerini yaktığını tarih kaydeder. Yani Moğolların kitaba büyük bir düşmanlık yaptığını söyler tarih...Bu vahşetten sonra Dicle aylarca kömür veya mürekkep akmış... Hülasa Moğollar ilerleyen bir medeniyeti en az yüz yıl geriye götürmüşler... Peki ben aksi istikamette bir soru soruyorum, diyorum ki bu kitaplar yakılmadan önce Bağdat intellijansıyasının, entelektüellerinin hâli neydi? O kitaplar Moğol istilasını durduracak dehalar niye yetiştirememişti? Bu kitaplar gerçekten insanlığın ruhunu şekillendirecek kitaplar mıydı?

Derken kitapsız devirler ve kitaplı devirler…

Şimdi ben bir tek medeniyete inanıyorum. Sevgili büyüklerim, kıymetli arkadaşlarım, ben bir tek medeniyete inanıyorum. O medeniyet de peygamberler medeniyeti. Sevgili peygamber efendimizden başlayalım; geriye doğru bütün peygamberlere doğru gidin, kütüphaneleri yoktur onların. Allah'tan gelen kitapları vardır. Bunlar Allah'ın kitabını okumuşlar. Bir tek kitap okumuşlar ve medeniyetlerini de öyle kurmuşlar ve bunların haricinde bir medeniyete de ben pek hoş bakmıyorum. Zaten benim acizane medeniyet telakkim şudur:Çokça kitap üreten, bilgi ve bilim üreten bir oluşuma ben medeniyete demiyorum; insanın ruh dünyasını, fiziki dünyasını, ikisini birden,onun dünyasını da ahiretini de kurtaran, insanın şerefini kurtaran, insanı yücelten sisteme medeniyet diyorum. Evet, bugün Cemil Meriç'in çok güzel suali var;"Hangi Avrupalı" diyor. Bugün bütün dünya Avrupalı değil mi?"Evet, bugünbütün dünya Avrupalı... Kitap mı istiyorsunuz, istemediğiniz kadar kitap var. Edebiyatta, biyolojide, fizikte, kimyada istemediğimiz kadar... Biz bilgi bombardımanı altındayız. Safiyeti arıyoruz; bir türlü bulamıyoruz. Ama peygamberlerin kütüphanesi yok... Bu benim her zaman dikkatimi çekmiştir.Onlarınbir tek kitabı var. İşte Cemil Meriç'in değindiği de o. Her toplumun bir kitabı var, Ramayana, Neşideler Neşidesi veya Kuran...Senin kitabın hangisi? Biz bu Kur'an'la ne kadar irtibat halindeyiz, biz bu kitabı nasıl anlamışız?

Gençlik yıllarında bir şiir okurdum ve o şiiri aklımda kaldığı kadarıyla sizlerle de paylaşmak istiyorum. Sevgili büyüklerim, kıymetli arkadaşlar, şiirin

şairi de tanıdığım bir arkadaş... Şiir MustafaÖztürk'ün "Yara" adlı şiiri. On iki eylül öncesi yazılmıştır.

Bu sabah açınca gözlerimi doğan güne
Dün akşamdan kanayan yaram göz gözdü yine
Gazeteler yazıyor, telefonlar işliyor
Bu yara bu milletin göğsünde genişliyor
Baktım Yollar üstüne barikat kuruluyor
Baktım bu büyük millet arkadan vuruluyor
Meydanlarda robotlar, kuklalar sendeliyor
Zavallılar dil bilmez söz anlamaz bir sürü
İpleri tutan cambaz emir veriyor yürü
Yürüyorlar gözleri kan çanağı kin gölü
Yürüyorlar yürürken bilmem kaçıncı ölü
Siz devleşen cüceler, siz cüceleşen devler
Bacayı sarmaktadır saçtığınız alevler
Yanan baba ocağı bu yangında kin vardır
Dönün dönelim baylar bu gidiş intihardır
İntihar kimin için kurbanlar hangi puta
Ölümden beter uyku suçtan büyük bir hata….

Şimdi burada benim dikkatinizi çekmek istediğim bir nokta var. Şu ipleri tutan cambazların hepsi okumuş insanlar! Kütüphaneler devirmiş insanlar; hepsi okumuş insanlar... Okumak insanı ne hâle sokuyor. Hitler çok okumuş bir insandır. Mussolini okumuş bir insan... Lenin, Stalin... Hepsi okumuş insan... Bu isimleri saymamın sebebi, yirminci asrı, ikinci cihan harbi yıllarında, dünyayı kan ve kin gölü haline getiren liderler bunlar, buokumuş insanlar... Her metropolde gökdelenlerle birlikte kütüphaneler de gelişiyor...Kütüphanelerin boy gösterdiği bir çağda Nagazakiler, Hiroşimakar, Okınovalar (kanlı cehennemler) var. Japonların başına okumuş insanlar musallat olmuştur.

Benim bu istikametteki kanaatlerimi kabullenirsiniz, kabullenmezsiniz onu bilmiyorum; ama belki bu gece bu sohbetten sonra başınızı yastığa koyarken "Ya bu Faruk Hoca neler söyledi?İşte insanlar üniversiteye gidince, profesör falan olunca kafaları değişiyor, her şeye tersten tersten bakıyorlar diyebilirsiniz. Ama bana göre mutlaka bir şeyi överken, kitap okumayı överken şu kelimeleri kullanmak zorundayız. İyi kitap, kötü kitap...Bu çok önemli. Kitabın kötüsü olmaz. Öyle kötü kitaplar var ki aklınız hayaliniz durur...Çok kötü kitaplar var... Kötü

insanlardan daha kötü kitaplar var. Dolayısıyla kötü kitap, iyi kitap diye ayırmak istiyorum. Peki, Faruk Hoca dinleyenlerine ne vermek istiyor; yani hangi fikri, özü, sizlere tebliğ ederek gidecek? Ve siz bu gece bunu nasıl düşüneceksiniz, nasıl yorumlayacaksınız ve hangi noktaya geleceksiniz? Benim kanaatime göre kitap insanın çok özel, çok spesifik bir tarafı, entelektüel tarafı, zihni tarafıdır. İnsanın bir beyin kusmuğudur kitap... Bütün insanların beyin kusmuğudur. Beyin kusmuğu derken tiksindirici bir kelime kullandım, hakkınızı helal edin; ama arının balını da kusmuk kabul edebilirsiniz... İyi zihinler iyi şeyler kursalar, kötü zihinler iğrençşeyler... Neticede zihnin mahsulüdür kitap. Kitabın içindeki düşüncedir asıl olan... Düşüncede zihnin faaliyeti, zihnin mahsulüdür...

Dolayısıyla bana göre kitap insandır, okumaksa onu anlayabilme cehdi... Bana göre kitap insanın çok özel bir tarafıdır. Bu yüzden genelleme yapmayalım. Nitche'nin o sözü çok doğru, "Bu da dahil bütün genellemeler yanlıştır" diyor. Dolayısıyla kitap için, söylenen güzel sözleri, birkaç güzel sözü, batılı doğulu birtakım entelektüellerin kitap hakkında söylemiş oldukları sözleri seçtim ve sizinle bu sözlerde kitap geçen yere insan kelimesini koyarak sizleri düşündürmek istiyorum.

Mesela "Okumak alışkanlıkların en asilidir." Diye bir özdeyiş var kitap hakkında. Bir kere alışkanlık asil bir davranış değildir. Kitap okumayı da alışkanlık hâline getirmişseniz okumayı bayağılaştırmışsınız demektir. Alışkanlık robotik bir faaliyettir, iradesiz bir faaliyet...Alışkanlık reflekstir. Refleks korunma mekanizması açısından övülebilir; ama kitap okumaya alışkanlık dediysek, zaten orada kitabı bitirmiş oluruz. Kitap okumak alışkanlıkla olmamalıdır, iradi olmalıdır, seçici olmalıdır. Bu arada, bir arkadaşım vardı, selametlik, bizim Şaki Aybar Hoca... Öğrencilerinden birisine bir kitap vermiş, "Bunu oku" demiş. Çocuk da kitabı okumuş, beğenmemiş. Gelmiş demiş ki "Ya hocam bana nasıl bir kitap verdin, bu adamı dinsiz eder." Şakir Hoca da "Ya evladım" demiş, "Ben, bu kitabı al, bu kitaba iman et diye vermedim sana, al oku diye verdim" demiş. Evet... Bizim toplumumuz öyle değil, bizim toplumumuz okuduğu kitaba iman ediyor, okuduğu her kitaba iman ediyor. Kitapsa kutsaldır, kitapta yazıyorsa doğrudur diyor. Biz bu hâle getirmişiz kitabı... Mesela özellikle de doğu toplumlarının huyu böyledir. İşte gidin Almanya'ya bakın Marx oradan çıkmıştır, kitabını orada yazmıştır, fikirlerini o kitabın içerisine orada koymuştur. Dolayısıyla Almanya'da, Avrupa'da Karl Marx bir düşünürdür ve insandır. Ama bizim toplumumuza gelince Marx artık o bir ilah olmuştur. Nazım Hikmet gibi Türkiye'deki belirli bir kesimin entelektüel bir lider kabul ettiği Nazım Hikmet bile Karl Marx'a adeta tapmıştır. İlah gibi görmüştür. "Hey Gidi Günler" diye bir

şiiri var, “24 saat Karl Marx, 24 saat Hegel Ne günlerdi o günler yoldaş...” diye giden hatırımda kalmış mısraları var... Peki insanlık her kitabı bu derece kutsallaştırmalı mıdır?

Benim görüşüm şudur: Kitabı insandan ayırt etmeyeceğiz. Kitap insandır. İnsanın nasıl kötü insiyakları, kötü içgüdüleri, kötü iradesi varsa; yıkıcı tavırları varsa, ondan neşet eden kitabında mutlaka böyle tavırları olacaktır. Dolayısıyla şimdi hep beraber sizlerle kitap için söylenmiş şu sözlere bir bakalım. Sevgili büyüklerim, kıymetli arkadaşlar. Kitap için söylenen sözler içinde geçen kitap kelimesi yerine insan kelimesini yerleştirelim. Yani kitabı değiştirip yerine insan diyelim. Mesela Konfüçyüs, Çinli bilge, “Tanrım bana kitapla dolu bir ev ve çiçeklerle dolu bir bahçe ver!” diyor. Ben bunu erişilmez bir dilek diye görmüştüm.Gerçekten de adam ne acayip bir şey dilemiş, diyordum. Yaa! Şeref ağabeycim! Kimsenin erişemeyeceği bir dilek... Kitaplarla dolu bir ev. Çiçekli bir bahçe...Bu caminin dışına çıktığımız zaman çiçekli bir bahçede var. Çatalarmut Ortaokulunda müdürlük yaparken ben bu sözle karşılaşmıştım. Bir baktım ki tanrım bana bunu vermiş! Okulumun çok güzel bir kütüphanesi vardı, kitapları da çoktu. Sonradan da camdan dışarıya bir baktım ki o... Elma bahçeleri, armut ağaçları, çilekler, erikler...Dedim ki Konfüçyüs'ün rüyası bende gerçek olmuş... Okuduğum ve asla da okumaktan pişman olmadığım tek kitap vardı bu kitaplığın içinde. O da Kur'an-ı Kerimdi. Buhari'nin Tecrid-i Sarih’inide bu kütüphanede bitirmiştim, baştan sona kadar.

Neyse konuya dönelim... Şimdi Konfüçyüs’ün kitap hakkında söylediği sözdeki “kitap” kelimesini insanla değiştirelim, Konfüçyüs şöyle demiş olsun, “Tanrım bana insanlarla dolu bir ev ve çiçeklerle dolu bir bahçe ver!” Demiş olsun... Hangisini tercih ederdiniz? Şahsen ben insanlarla dolu bir evi tercih ederim, cıvıl cıvıl şen şakrak bir ev olurdu şüphesiz. Tabii tersi de muhtemel. Ama olsun... Kitap cismani bir şey; yani dokunduğunuz zaman tepki vermez. İnsansız bir dünya düşünün. Alemlerin Rabbi Âdem'in yalnızlığını Havva ile Havva'nın yalnızlığını da Âdem ile gidermiştir. Dolayısıyla insanı Merih’e gönderseler arzulayacağı tek şey elbette kitap olmayacaktır, insan olacaktır bence... Bunun için insanın da iyisi olmalıdır. Malumunuz ilk kan döküldüğü zamanda şu yer yüzünde iki insan var; Habil ve Kabil...İlk aşk da yine ilk iki insan arasında doğmuş olmalı...

Hülasa kitap, insanı insan edememiş ama; insan da insanı insan edememiş... Tuhaf değil mi? Tevrat’ın, Ahdi Atik ve Ahdi Cedid’in çağlarında Firavunlar, Sezarlar, Neronlar zuhur etmiş... Kim suçlu? Kabahat kitapların mı? Kur’an’ın çağında ise Hacca-ı Zalimler, Ebu’l Abbaslar var... Malumunuz, Ebu’l

Abbas'ın lakabı çok kan döken anlamında "seffah"tır...
Şimdilerde de milyarlarca kitabıyla kanlı bir yirminci yüzyıl var... Bütün kitap ve okurlarına rağmen kanlı bir yüzyıl içindeyiz. O zaman eleştirmemiz ve kınamamız gereken kutsal kitaplara karşı insanlığın iradesinin koyduğu tavır olmalıdır. Kutsal bir kitabı, sıratı müstakimi gösteren bir kitap bulmuşsundur; okumuşsundur da... Ama iraden nasıl bir tavır koymuştur. Okuyup hakka ram mı olmuştur? İsyan mı etmiştir. Peki kitap ne yapsın? Okumak ne yapsın? Yine karşımıza okumuş olsun, okumamış olsun, kitaplı olsun kitapsız olsun tuhaf bir insanlık çıkıyor.

Mesela Batı medeniyetinin bütün çocukları kutsal kitap okurlarıdır. Ama Avrupa'nın Tanrısı hâlâ Tevrat'ın Tanrısı değildir. Avrupa'nın Tanrısı hâlâ şiddettir. Cemil Meriç öyle diyor.

Hülasa kitap okumuyoruz, iyi kitapların yönlendirdiği yere gitmiyoruz. İsrailoğullarını elinde kitap var, Tevrat var. Peygamberlerle övünüyorlar, peygamberler bizden çıkmıştır, Ey Muhammed sana Kur'an gelmeden önce zaten bizim kitabımız vardı, biz senin kitabını tanımıyoruz. Böyle daha neler neler, hava atıyorlar. Alemlerin Rabbi onları küçümsercesine şunu diyor, bunlar Yahudi geleneklerini, örflerini, adetlerini kutsuyorlar ve bir din hâline getiriyorlar; ama onların kitapları onlara bunu söylemiyor. Yüce Allah diyor ki "Allah adaleti emreder. Allah'ın kitabı okunacak tek kitap; ama okumadığınız tek kitap. Cuma hutbelerinde okur, bu ayeti tekrarlarız. Hocalar da ezberlemişler zaten. Üç emir var bu ayette. Üç de yasak...

Bir ayet bana göre bir kitap, sonsuz bir kitap. Yani bu üç ayette üç emir ve üç yasak var. Ve insanlığı mutlu edecek bütün ilkeler bu ayetin içerisinde. "Allah adaleti emreder, ihsanı emreder" diyor ayet... Şimdi ihsanı konuşurken, işte iyi bir okur olmadığımız buradan belli. Mütercimler,iyilik diye tercüme edip, geçiyorlar ihsanı... İyiliği emreder diyorlar; doğru, yanlış bir tercüme değil; ama yetersiz bir tercüme. Çünkü ihsangüzel anlamına gelen "hüsn" den müştak bir kelime... İhsan if'al babında güzelleştirmek demektir. Böyle tercüme edince ayet "Allah güzelleştirmeyi emreder" anlamına geliyor ayet... Peki Allah neyi güzelleştirmeyi emreder?İnsanı, havayı, suyu, ekolojik dünyayı, bitki örtüsünü, çevreyi her şeyi. Yani kılığımızı kıyafetimizi bile güzelleştirmeyi emreder fikrini bu ayetin içerisinde görebiliriz. Böyle konuşmakla darmadağınık, işârî bir tefsir yapmıyorum...Her yorumumun lügatten delili var... Bu ayet "Allah yakınlara vermeyi emreder "diyor. Kim bu yakınlar. Evvela kendiniz... Sonra anne, baba, aile, eş, dost, çevreniz, ağaç, çiçek, böcek, tüm insanlık ve evren bu yakınlar grubuna girer. Ama kendinize en yakın olan ancak sizsiniz. Necip Fazıl'ın bir mısrası

aklıma geldi. “İçinizde yiv yiv derinleşin de / Çıksın karşınıza en yakınınız…” diyor.

Kocaeli Mühendislik Fakültesi öğrencilerine konferans veriyordum, orada bomba gibi bir şey söyledim; çocukların kafası karıştı, “Herkes başkasını kendisi için sever”, demiştim...Bu bir realitedir, bu bir matematik, gerçekliktir. Otur, derin bir düşün, başkası seni mutlu ediyorsa sen onu bu sebeple seversin. Alemlerin Rabbini niçin seviyoruz, Rahman ve Rahim olduğu için, bize nimetler yağdırdığı için onu seviyoruz. Alemlerin Rabbini bile insan böyle bir maksatla sever...Kendini mutlu edemeyen hiç kimseyi mutlu edemez... O hâlde ayete göre neyi kendine vereceksin? Güzel ahlakı, cenneti ve ona giden yolları... Her şeyi önce kendine vereceksin. Sonra diyergam olacaksın... Gerçek bu... İkinci derecede annen, baban, ailen ve ondan sonra bu yelpaze o kadar genişliyor ki ırkçılığı, kavmiyetçiliği silip süpürüyor; bütün insanlık yakınımız oluyor. Daha sonra ağaç, çiçek, böcek...İşte iyiliği vermediğimiz için ekosistemlerin, floraların, faunaların canına okuduk, yağmur dualarına çıkıyoruz. Bütün bunların hepsi “Yakınına vereceksin, hor bakmayacaksın” emrine uymadığımız bu ayeti hakkıyla okuyamadığımız için oldu.

Evrende, fizikçi hocam burada... Sevgili Paşa hocam,bu konu etki tepki meselesi değil mi? Ne kadar etki edersen o cansız, şuursuz zannettiğin taşta sana aynı tepkiyle cevap verir. Tabiata ne ediyorsan o da sana misliyle mukabele ediyor.

Yine ayet “Allah fuhşiyattan meneder” diyor. Fuhşiyattan uzak duran insan şereflenir, aziz olur, sevgili olur, heybetli olur. Yine ayette geçen “münkeri” de kötülük diye çevirmişiz, kötülük değil... Doğru kötülük anlamı da var bu kelimenin... Yani kötülük diye tercüme edenler yanlış çevirmemişler. Ama münkerin kök anlamı “nekr”dir. Yani tanınmayan şey demek. Yani Allah bizi “Bilinmezliklere dalmaktan sakındırır” demek istiyor ayet... Bilimsel olmayan bir bilginin peşine düşmemeyi, onunla amel etmeyi Allah bu ayetiyle yasaklıyor. “Bilimsel bir bilgin yoksa, katî bir bilgin yoksa, o bilgiyle amel etmeyeceksin” diyor... Yani Yüce Allah “Bilinmezlikle amel edemezsin” diyor.“Kesin bilginin peşine düşeceksin, onunla amel edeceksin,haddini aşmayacaksın” diyor.“Sen insansın, haddi aşıp ilahlık davası gütmeyeceksin” diyor. Dolayısıyla böyle bir okur için Kur'an'ın sadece bir ayeti bile bir kütüphane, sonsuz bir kitap... Eğer kitaptan bahsedeceksek mutlaka bu istikametten bakmak zorundayız. Okumaktan bahsediyorsak böyle okuyacağız... Çünkü her kitap bizi selamet sahibine maalesef çıkarmıyor. Dediğim gibi...İşte saydığım tarihin en zalim şahsiyetleri hep okumuş insanlardır

Lin Yuxan diyor ki, “Akıllı adam hem kitapları hemde doğrudan doğruya hayatı okur.” Yine burada da kitap yerine insan kelimesi koyalım, “Akıllı adam hem insanları hem de doğrudan doğruya hayatı okur.” Demiş oluruz. Doğru, buna katılıyorum. Akıllı insan kitapları okur, okurdan maksat anlayan insan demektir. Yine yaygın bir yanılgıdan bahsetmek istiyorum, mesela Kur'an'ın ilk emri oku diye öğretildi bize. İkra, “oku!” demektir dediler... Hayır ikra oku demek değil. Şimdi nasıl olacak, kıymetli büyüklerim, hemen ispat edelim; çünkü ciddi bir vadiye girdik. İkra çağırmak, davet etmek demektir. Türkçe karşılığı olan okumak da çağırmak anlamındadır. Örneğin Kayseri ağzında “Okuduklarımın hepsi geldi”denir. Düğüne okuduklarım/çağırdıklarımın hepsi geldi demek oluyor. Büyüklerimizin arasında Erzurumlu olan var mı burada? Erzurum'da da son devirde davetiyelerinin hepsinin üzerine okuntu yazılır. Okuntu, yani çağrı. O hâlde okumak yazıyı seslendirmek anlamında değildir. Okumayı biz bugün yazıyı sese dönüştürmek olarak anlamışız. Ama hocam bunu daha açık bir şekilde ispat edebilir misin, ikra ne demek, yıllardan beri böyle bilinen bir şeyi değiştiriyorsun. Hemen anlatalım, Sevgili Peygamber Efendimiz de zaten ikrayı yazıyı seslendirmek olarak anlamıştır. Hira’daki durum şöyle, Cebrail Aleyhisselam geliyor ve sevgili Peygamber Efendimizi sıkıyor. Öyle ki diyor benim takatim kesildi. Bu sıkmaktan ötürü ikra diyerek surenin ayetlerini okudu. Sevgili Peygamber Efendimiz ikra derken anlıyoruz ki sevgili peygamber efendimizde okumayı o zaman bizim gibi anlamış. Yani yazıyı sese dönüştürmek, seslendirmek anlamış... Çünkü temel anlamıyla ikra yazıyı seslendirmek, yazıyı sese kelama dönüştürmek anlamında; ama Cebrail Aleyhisselam onu tekrar sıkıyor ve Cebrail (as) hiçbir şey konuşmuyor. Sadece sıkıyor ve sonra da oku diyor. Şimdi şu soruyu soruyoruz, Cebrail Aleyhisselam sevgili peygamberimizin eline yazılı metinler sunup da oku demiş olsaydı biz ikrayı yazıyı seslendirmek olarak anlamış olacaktık değil mi? Ama bu bağlama bakılınca Cebrail Aleyhisselam ve Yüce Rabbimiz sevgili peygambere şu yazılı metni sese dönüştür demiş olamaz.Ortada yazılı bir metin yok çünkü; ama Cebrail (as) oku diyor. O zaman bu bağlamdaki ikrayı şöyle anlamalıyız. “Az sonra Âlemlerin Rabbi senin gönlüne vahyini indirecek, o kelamı ifşa et, duyur ve insanları ona çağır” şeklinde anlamalıyız. Güzel Şeref hocam, demek ki bu ayeti anla, duyur, çağır ve davet et şeklinde anlamalıyız. NitekimMuddessir suresinde de Yüce Allah “Kalk ve uyar” diyor, değil mi?

Demek ki sevgili peygambere gelen ilk emir “ikra”, Âlemlerin Rabbinin Sevgili Peygamberin gönlüne gelen vahyini ilan et, tebliğ et anlamındadır. İşte yazıdan münezzeh, levhadan münezzeh, kalplere inmiş bir Allah kelamı, gerçek-

ten insanlığı kurtaracak olan tek kitap ve kutsanacak olan tek kitap bu... Kitap bu işte! Eğer kitabın kutsiyetinden bahsedeceksek bu kitaptan bahsetmeliyiz. Bir de bu kitaba uygun sözler ihtiva eden kitaplardan... Tek ve gerçek medeniyet olarak telakki ettiğim peygamberler medeniyetini de bu tek kitaba uyan ve onu doğru okuyan okurlar kurmuştur. Kur'an'dan uzak kitapların doldurduğu kütüphanelere gömülmüş kimseler değil...

Zaten gerçek entellektüeller de her kitaba kutsal gözüyle bakmıyorlar. Mesela Yale Üniversitesi Dinler Tarihi Profesörü Cristin Hayes, bayan bir hoca., Lisans öğrencilerine Tevrat'ın insan yorumu katılmış tefsirleri için "Bu kitap asla çocukları için değildir" diyor. "Ben çocuklarıma bunları okutmuyorum" diyor... Ama Kur'an bütün eski kitapları, eski kitaplara katılmış olan yanlışlıkları nesh ediyor. Tabii bu o kitapların aslını reset gibi düşünülmesin.

Victor Hugo, "Kitaplık kurmak, tapınak yapmak kadar kutsaldır."Diyor. Hugo'ya da şunu soracağız:"Nasıl bir kitaplık kurmak, hangi kitaplardan oluşmuş bir kitaplık..." Bence Hugo'nun bu sözünde geçen kitaplık kelimesi yerine insanlık kelimesini koymalıyız. O zaman esas mesele bir insanlık inşa etmek noktasına gelir. Peygamberlerin tek davası insanları inşa etmek. Hani yukarıda açıklamaya ve okumaya çalıştığımız "Allah adaleti, güzelleştirmeyi, yakınlara vermeyi emreder; fuhşiyatı, bilinmeyenlerin arkasına düşmeyi ve haddi aşmayı yasaklar" ayetine dönecek olursak, Allah güzelleştirmeyi sever. Bakınmüzisyenler sesleri, ressamlar çizgileri, peygamberler de ahlakı güzelleştirme davasında... Hugo kitaplık kurmakla böyle bir insanlık inşa edilmesini istiyorsa ne ala...

Dolayısıyla bir insanlık kurmak gerçekten tapınak yapmak, onun içinde ibadet yapmaktan daha kutsaldır. Romantik Hugo'ya da bunu söylüyoruz. Bizim sevgili arkadaşımız Muhsin Yazıcıoğlu'nun da bir sözünü burada nakletmek istiyorum. O "Ben toprağı saksıda, köylüyü sinemada, çileyi edebiyat kitaplarında okumadım, içinde yaşadım, içinden geldim." Diyor. İşte okumak budur. Kitap evrense, kitap insansa, kitap gördüğümüz, duyduğumuz, hissettiğimiz, tattığımız,kokladığımız bir dünyaysa, biz de bizzat bunlarla temas hâlinde olmalıyız. Onun için Doğan Cüceloğlu bile galiba kitaplardan vaz geçerek "Yeniden İnsan İnsana"diye bir kitap yazmak zorunda kaldı. "Yeniden kitap kitaba", "yeniden insan kitaba", "yeniden insan kitap ilişkisi" değil, yeniden "insan insan" ilişkisi ihtiyacını dile getirdi.

Gene Harley "Bugünün gerçek üniversitesi bir kitaplıktır." Diyor. Bence bugünün gerçek üniversitesi şu insanlık mahşeridir. Ama bizim aradığımız insanlık yırtan, yakan, yıkan, sömüren bir insanlık değil, insanı seven bir insanlıktır.

Sevgili büyüklerim fazla uzatmayacağım, uzatmayı sevmiyorum; ama az kaldı. Bence Hucurat Suresini gece gündüz okumalıyız, özellikle on üçüncü ayetini...Bu ayet mealen şöyle diyor: "Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık." Bir erkek ve bir dişi... İşte taa o zaman İnsan insana bir ilişki başladı. İnsan kitap ilişkisi değil... "Sonra sizi şubelere, milletlere, kabilelere ayırdık" diyor Yüce Allah... Sebebini ne kadar güzel açıklıyor. Birbirinizin aziz kanını dökmek için mi, birbirinizi dışlamak, başkalaştırmak için mi, kan, nefret söylemleri ile insanlığı kanlı bıçaklı yapmak için mi? Hayır! "Tanışasınız diye" diyor Yüce Allah... Gene mesela böyle bir konferans verirken arkadaşlardan birisini seçip ona demiştim ki... Mesela şimdi de Şeref Hocam'a söyleyeyim, sevgili Şeref Hocam 6 milyar insan olsun, hepsi de Şeref Bey olsun. Aynen, fotokopisi olsun... Yeryüzünde senin 6 milyar benzerin olsun... Bunlar arasında iletişim ve tanışma olur mu? Hep aynıyız. Aramızda hiçbir farklılık yok dersiniz. Çıldırır insan. Sağa bakarsın aynı, sola bakarsın aynı... Hep sen varsın... Her yerde sen... Dolayısıyla Âlemlerin Rabbi burada "Litearefuu" diyor. "Tanışın, birbirinizi tanıyın" diyor. İnsanlarda ırkçılık damarları var... Bu benlik damarıdır. Irkçılığı mikromize ettiğiniz zaman, yani en aşağıya düşürdüğünüz zaman karşınıza fert çıkar. Irkçılığı soyutladığınız, minimize ettiğinizde karşınıza ferdiyetçilik, bireysellik çıkar.Tabi bu şahsiyet olma anlamında değil... Kibir ve bencilik ve bencillik anlamında... Yani herkes karşısında kendini bulur. Hani kendini beğenen insan neyse ırkını beğenen insan da odur. Dolayısıyla insan ister istemez "Acaba kim üstün" diyor, "Beyaz derililer mi, siyah derililer mi, kızıl derililer mi yoksa sarı derililer mi?" diyor.Âlemlerin Rabbi hemen orada cevap veriyor ve "Allah katında en keremliniz en takvalı olanınızdır"diyor. Harika bir düzen, insanlığı ancak bu duygu kardeş yapıyor.

Hulasa Hucurat suresi de ayrı bir kitap ayrı bir dünya. Dolayısıyla bugünün üniversiteleri ideal bir insanlığın tezahürüdür diyemiyoruz. "İyi kitaplar okumayan birisi ile okuma yazma bilmeyen birisi arasında hiçbir fark yoktur." Mark Twain demiş bunu da...Dolayısıyla kitaptan önce insanları okuyacağız. Acizane ben kitapla insanı eş görüyorum... Ama hangi tarafıyla eş? Zihni dünyasıyla eş... Zaten Alemlerin Rabbinin de sevdiği, insanın kulum diye muhatap kabul ettiği tarafı onun zihni dünyasıdır. Akılsız insanla Allah muhatap olmuyor ki, yani ona teklifte bile bulunmuyor. İşte insanın zihni dünyası olan kitap da tam burası olmalı. Ama o zihni dünyanın çalışma şekli, modeli önemli. "İnsanı ısıran ve sokan kitaplar okumalıyız. Okuduğumuz kitap bir yumruk indirerek bizi uyandırmıyorsa ne işe yarar" diyor bir diğer düşünür. Doğru. Kuran bir yumruk darbesiyle Fatiha Suresinin ilk ayetinin ilk cümlesi ile bütün insanlığı

uyandırıyor. Acaba sevgili büyüklerim namazda defaatle okumuş olmamıza rağmen hangimiz “”elhamdü lillahi” şeklindeki müpteda ve haber cümlesini Alemlerin Rabbinin istediği şuurla okumuşuzdur? Bu ifade “Övgü Allah’ındır” demek... Cümle de bundan ibarettir. Ümmül kitap Fatiha’ya Alemlerin Rabbi niye böyle bir cümle ile başladı? Çünkü şunun için...Âdem babadan bugüne kadar övgüyü Allah'tan başka her varlığa tahsis etmişiz; ama Allah'a tahsis etmemişiz. Yani bir ilaha ait sıfatlarlayapılan bir övgü yalnız Allah'ın hakkıdır, öyle başlıyor bu sure... Bütün bir insanlık tarihine bir ilan ve ilamdır bu ayet... Yüce Allah adeta “Despotlara, güçlü gördüğünüz her şeye,benden başka her puta tahsis ettiğiniz övgüyü bana yapmadınız. Oysa o övgü benim hakkımdır” demek istemiştir. Ben Nuh Suresindeki “Size ne oluyor ki Allah’a vakarı yakıştıramıyorsunuz” şeklindeki ayeti okurken hep gözlerim dolmuştur. Bu yüzden bu arkadaşın kitap hakkındaki bu görüşüne ben bu yüzden katılıyorum. Kur’an işte böyle bir kitap... Sarsıyor, uyandırıyor, korkutuyor. Ümitlendiriyor...

“Kitaplar zekânın çocuklarıdır”diyor bir diğer düşünür. Çok tatlı bir söz, Jonathon Swift demiş. Gerçekten zekânın çocuklarıdır kitaplar... Ama kötü zekâların, ama şerli zekaların, ama uyanık zekaların çocukları... O zaman biz kitap seçeceğiz, mutlaka kitabı överken iyi kötü sıfatlarını koyarak seçmeliyiz. “Çocuğum kitap oku, kitap oku” hayır öyle değil, “İyi kitap oku, ömrün az.” Bu kadar da kitap var, okumaya zamanımız da yetmez. İyi bir ebeveyn, iyi bir anne baba çocuğun önüne mutlaka seçilmiş kitapları koymalıdır. Onun başında mutlaka Kur'an olmalıdır. Ama Kuranı da ezbere, anlamadan tekrarlamaya okuma dememelidir. Kuranın ruhuna inmek gerek... Bütün çağlar Kuran çağı olmalı. Çünkü ilk insandan beri Allah'ın kelamı vardır. Ama daha sonraki sözler Allah'ın kelamının önüne, arkasına, üstüne kara bulutlar gibi abanmıştır.

“Kitap okumak temizlik operasyonudur” Yusuf Kaplan diyor. Tabii ben buna katılmıyorum, insanı okumak temizlik operasyonu olarak düşünülemez. Bu tip sözlere biz şey diyoruz, demagoji. Yani ilk bakışta güzel, manalı, hikmetli gibi gözükür ama sonradan baktığınızda kof olduğunu tespit edersiniz. “Her devrin bir kitabı vardır” der bir Arap atasözü. Evet Her devrin bir kitabı vardır, bütün devirlerin bir tek kitabı vardır, o da Kuranı Kerimdir.

“Kitaplıklar aklın tedavi yerleridir” demiş birisi de... Sanmıyorum, yanlış bir söz. “İyi kitaplar okumak geçmiş yüzyılların insanlarıyla sohbet etmek gibidir.” Doğrudur. Ama iyi insan ama kötü insan. Kitaplar böyle bir şey. “Kitaplar hiç solmayacak bitkilerdir” diye bir söz de var. Ama hangileri? Böyle sormalıyız.“Okula her şeyi yapabilirsiniz ama okulun kitaplığı yoksa hiçbir şey yapmamış olursnuz”, demiş bir başkası...“Bütün kitaplarımı severim, sevmesey-

dim yazmazdım" demiş Aziz Nesin. Evet o da böyle bir şey söylemek ihtiyacı duymuş. Okuyabilirseniz her insan bir kitaptır, bence...Seçmiş olduğum sözlerden en çok altını imzaladığım bir söz bu. Gerçekten okuyabilirseniz her insan bir kitaptır. Ama iyi, ama kötü... Onun için insan insana ilişkilere girmemiz lazımdır. Ama Alemlerin Rabbinin dediği gibi "İyilik ve takva üzerine yardımlaşın". Eğer bir insanı bir kitap olarak görüyorsan mutlaka ona git, onu anla...Yine bir başkası da "Bana okuduğun kitapların en güzelinin hangisi olduğunu sorarsanız söyleyeyim; annemdir" diyor. Ban göre de anneler kitapların şahıdır. Bu arada anneleri övmek lazım. Nasıl övelim şimdi... Bahtiyar Vahabzade'yi hatırlayarak övelim...O bu konuda çok güzel söylüyor. Diyor ki:

MENİM ANAM
Savadsızdır
Adını da yazmah bilmir
Menim anam...
Ancah mene
Say öğredib
Ay öğredib
İl öğredib
En vacibi dil öğredib
Menim anam.
Bu dil ile tanımışam
Hem sevinci
Hem de gamı
Bu dil ile yaratmışam
Her şiirimi
Her nağmemi,
Yoh men heçem
Men yalanam
Kitap kitap sözlerimin
Müellifi menim anam,

Anadolu anaları böyle. Şimdi burada hanımefendiler de var, erkekler çoğunlukta. Hepinize soruyorum, erkek çocukların da kız çocukların da sırdaşı kim, anneler. Erkek çocuğun da sırdaşı anne, kız çocuğun da sırdaşı anne. Peki erkek çocuğa da kız çocuğa da tuvalet adabından tutun da sofrada yemek adabına kadar, komşuluk ilişkilerine, insan insana olan ilişkilere kadar kim öğretiyor? An-

nelerimiz. Peki bu kadar kutsal varlığı nasıl tarih boyunca cahil bırakmışız? Kadınların okuması haramdır, okula gitmesi namahremdir, falandır filandır...Bir sürü fetvalar öylece karşımızda... Hayır arkadaş, Allah'ın elçisinin mescidinde kadınlar vardı. Allah elçisine, savaşırcasına, "senin görüşüne katılmıyorum" diye bağıran kadını, Allah'ın desteklemesini, mücadele süresini hatırlayın. Böyle konuşan kadınlar var. Mescitte aynı yerde secde eden ama edebine uygun namaz kılan kadınlar var... O zaman işte bu sözler çok hoşuma gitti. Yani benim de şahsen ilk kitabım annemdi. Benim annem de savadsızdı, okuma yazmak da bilmezdi. Ama çok irfanı ondan öğrendim. Kafamızın karışık bir tarafı da varsa kitaplar karıştırdı. Rahmetli babam her eve geldiğinde bir kitapla gelirdi, birisi ideolojik birisi başka falan. Kafamın karıştığını ben okuduktan sonra anladım.Okumak nedir ki...Arif Nihat Asya "Neye yarar, dillerde dolaşır Arif Nihat adı/Okur Arif Nihat, Arif Nihadı" diyor. Okumak neticede kendi farkımızda olmak demektir. Okumak için kitap mı arıyorsun, o sensin işte... İnsan belki de kitaplaşmak için yazar. Ama kitaplar insanı mesut etmez. Abartmayalım... Okumak da asil bir alışkanlık değil, satırlar arasında bir yaren aramaktır. Yalnızlığın o meşum uğultusunu susturmak için... Bu mevzuda en gerçek duyguları sanırım Nihad Sami Banarlı dile getirmiş.

Niçin okudum sizi?
Siz ki göstermediniz
Bana saadetlerin
Çalkalandığı denizi…

Niçin kitaplar niçin?
Hangi sahifenizi
Muskalaştırmalıydım
Murada ermek için
Murada ermek için
Ve bir gün görmek için…

Bu dabenim hikayem. Çok kitap okuduk ama bir o kitabı okumadık, okuyamadık. O da Kur'an. Kuran okunacak tek kitap, gerisi teferruat. Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize hürmetlerimi, saygılarımı, şükranlarımı sunuyorum sevgili büyüklerim sevgili arkadaşlarım.

Prof. Dr. Faruk Gürbüz Seminerinden kareler

İLAHİYATI ANLAMAK

Prof. Dr. İshak Emin AKTEPE
İlahiyat Fakültesi Dekanı

(27 Ocak 2023 Cuma günü saat 19.30 da Türkiye Yazar lar Birliği Erzincan Şubesi Kültürevi'nde yapılan konuşma)

İlâhiyat, özelde İslâm'ı genelde dinleri konu edinen bir bilim alanıdır. Fakat ne yazık ki bu bilim alanı hakettiği özeni görmemekte; ulu orta herkes bilsin bilmesin ilâhiyat hakkında yorum yapmaktadır. Böylece ilâhiyat, bir kaosa teslim olmakta ve rahatça istismar edilebilmektedir. Bugün ilâhiyat kaynaklarını kullanan terör örgütleri özellikle İslâm dünyasında ağır yaralar açmaktadır. Fetö, Daiş ve Şebab gibi örgütler kendilerine gerekçe bulmak için ilâhiyat kaynaklarını kullanabilmektedirler. Yine ilâhiyat kaynaklarına atıfla Müslümanlar arasında tekfir salgını başgöstermekte; camilerde Allahuekber nidalarıyla bombalar patlatılabilmektedir.

İlâhiyat bir bilim alanıdır ve her bilim gibi bilimsel araştırma yöntemlerine, kaynaklarına, eğitimine ve kavramlarına sahiptir. Bu bilimsel altyapıya uymayan yorumlar, anlayışlar ve inanışlar ilâhiyat bilimi tarafından reddedilir; reddedilmelidir. İlâhiyatta tefsir nasıl yapılır, hadis nasıl değerlendirilir, fıkıhta fetva nasıl verilir ve tasavvuf büyüklerinin sözleri nasıl anlaşılır bellidir. Bunların her birinin standartları vardır. İlâhiyatta hangi alanda ne ölçüde güvenilir bilgiye muhtacız bellidir. Örneğin zanla itikat oluşturulmaz; zayıf zanla fıkıh oluşturulmaz kuralları geçerlidir. İlâhiyat kaynaklarında yazan her bilgi doğrudur diye bir iddia olmaz; olamaz.

İlâhiyat alanındaki kafa karışıklığı ve keşmekeş, insanların dinleri sorgulamaları sonucunu vermektedir. İlâhiyat alanında herkes usule uygun olsun ol-

masın konuşunca birbiriyle asla uyuşmayacak görüşler ortaya çıkmaktadır. Bir ilâhiyatçının iyi dediğine diğeri kötü diyor. Bir hocaefendinin haram dediğine diğeri helal diyor. Bir kitapta caiz olan diğerinde caiz değil diye niteleniyor. Herkesin aklına geleni söylediği bir alana güven duyulması beklenemez. İlâhiyatta söz söylemek için asgari standartlara sahip olmak ve bu standartları uygulamak gerekir. İlâhiyat alanında söylenecek sözleri iyi gerekçelendirmek ve delillendirmek icap eder.

İlâhiyat alanı yoruma açıktır. Hatta ilâhiyat alanı büyük oranda yoruma dayanır. İlâhiyat alanında söylenen bin sözün dokuz yüz ellisi yorumdur. Fakat bu yorumun bilimsel bir altyapıya dayanması zorunludur. İlâhiyat alanında doğru bilgiler de yalan yanlış bilgiler de vardır. İlâhiyat alanında bilgi kaynaklarının hiyerarşisi söz konusudur. Bu kaynaklardan nasıl istifade edileceğinin metodolojisi vardır. Tefsir, hadis, fıkıh ve kelam usulleri ihmal edilemez; görmezden gelinemez. Yani ilâhiyat alanında yorum yapılabilir diye her akla gelen söylenemez; kitaplarda her görülen aktarılamaz. İlâhiyat alanında hangi bilimde hangi deliller kullanılabilir bellidir. Bunlara uymamak kaos doğurmaktadır.

İlâhiyat bir bilim alanıdır ancak kendine özgü yapısı gereği önkabullerin olduğu bir bölümü de vardır. İlâhiyatta kısmen akıl üstü varlıklardan bahsedilir. Allah, ahiret ve melekler hakkındaki inançlar ilâhiyatın konusudur. Aklın kendiliğinden bunları anlaması ve anlatabilmesi mümkün değildir. Bu bakımdan ilâhiyatta bilimsellikten kısmen uzaklaşılan ve önkabullerin devreye girdiği bir bölüm bulunmaktadır. Bilim, akıl ile yapılır ancak insan sadece akıldan ibaret de değildir. İnsan kalbi ve duyguları olan bir varlıktır. İnsan hayatı boyunca sadece aklıyla davranmaz. Ayrıca insan aklı her şeyi ihata edebilir de değildir. İnsan da haddini bilmekle mükelleftir. İnsan aklı ve ürettiği bilim hayattaki pek çok şeyi açıklayamamaktadır. Hasılı ilâhiyatta akıl kalp dengesi nazar-ı itibara alınır; alınmalıdır.

İlâhiyatta ilk olarak iman ile bilginin ayrılması gerekir. İlâhiyat açısından insan neye iman etmek zorundadır? Allah'ın insanlara iman etmesi için kesin delillerle bildirdiklerine iman etmek zorunludur. İnsan bazı hususlarda aklen yetersizdir. Bu yetersiz olduğu noktalarda acziyetini kabul etmeli ve iman etmesi gerekenlere iman etmelidir. Tekrar ifade etmek gerekir ki ilâhiyatta böylesi bir önkabul alanı vardır. Ancak iman alanı bilgi alanına göre oldukça sınırlıdır. İman edilecekler kesin bilgi kaynaklarına dayanır ve nettir. İman alanı zanniyyata dayandırılamaz. Zanniyyata dayandırılan iman esaslarına inanmak zorunlu tutulamaz. İlâhiyat alanında zanniyyata dayandırılan iman konularıyla

karşılaşılmaktadır ki tartışmanın bir kısmı buradan kaynaklanmaktadır. Yani aslında iman sahasında delil olamayacak güçte bilgiler delilmiş gibi sunulabilmektedir ki ilâhiyatçılar arasındaki tartışmaların bir kısmı buradan doğmaktadır.

Bununla birlikte yine de ilâhiyatta itikat alanı mümkün olduğunca akli temele oturtulmaya çalışılmıştır. İnsanlar iman için ikna edilmeye çalışılmıştır. İnsanların çevrelerine bakarak ibret almaları acziyetlerini idrak etmeleri istenmiştir. Kur'ân, Allah'ın varlığını, birliğini, âhireti ve peygamberleri aklî gerekçelerle insanlığa anlatmaktadır. Allah'a inanmayan çevresine baksın, Allah'ın birliğine inanmayan kâinattaki düzene baksın, âhirete yeniden dirilişe inanmayan ilk defa nasıl yaratılmış ona baksın ve peygamberlere inanmayan onların menfaat aramayan mücadelesine baksın gibi gerekçeler sunulmaktadır.

İlâhiyatta ihtilaf mümkündür ve çoktur. İlâhiyat tarihi mezhepler ve fırkalar tarihidir. İtikadi ve ameli pek çok mezhep vardır; olabilir. Fakat ilâhiyatta ihtilaf olması suiistimal edilemez. Madem geçmişte alimler ihtilaf etmiş, biz de her şeyi söyleyebiliriz denemez. İhtilaf belli bir usul dairesinde olmalıdır. İhtilaf var diye herkes her düşündüğünü iddia edemez. İlâhiyatta görüş beyan edebilmek için yani ihtilafta görüşünüze değer verilebilmesi için asgari düzeyde bile olsa usule uymak gerekir. Söylenen sözün ilâhiyat usulü içinde gerekçelendirilmesi icap eder. Usulsüz iddialar ilâhiyat alanında merduttur.

İlâhiyatta ilahi beşeri ayrımı yapılmak zorundadır. İlahi olan nedir? Beşeri olan nedir? Kur'an'ın Arapça metni ilahidir. Aslında Allah ile Resûlullah arasındaki bağlantının mahiyeti bizim açımızdan meçhuldür. Biz vahiy sürecine şahit değiliz. Ancak Kur'an'ın Arapça metninin ilahiliğine iman ediyoruz. Çünkü Kur'ân eşsiz mucizevi bir kitaptır. Öyle olmasaydı binlerce benzeri var olurdu. Kur'ân, benzerinin yapılamamasını kelâmullah oluşuna delil kılmaktadır. Yine Kur'ân, çelişkili malumat içermemesini kelâmullah oluşuna kanıt olarak sunmaktadır. Ancak Kur'an'ın mealleri de dahil ilâhiyat alanında insan aklının ürettiği bütün fikirler ve kaynaklar beşeridir. Beşeri olan yanlış, yalan veya doğru olabilir. Beşeri olan tartışmaya açıktır. Beşeri olan zannidir. Hiç kimse kendi düşüncesini Allah'ın düşüncesi olarak takdim edemez. Birisinin görüşünü reddetmek Allah'ın hükmünü reddetmek anlamına gelmez. Hâsılı ilahi olana iman ederiz ancak beşeri olana iman edilmez. Beşeri olan tartışmaya açıktır. Beşeri olanda usulüne uygun ihtilaf edilebilir; edilmiştir. Problemimiz usulsüz ihtilaflardır.

Kur'an meallerinde birçok hatalar vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda mushafları inceleme komisyonu vardır. Mealler incelenir ve hatalar düzeltilmeye

çalışılır. Aşırı tahrifler varsa bu türden meallerin basımına müdahale edilir. Hâsılı ilâhiyatta beşer ürünü her kitap tartışmaya açıktır. Tartışmaya açık demek reddedilmeli demek değildir; sorgusuz sualsiz kabul edilemez demektir.

İlâhiyatta talili taabbudi ayrımı yapılır. Bazı bilgilerin gerekçesi bilinmez. Namaz neden böyle kılınır anlaşılmaz. Oruç neden Ramazan'da farzdır idrak edilmez. Fakat bu türden taabbudi bilgiler azdır. İlâhiyat adına kurulan cümlelerin büyük bölümü talilidir. Gerekçesi makul olmalıdır. Delili ikna edici olmalıdır. Örneğin faiz haramdır ama faiz nedir? Neden haramdır? Hangi mallarda faiz olur? Ticaretle faizi nasıl ayırmalıyız? Bu konularda tartışmalar vardır. Mezhepler arasında ihtilaf söz konusudur. Bu konularda yeni içtihatlar da yapılmaktadır. Yani son sözün söylendiği de iddia edilemez.

İlâhiyatta yakin zan ayrımı yapılmalıdır. Kesin bilgiyle zanni bilgi karıştırılmamalıdır. Zanna dayanıp yakin terkedilmemelidir. Kur'ân ayetlerinin sübutu kati iken hadislerin sübutu zannidir. Bunları ayrı ayrı değerlendirmek elzemdir. Mütevâtir ile ahad haber ayrımı yapılmalıdır. Ahad habere mütevatir haber gibi davranılamaz. Nesillerce aktarılan bilgiyle bir iki şahsın aktardığı haber bir tutulamaz. Hadislerin sahihi, haseni, zayıfı ve uydurması vardır. Bunlar aynı derecede görülemez. Ne yazık ki bu noktadaki cehalet de ilâhiyat alanında pek çok tartışmaya sebep olmaktadır.

İlâhiyatta bilgi kaynakları arasındaki hiyerarşiyi bilmek gerekir. Burada farklı değerlendirmeler olabilmektedir ancak evrensel bir dinin kaynakları mümkün olduğunca kesin olmalıdır ve öyledir. Zanni bilgi kaynaklarını asıl, yakini bilgi kaynaklarını tali yaparsak bilgiyi ters yüz etmiş oluruz. Aklın temel ilkelerini ve selim fıtratı görmezden gelemeyiz. Allah'ın insana önce akıl verip sonra bu aklını kullanmamasını istediğini söyleyemeyiz. Tekrar etmek gerekirse ilâhiyatta akıl üstü bilgiler vardır ancak bunlar oldukça azdır. İlâhiyat büyük oranda akli gerekçelere dayanır; dayanmalıdır. İslâm ancak böyle evrensel olur. İnsanlığın aklını ve selim fıtratını dikkate almayan bir dini bütün insanlığın kabul etmesini nasıl bekleriz? Bugün yaşanan keşmekeşin bir sebebi de ne yazık ki ilâhiyatta deliller hiyerarşisinin kimilerince alt üst edilmesidir.

Kaçak bilgi kaynakları ilâhiyatta geçerli sayılmaz. Rüyadan bilgi alınmaz; alınsa da ilâhiyatta kabul edilmez. Gaybdan artık haber alınmaz; alıyorum diyene ilâhiyatta itibar edilmez. İlham alıyorum diyene dönülüp bakılmaz. Keşfim açık diyen dinlenilmez. Bunlar ilâhiyatta delil olmaz. Kişisel tercihler genele yayılmaz. İslâm evrensel bir dindir; din adına konuşan evrensel konuşmalıdır. Allah

birisinin rüyasına tabi olmamızı isteyemez. İlâhiyat böylesi zayıf iddialara teslim edilemez. Evrensel bir din, kişilerin insafına muhtaç kılınamaz.

İlâhiyat sahasında mutaassıp çevrelerin varlığı hakikattir. Her kitapta gördüğünü ve din adına söylenen her sözü doğru zannedenler bulunmaktadır. Bunların başkalarına karşı şedit bir dil kullandığı ve yaftalamalar yaptığı da bir gerçektir. Kendi inandıklarını dayattıkları ve sanki Allah'tan yetki almışçasına konuştukları da görülmektedir. İlâhiyatta her kitabın ve alimin kendi ağırlığı söz konusudur. İlâhiyatta yazılan her şey doğrudur denemez. İslâm alimlerinin kitaplarında ne yazık ki uydurma bilgiler de vardır. Bunlar asla kabul edilmez; edilemez.

İlâhiyatta uydurma hadis diye bir gerçek vardır. Birileri tarihte hadis uydurmuştur ve bu hadisler topluma yayılmıştır. Uydurmada hikmet aranmaz. İslâm uydurmalara teslim edilemez. İslâm'ın uydurmalara ihtiyacı yoktur. Sözün güzelliği sözü hadis yapmaz. Her güzel bulduğumuz söz Peygamber'e isnat edilmez. Hz. Peygamber'e söz nispet etmek ağır bir sorumluluktur. Ne yazık ki bu ağır sorumluluğa riayet kalmamıştır. Uluorta her rivayet her yerde paylaşılmaktadır. Böylece ilâhiyat alanı uydurmalara mahkum edilmektedir. Bunlara itiraz etmek peygambere ve sünnete itiraz gibi yaftalanmaktadır.

İlâhiyatta zayıf hadislerle amel diye bir gerçek de vardır. İslâm alimlerinin kitaplarında zayıf pek çok hadis vardır. Bunların zayıf olduğuna vurgu yapılmamaktadır. Zayıf hadis de hadistir denemez. Zayıf hadis Hz. Peygamber'e aidiyet ihtimali zayıf hadis demektir. Aslında bunların önemli bir bölümü uydurmadır. Fakat bunlar da kitaplar ve vaazlar yoluyla topluma yayılmıştır. Böylece bilimsel metodolojiye uymayan pek çok bilgi kaynaklara sirayet etmiştir. İlâhiyatın bünyesi zayıf düşmüştür. Bugünkü keşmekeşin bir sebebi de Hz. Peygamber'in otoritesinin böylece istismar edilmesidir.

İlâhiyatta evrensel tarihsel ayrımı vardır. Kur'ân ve hadislerdeki her bilgi evrensel değildir. İlâhiyat adına bazı bilgiler mensuhtur, bazıları nasihtir. İlâhiyat adına bazı bilgiler makasıddır, bazıları vesaildir. Aslolan evrensel, makasıd ve nasih olan bilgilerdir. Dinî metinlerde geçen her şeyi kıyamete kadar geçerli sanmak doğru değildir. Alimler geçmişte ve günümüzde bunları yorumlamaktadır; yorumlamalıdır.

Peygamberlik bitmiştir. Kimse Allah adına konuşamaz. Kimse Allah adına yargılayamaz. Din kimsenin tekelinde değildir. Kimse Allah'tan yetki almış

gibi konuşamaz. İlâhiyat alanında dilin müsamahakâr olması gerekir. İlâhiyat biliminin ilkeleri gözardı edilmeden herkes düşüncesini açıklayabilir. Kimse kendisini Allah'ın temsilcisi yerine koyup başkalarını cennete cehenneme koyamaz. Herkes kendi aklı ve eğitimi kadar konuşabilir. İlâhiyatta bugün kabul edilen bir görüş yarın terkedilebilir; terkedilebilmiştir. En önemli alimlerin bile eski görüşü yeni görüşü vardır.

İslâm evrensel bir dindir. Bu din sığlık kaldırmaz. Bazılarının dinî yorumlarını Müslümanlar bile kabul etmiyor; o halde bu yorumlar bütün insanlığa din diye nasıl tebliğ edilecektir? İslâm adına konuşan, evrensel konuşmalıdır. Bu din, ilkesiz değildir. İslâm adına yorum yapan, yorum yaptığını bilmeli; haddini hududunu idrak etmelidir. İslâm adına yorum yapıp başkasına zulmedilemez. İslâm adına yorum yapıp başkası öldürülemez; tedavisi engellenemez. İnsan hayatının vazgeçilmezlerine yorum yapıp İslâm adına dokunulamaz.

İlâhiyat alanında teori pratik uyuşmazlığı olduğu da bilinmelidir. İslâm âlimleri koydukları kurallara ne yazık ki uymayabilmişlerdir. Örneğin uydurma rivayetler ancak bunların uydurma olduğu konusunda uyarmak amacıyla ya da uydurma oldukları beyan edilerek nakledilir demişler ancak buna neredeyse hiç uymamışlardır. İtikat alanında zanniyyat olmaz demişler ama zanniyyata dayalı bir itikat alanı oluşturmuşlardır. Fıkıhta zayıf hadis olmaz demişler ama uydurmaları bile kullanmışlardır. Hâsılı ilahiyat kaynaklarındaki her bilgi olduğu gibi alınamaz. Her bilgi ayrı ayrı tetkike muhtaçtır.

Sonuç olarak «Sadece biz doğruyuz» değil «Doğru düşünüyoruz ama yanılma ihtimalimiz de var» demeliyiz. İlahiyat adına söz söylerken yorum yaptığımızı bilmeli; Allah adına konuşmamalıyız. İlâhiyat'ın bir bilim alanı olduğunu bilmeli ve konuştuklarımızın bilimsel ölçülere uymasına dikkat etmeliyiz. Din istismarı diye bir şey gerçektir ve buna karşı dikkatli olmalıyız. İlâhiyat alanında konuşabilmek için uzmanlık gerektiğini bilmeliyiz.

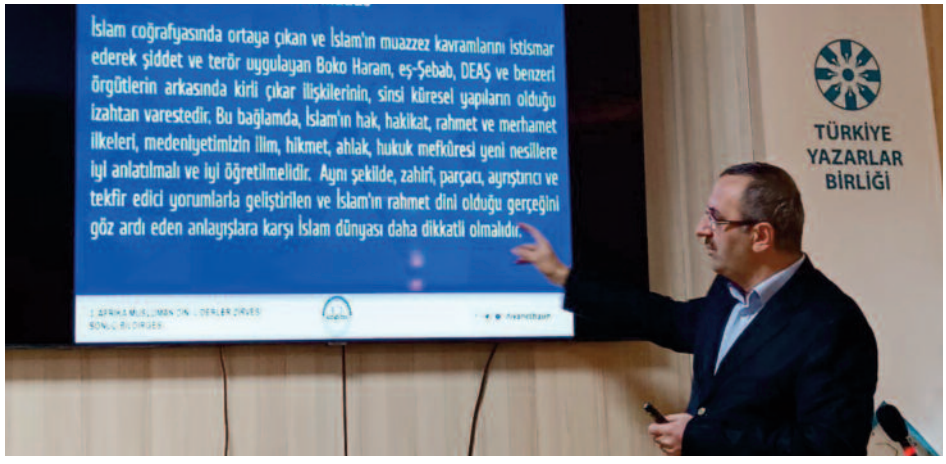
İslam coğrafyasında ortaya çıkan ve İslam'ın muazzez kavramlarını istismar ederek şiddet ve terör uygulayan Boko Haram, eş-Şebab, DEAŞ ve benzeri örgütlerin arkasında kirli çıkar ilişkilerinin, sinsi küresel yapıların olduğu izahtan varestedir. Bu bağlamda, İslam'ın hak, hakikat, rahmet ve merhamet ilkeleri, medeniyetimizin ilim, hikmet, ahlak, hukuk mefkûresi yeni nesillere iyi anlatılmalı ve iyi öğretilmelidir. Aynı şekilde, zahirî, parçacı, ayrıştırıcı ve tekfir edici yorumlarla geliştirilen ve İslam'ın rahmet dini olduğu gerçeğini göz ardı eden anlayışlara karşı İslam dünyası daha dikkatli olmalıdır.
TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ

DİN VE KÜLTÜR

Prof. Dr. Orhan AKTEPE

(3 Şubat 2023 Cuma günü saat 19.30 da Türkiye Yazar lar Birliği Erzincan Şubesi Kültürevi'nde yapılan konuşma)

Değerli dostlar,

Bu akşam akademik bir disiplin ve sohbet havası içinde konuşacağız. Bir tür gönül ilişkisi gibi bir şey bu. Ben tespitlerimi aktaracağım gerisini siz takdir edersiniz. İslam geleneğinde konuşmaya başlarken besmele, hamdele ve salvele ile başlanır. Besmele, *bismillahirrahmanirrahim*. Hamdele, "*elhamdülilihi rabbil alemin*." Salvele, "*Allahümmesalli ala seyyidina muhammmed* " demektir. Salat ve selam peygamber efendimiz ve aline ashabına ve bizden önce gelmiş geçmişlere olsun diyoruz.

Konuşma konumuz din ve kültürdür. Çoğumuz bu iki kelimenin yan yana gelmesine bir mana veremeyebiliriz. Kültür hakkında ve din hakkında pek çok şey bilmeyiz. Dindarızdır, fakat din hakkında pek bir bilgimiz yoktur. Bu iki kavram hakkında tespitlerimi size aktaracağım. Din sözlük anlamıyla tutulan yoldur. Kur'an'da "*leküm diniküm veliye din"* diye geçer. Burada sizin dininiz (tuttuğunuz yol) size, benim dinim banadır. Yine hesap manalarına gelir, *malikiyevmüddin* (hesap gününün sahibi) sözlükte bu manası da vardır. Bir diğeri de Adem (As)dan başlayıp peygamberimize kadar gelen misyon anlamındadır. Bunlardan başka dinin felsefi tanımları da vardır. Mesela Emile Durkheim diye biri vardır. Sosyolojinin kurucularındandır. Ziya Gökalp'ın fikir babasıdır. Dinin sosyolojik bir yapısı olduğunu söylüyor. İslam âlimleri de dini tanımlamışlardır. Din ilahi bir kanundur. Kanun. Bir fiziki kanun vardır, bir de sosyal kanunlar. Bunlardan başka şeri kanunlar da vardır. Din bunların yaratıcılık bakımından tümünü kapsadığı gibi topluma hitap etmesi bakımından sosyal bir varlıktır.

Hayvanların iradeleri yoktur, akılları da yoktur. Fakat zekâları vardır. Biz akıl ve zekâyı birlikte kullanmışızdır. Hatta Kur'an'da zekâ anlamında akıl anlamında kalp de kullanılıyor. Ama günümüzde bunlar ayrıştı. Akıl, ilişki kurmak, muhakeme yapmak demektir. İrade ise seçme yeteneğidir. Biz kendi irademizle dinimizi seçeriz. Bugün bu böyle mi hayır. Biz atalarımızdan gelen dini seçip lakin kıymetini bilmiş değiliz.

Din dünya ve ahiret mutluluğunu yönlendirmek için verilmiş bir kanundur. Bunun böyle olduğunu pek anlamış değilim. Bana göre din bu dünyada mutluluk vermiyor. Diğer tarafı siz de bilmiyorsunuz biz de. Niye derseniz her gün haberleri dinliyorsunuz. Dünya'nın her yerinde kan, irin, gözyaşı. Müslüman deyince insanın aklına bunlar geliyor. Oysa Hz. Ömer'in bir sözü nakledilir kitaplarda, "*Babamın katilini Mescidi Haram'da görsem hiç dokunmam*." Böyle bir durumda insanın kendini kontrol edebilmesi çok zor bir şey. Ama hazret diyor ki ona mescidde sakın dokunma.

Küçükken Kur'an kursunda hocamız beni gazete almaya gönderirdi. Ben de gazetenin ne olduğunu bilmediğim için paltomun içine saklar getirirdim. Bana da sorardı 'seni izleyen biri oldu mu?' diye. Çünkü o zaman altmış darbesi zamanıydı. Ve o zamanlarda bir hocanın intihar ettiği iddiası yaygındı. Oysa herkes bilirdi gerçeği. Bir katletme işi olduğu biliniyordu. Bunun gibi örnekleri çoğaltabilirim. Sonuç olarak bizim Müslümanlık anlayışımız bizi mutlu etmiyor. İmam-Hatip okullarında ilahiyatlarda 'deistlik'in çoğaldığı iddia ediliyor. Aslında öyle bir şey yok. Aslında üzerinde durmak istediğim mevzu dinin ilahi kanun olmasıdır. Din ilahi bir emirdir, Allah'ın koyduğu bir emirdir. İlk başta tek tanrı vardır. Daha sonra eklene eklene politeist bir yapıya erişir. Aslında peygamber efendimizden önceki Araplara puta tapıcılık sonradan geçmiştir. Başlangıçta yoktur. İbnül Kelbi denen bir Arap tarihçisi olayı nakleder. Bir Arabın hastalığına şifa bulması için Suriye taraflarına gelip orda putla tanışıp Arabistan'a getirdiğini anlatır. Kitabını adı da '*Kitab'ul Esnam'* putların kitabıdır. Ama gerçek din Hz.İbrahim'in dinidir. Bunun tek belirleyici vasfı ilahi oluşudur.

Bize birisi sorsa 'Elhamdülillah Müslümanız' diyoruz. Lakin bu Müslümanlık dediğimiz şey nedir? İlahi midir, değil midir? Ne kadarı ilahidir? Kuran ilahidir, lakin yorumları ilahi değildir. Fatiha'dan nas suresine kadar Cebrail'in vahyettiğidir.

Kültür 20.yy da bilinen bir kavramdır. Ekin ekilen yer manasındadır. Kül-

tür'ün tespiti numunelere göre yapılır. Marketten aldığımız, nemli ortamlarda üretilen mantarlar da kültür vardır. Doğada kendiliğinde zehirli zehirsiz kendiliğinden biten mantar da vardır. İnsanın toplumda ürettiği tutum ve davranışlar ve inanışlara kültür denir. Bu sosyolojik olup en kapsamlı tanımıdır. İnsanının ürettiği şeylerden biri medeniyet diğeri kültürdür. Genel ayrımı şöyledir fiziki olanlara medeniyet, manevi olanlara kültür denir. Erzincan'da kayısı ve tamastan yapılan '*Korova'*ya batıda 'marmelat' denir. Korovanın şu an fabrika üretimi de yapılıyor, endüstrileşmiştir diyebiliriz. İşte bu ve bunun gibi kültürler bitti. Teknolojinin ürettiği şeyler birer kültürdür.

Toplumun manevi alanında da manevi kültürel değişmeler vardır. Örneğin roman bize batıdan gelmiş olmasına rağmenTürk romanı ve bunun çeşitlerinden bahsedebiliyoruz. Tiyatro da Müslüman Türk toplumunu bilmediği, yerine orta oyunun yaygın olduğu bir şeydi. Şimdi bir bilet alıp izleyebiliyor ve hatta evden televizyondan bakabiliyoruz. Mümtaz Turhan'ın bu konuda Amerika'da yaptığı bir doktora çalışması vardır. Erzurum Horasan'da örneklemi alınan 'Kültür Değişmeleri' adlı bir kitabı vardır ilgilenenlere. Peki, din ve kültür nerede birleşir? Bir ilişkileri var mıdır, bakalım.

Kültür insanın ürettiği bir şeydir, din ise Allah'ın koyduğu kanundur. Bunların ikisinin yan yana gelme durumu söz konusudur. Örneğin hacda bunu görebiliyoruz. Hac, ilahi bir emir ama o bir kültürdür ve Hz. İbrahim'den geliyor. Allah İbrahim (as)'a emrediyor. Diyor ki bitki bitmeyen bir yerde ev yap. O dönemde bütün dinlerin mabedi, yani tapınağı vardır. İnsanoğlu dinden uzak kalmadığı sürece bir tapınağa ihtiyacı vardır. Mezopotamya'da Babil bunun gibidir. Cenabı Hak bu mabedi tevhidin birliği için yaptırıyor. İnsanları buraya çağır diyor. Hz. İbrahim'in soyundan Araplar ve İbraniler geliyor yani bu ikisi kuzendir. Arapça ve İbranice birbirine benzer dillerdir. Kur'an'da örnekleri vardır. Binayı yapmasını emreden Allah, yapan ise insandır.

Burada üçüncü bir kavram araya girer, kutsallık. Kutsallaştırma insana ait bir kavramdır. Aslında haram kelimesi de kutsal demektir. Dört ay haram ayları denince Araplar kan dökmeyi bırakır daha çok kültür alışverişi yaptıkları hac ibadetini yaparlarmış.

İslam dini dediğimiz şeyin iki kaynağı var. Biri kitap diğeri sünnettir. Kitap, Kuran ı Kerim'dir, Kelamullahtır. Bu konuda tartışanlar var ben buna değinmek istemiyorum. Ezcümle tefsir kutsal değildir. İnsanın yorumudur hatta bu

da ikiye ayrılır. Tevil ve tefsir diye. Kur'an'ın emirleri ilahidir. Mesela namaz kılınız, bu ilahi emir yani kanundur. Peki, namazı nasıl kılacağız?

Hz. Hatice'nin akrabası amcazadesi Varaka Bin Nevfel var. Bizim kitaplar İncili yazdığı söyleniyor. Muhtemelen Hıristiyan. O gün bildiğimiz kadar Mekke'de Yahudi yok. Yahudiler sadece ticaret için geliyorlar. Fakat Hıristiyanlar var. Hatta peygamberimizin bir Hıristiyan ile ortak ticaret yaptığı rivayetleri var. Bunların uydurma olduğunu söylüyorlar. Hıristiyanların yaşadığını, bunların da bir kısmının köle olduğunu biliyoruz. Fakat Varaka bin Nevfel köle değil. Tüccar. Okuma ve yazma biliyor. Mesudi isimli bir tarihçi var. O İslam'ın ilk yıllarında Mekke'nin nüfusunun on bin civarında olduğunu tahmin ediyor. Okumu yazma bilen 17 kişi olduğunu yazıyor. Çok düşük bir rakam Varaka o kültürü biliyor. Çağırıyor ve Varaka'ya başından geçenleri anlatıyor. Hayır cin çarpması değil. Bu İsa'ya görünün Namusu Ekber'dir. Nomos Yunancada kanun demektir. Çünkü o kanun getiren anlamındadır. Peygamberimiz peygamber olduğuna kolay kolay kanaat getirememişti. Tekrar mağaraya gidip kayalıklardan kendisini aşağıya atmak istiyor. Cebrail buna engel oluyor. Ya da başka bir güç engel oluyor. Rivayetlerden atlamasına müsaade edilmediğini anlıyoruz. Yani Peygamberimizi delirtecek noktaya geliyor. Bu bir deneme sürecidir. Din psikologları buna dini tecrübe diyorlar. Peygamberimiz 'ikra' suresinin beş ayetini alıyor. Çok ilginçtir. 'ikra' kelimesi 'oku' demektir. Peygamberimizin kullandığı bir tabir var ' Ma ene bi kariin' diyor. Yani ben okuma bilmem. Okuma bilmeyen bir insana 'oku' diyor. Bugün Müslümanlar gerçekten okuyorlar mı? Ben kütüphane müdürlüğü yaptım. Bir arkadaşımızı İngiltere'ye gönderdik. O arkadaşımız dönüp geldi. Bize anlatıyor. Diyor ki; Londra'ya indik. Bizi bir otobüs ile kursun yapılacağı yere götürdüler. Herkesin elinde kitap vardı. Sadece bizim elimizde kitap yoktu. Biz Türklerin.

Azerbaycanlı şair Bahtiyar Vahapzade var. Bizim Mehmet Akif'e, Yahya Kemal'e denk bir şair. İstanbul'a geliyor. Meşhur mesire yeri Çamlıca'da gezerken çocuklara soruyor: Mehmet Akif kimdir? Çocuklardan ses yok. Yahya Kemal'i soruyor bilen yok. Faruk Nafız'ı soruyor, yine bilen yok. Diyor ki, çok üzüldüm. Ama sonradan çözdüm. Yayıncılara 'bir kitap kaç baskı yapar?' diye sordum. En çok satan kitap beş bin basar. Bahtiyar Vahapzade diyor ki, Azerbaycan'da ilk defa basılan bir kitap 50 bin adet basar. Azerbaycan'ın nüfusu bizden az. Ama okuma oranı çok yüksek. Biz göçebe bir kültüre sahibiz. İhtiyaç duymaz. 18. Yüzyıla kadar dağlarda dolaşmışız. Koyunların peşinde koşmuşuz.

18. Yüzyıldan sonra yerleşmişiz. Bu kültürel değişimdir.

Birincisi, Kur'an ilahi bir kelamdır. Onun bir tarihi var. Fakat insan tarafından kâğıda yazılmış. O bir kültürdür. Yazı insanın icadıdır. O bir kültürdür. İlk Kur'an nüshaları nebati yazısı ile yazılmıştır. Nebatilerin kullandığı alfabe ile. Fakülteye gelenler bilirler. Salonda Kur'an'ın bazı resimleri konulmuştur. Değişik yazı sitilleri vardır. Çünkü Kur'an'ın yazımı istihale geçirmiştir. En sonunda Osmanlılarda hat sanatına dönüşmüştür. Bu bir kültürdür. Yazımı itibari ile kültürdür. Tefsirlerin en eskisi Ebu Ubeyde'nin tefsiridir. O da tamamı değil. Bir kısmı mevcuttur. Hicri yüzlü yıllarda yazılmıştır.Başlangıçtan itibaren Kur'an tefsiri yapılmaya başlanmıştır. Elimizdeki en eski kapsamlı tefsir Taberi'nindir.15 Cilt. Çeşitli baskıları var. Altı cilt olanları da var. Bunların hiç biri ilahi değildir. Hepsi beşeridir. Bu Kur'an ile ilgili tefsirlerdir.

İkincisi sünnet. Peygamberimiz sağlığında kendi sözlerinin yazılmasını yasaklamıştır. "La tektübu anni şey'en' diye hadis var. "Benden sakın bir şey yazmayınız" buyuruyor. "Kim benim ağzımdan bir şey yazdıysa onu imha etsin" buyuruyor. Peygamberimiz bunu niçin söylüyor? Kur'an ile kendi sözlerinin karışmasını istemiyor. Hz Osman döneminde çıkan kargaşada bunu görüyoruz. İyi ki yazılmamış. Kur'an nüshaları yakılmış, bir savaş çıkmış. Hz Osman'ın şehit edilmesinin bir sebebi de Kur'anın yakılması ile ilgilidir. O kadar çok Kur'an nüshası ortaya çıkmış kı belli ki problemler var. Bakınız hadislerin yazımı bile başlangıçta bir problem teşkil ediyor. Ömer bin Abdülaziz döneminde ki; Emevi Halifesidir. Peygamberimizin vefatından yüz yıla yakın bir süre sonra hadislerin yazımı hicri ikinci asırdır. Beşinci asra kadar devam etmiştir. İslam kültürü o dönemde tedvin edilmiştir. Ondan sonra duraklamıştır. Bu gün de artık kültür diye bir şey kalmamıştır. Neden Şöyle bir problem var. Hicri ikinci asırda başlıyor. Peygamberin sözleri ilahi midir yoksa beşeri midir? Bunu neye dayanırmışlar?

İmam-ı Şafii, Kur'an Ayeti ile Hadisi Şerif-i eşdeğer kabul eder. Kendi risalesinde var. Siz Hadisi Şerifi Kur'an ile eşdeğer kılarsanız kültürü yok edersiniz. İlahi alana girersiniz. Hâlbuki bu Peygamberimizin sünneti kültürel alana girmektedir. Çünkü peygamber beşerdir. İlahi olan Kur'an'dır. Buradan selefi bir bakış açısı çıkıyor. Dine bir yorum olarak bakanlar dini ikiye ayırıyorlar. Birincisi rey tarafı, diğeri de ilahi olan taraf. Rey tarafı beşeridir. Ebu Hanife ve onun hocası Zeyd bin Ali vardır. Zeyd bin Ali Zeydiyye mezhebinin kurucusudur. İlk fıkıh kitabını onun yazdığına dair kayıtlar var. Ebu Hanife'nin hocasıdır ve rey taraftarıdır.

İmamı Şafii, Ahmet Bin Hambel, İmam-ı Malik, bunların hepsi ehli hadisten. Ehli rey değildir.

Burada bir şey karşımıza çıkıyor. Peygamberin sünneti dediğimiz o kültürel alan kutsallaşıyor. Selefiler bu alanı kutsallaştırırlar. Şunun için, Kur'anı Kerim'de bir ayet var. Necm suresinde üçüncü ya da dördüncü ayettir. Arap müşrikleri der ki, Kur'an'ı peygamber uydurdu. Kur'ana itiraz ederler. Ayet onlara cevap veriyor. "Ve ma yentiku anıl heva" O hevasından konuşmaz. "İn Hüve illa vahyun yuha" Onun konuştuğu ancak bizim vahyettiğimizdir. Yani kendisine vahyedilen vahiydir. Bu Ayete dayanarak selefiler diyorlar ki Peygamberin hadisleri ve sünneti ilahidir.

Hâlbuki beşeri olan şey ile ilahi olanı ayırmak aklın gereğidir. Bu defa akıl devreden çıkıyor. İlahi olunca sesinizi çıkaramıyorsunuz. İlahi olanla beşeri olan mutlaka birbirinden ayrılmalıdır. Günümüzde bunda zaruret var. Bunu söyleyince bize: "Siz laikliği savunuyorsunuz" diyorlar. Oysa laiklik başka, bizim söylediğimiz başka şeydir. Dini ideolojiye dönüştürürseniz 80 öncesinde olduğu gibi katliamlarla karşı karşıya kalırsınız. 80 öncesinde 5000 kişi öldü. Bugün IŞID olsun başka guruplar olsun din ile kültürün eşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Konuya böyle bakınca ideolojiye dönüştürüyorlar. İdeoloji de kelle istiyor.

Afganistan'daki Taliban Hanefi'dir. Ehli sünnettir. Ben de Hanefi'yim ve Ehli Sünnet'im. Benimle onlar arasında yüzlerce fark var. IŞID ile benim aramda yüzlerce fark var. Ben onlar Müslüman değil diye kesinlikle bir şey söylemem. Onlar Müslümanlığı böyle anlıyorlar. Ben de böyle anlıyorum.

80 darbesinden sonra okullara "din kültürü ve ahlak bilgisi" dersini koyanlar da benim gibi düşünüyorlardı. Dersin adı, 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi' dir. Ben o dersin öğretmenliğini yaptım. Dini ve kültürü birbirinden ayırmak lazım. Yaşadığımız sıkıntıların altında yatan gerçek budur. Dini ve kültürü birbirinden ayırmamız lazım.

Dinin kültürü olmaz mı? Elbette olur. İslam Kültürü var. Ben bu kültürün içinde yetiştim. Hala da yetişmeye devam ediyorum. Bu bir kültürdür. Bu kültürü din gibi kabul ederseniz işin içinden çıkamazsınız. Buna bir örnek verip kapatacağım. 1980 ihtilalı sonrasında 'Cumasızlar' diye bir gurup çıktı. Benim yaşımda olanlar bunu bilir. Bunlar Cuma namazı kılmıyorlardı. Çeşitli gerekçelerle bunların radikal bir tutumları vardı. Bunların karşıtları ise Fundamantalistlerdi güya.

Bir müftümüz vardı. Diyordu ki, "bu Cuma namazı kılmayanlar Moskova'dakilerle aynıdır." Bir Müslüman'a namaz farzdır ve ilahi emirdir. Kutsaldır. Bizim Müftü Efendi Cuma kılmayanları Moskova'dakilerle eşit tuttu. Cumasız dediğimiz adamlar beş vakit namazlarını kılıyorlar. Bir haftada otuz beş vakit namaz var. Adam bunun birini terk ediyor, bizim müftünün nazarında Moskova'daki komünist ile aynı oluyor. Bir diğer adam otuz dördünü kılmıyor, sadece Cuma günü camiye koşuyor, o bu kategoriye girmiyor.

'La ilahe illallah' diyen benim kardeşimdir. Çünkü Müminlerin kardeş olduğuna dair ayet var.

Beşeri alanlar değişkendir. Peygamberimiz beşerdir. "Ben sizin gibi beşerimk" diyor. Sadece farkı ona vahyedilmesidir. Hadisler bu yüzden beşeridir. Yemek yerken birkaç yemek sofraya geliyor. Kuru fasulye ana yemek, salata garnitürdür. Peygamberlerin hepsinin sünnetleri var

İslam'ın köklü bir kültürü var. Bizde bir korku var 'Din elden gidiyor' korkusu.' Din elden gitmesin' diye bir korku var. Cumhuriyette 'laiklik elden gidiyor' diyoruz. Dinin değişen kısmı kültüreldir. Din elden gitmiyor. Toplum değişiyorsa kültür değişir. Eğer dinin topluma hitap eden bir şey olduğunu kabul ediyorsak, değişeceğini de kabul edeceğiz. Değişeceğini kabul ettik. Değişmeyenler var mı? Elbette vardır. Bunlara sabite denir. Her dinin sabitesi vardır. Değişmeyeni vardır. Şimdi bir örnek vereyim. Kur'an'ı Kerim'de tesettür emredilir. Farzdır, ilahi bir emirdir. Peygamberimiz döneminde insanlar nasıl giyiniyordu? Hacda giydiğimiz ihram, üzerimize bir havlu biir de altımıza. Giysi bu. Moda bu. Din moda vazetmez. Peygamberimiz Medine'ye gelince elbise giymeye başladı. Niye, çünkü Mekke'nin iklimi ile Medine'nin iklimi çok farklı. Fevkalade değişiyor. Şu an Mekke'deki sıcaklığa bakıyorum 30 derece. Bugün Erzincan 0 dereceydi. Siz şimdi Erzincan'da havlu ile dolaşırsanız birincisi hastalıktan ölürsünüz. İkincisi insanlar size deli der. O zaman iklime göre giyeceksiniz. İlahi emir tesettür, iklime göre, coğrafyaya göre kültüre göre değişir. Kur'an'da tesettür kadınlara emrediliyor. Kur'an'da "***Kadınlara söyle başörtülerini omuzlarının üzerine yaysınlar***" çünkü Araplarda fermuar yok. Çengelli iğne yok. Kadının göğüsleri gözüküyor. Önü açık. Dikiş yok, Ayet diyorki kadınlara göğüslerini göstermesinler. Kapatsınlar. Peki cariyeler nasıldı? Cariyelerin gögüsleri açıktı ve erkeklerle aynı hükümdeydiler. Peki şimdi din nereye gitti? Bu bir kültürdür. Din değildir. Kur'an'da 'Cilbab'dan da bahsedilir. Denir ki dışarı çıktıklarında cilbablarını üzerlerine alsınlar. Ahderi Kebire bakarsan cilbabı yatak çarşaflarına

benzer bir şekilde tarif ediyor. Ben onu Erzincan lugatına çeviriyorum. Adına İhram diyorum. İhram bizim Erzincan, Erzurum ve Bayburt yöresinde var. İç Anadolu'da yok. Kadın bunu giyiyor. Benim babaannem ihram dokurdu. Annem de giydi. Fakat bacılarım şu an kızlarımızın giydiği gibi giydi. Kur'an'daki ayeti sözlük anlamında alırsak orada kalırsak ilahi oluyor, aksi halde bu kızlarımız haram işlemiş oluyor. 1992 yılında fakülte açıldığında (2010 da fakülteye dönüştü). Bizim öğrenciler uzun pardösü giyiyorlardı. Şimdi bakıyorum Pardösü giyen de var, pantolon üzerine gömlek giyen de var. Bizim bazı arkadaşlarımız şiddetli bir biçimde bunu takbih ediyorlar. Ben gülüyorum. Niçin? Bu bir modadır. Oysa din moda vazetmez. Açık net bir şey, bu elbette değişecek. Ama tesettür değişmez. Pantolon giyen kızımızın giydiği elbise tesettürdür. Bizim kültürel alışkanlığımız, sünneti kutsallaştırmamız, o giyimi din dışı sayıyor. O değişecektir.

Ömrüm boyunca o kadar şeyin değiştiğini gördüm ki, bizim değişmez dediğimiz onca şey değişti ki. Ama din de Kur'an da hiçbir yere gitmedi. Olduğu gibi duruyor. Din elden gitmiyor. Dini doğru anlamamız gerekiyor. Dini doğru anlamak zorundayız. Benim verdiğim din tanımı Ömer Nasuhi Bilmen'in tanımıdır. O iyi bir fakih ve iyi bir kelamcıdır. Onun kelam kitabından aldım.

Ebu Hanife dini ve kültürü birbirinden ayırmıştır. Ama doğru okunursa anlaşılır.

Hayatın iki kanunu var. Muhafazakârlık ve değişimcilik. Bu ikisi kanundur. Bunu durduramazsınız. Şimdi biz, Türkiye Cumhuriyetini atarız tutarız, her şey söyleriz. Benim talebelik yıllarında söylediğim gibi. Bu aslında Tanzimat ile başlayan bir süreç. Tanzimat'ı Osmanlı devleti ilan ediyor. Peşine Meşrutiyet geliyor, yine Osmanlı devleti ilan ediyor. Ardından 1923 te Cumhuriyet dönemi başlıyor. Bütün bu süreçte çeşitli kurumlar değişiyor. Biz kendi kültür tarihimizi görmüyoruz. İdeolojik bakıyoruz. İdeolojik baktığımızda her şeyi birbirine karıştırıyoruz. IŞID ortaya çıkıyor, Vehhabi çıkıyor. Taliban çıkıyor.

TÜRKİYE
YAZARLAR
BİRLİĞİ

RADYASYON VE İNSAN ÜZERİNE ETKİLERİ

Prof. Dr. Paşa YALÇIN

(17 Şubat 2023 Cuma günü saat 19.30 da Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şubesi Kültürevi'nde yapılan konuşma)

KONU BAŞLIKLARI

1 Radyasyon Tanımı ve Türleri

2 Radyasyon Kaynakları

2.1. Doğal radyasyon kaynakları

2.2. Yapay radyasyon kaynakları

3 Radyasyon Birimleri

3.1 Radyoaktivite birimi

3.2 Radyasyon (Işınlama) dozu birimi

3.3 Soğurulan Doz Birimi

3.4 Doz Eşdeğeri Birimi (Biyolojik Doz)

4. Radyolojik Tetkik ve Tanı Yöntemleri

4.1. İyonize radyasyonun kullanıldığı radyolojik tanı ve tetkikler

4.1.1. Röntgen

4.1.2. Bilgisayarlı tomografi

4.1.3. Pantomografi

4.1.4. Anjiyografi

4.1.5. Skopi

4.1.6. Kemik mineral dansitometri

4.1.7. Mamografi

4.1.8. Nükleer tıp

4.2. İyonize radyasyon kullanılmayan tanı ve tetkik yöntemleri

4.2.1. Ultrasonografi

4.2.2. Manyetik rezonans (MR)

5. Radyasyonun Zararlı Etkileri

5.1. Radyasyonun İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri

5.2. Radyasyonun biyolojik etkileri

5.2.1. Erken etkiler (Akut ışınlanma etkileri)

5.2.2 Gecikmiş etkiler (Kronik ışınlanma etkileri)

1. Radyasyon Tanımı ve Türleri

Radyasyon Nedir?

Farklı kullanım amaçlarına göre radyasyon birçok şekilde tanımlanmış olsa da esasen bu tanımlar genellikle aynı içerikler ifade ediyordur. Çoğunlukla radyasyon hangi amaçla kullanılacaksa o amaç etrafında tanımlamalar yapılmaktadır. Mesela; AFAT "Radyasyon ortamda taşınan enerji" olarak tanımlamış. Çekirdek fiziği için radyasyon tanımı; "Doğal yadayapay radyoaktif çekirdeklerin kararlı yapıya geçmek için ortama yaydıkları enerjidir". Bir başka tanımda "Radyasyon; iç dönüşüm geçiren atomlar tarafından yayımlanan, boşlukta ve madde içerisinde hareket edebilen enerji olarak tanımlanır.

Genel olarak radyasyon;elektromanyetik dalga ya da parçacık olarak kaynağından çevreye yayınlanan enerjidir. Bu enerji yayımlanan kaynağın özelliğine göre parçacık, elektromanyetik dalga yani foton olarak enerji paketleri şeklinde yayılır.

Radyoizotoplar iyonlaştırıcı ve iyonlaştırıcı olmayan parçacık şeklinde veya elektromanyetik dalga şeklinde radyasyonlar yayarlar. Çoğunlukla parçacık olarak alfa ve beta parçacıkları yayınlayıp ortamı iyonlaştırırken, özellikle elektromanyetik dalga olarak da yaydıkları gama ve X-ışınları ortamın iyonlaşmasına sebep olabilir. Radyasyonun yapısına göre sınıflandırılması şematik olarak Şekil 1'deki gibi gösterebiliriz.

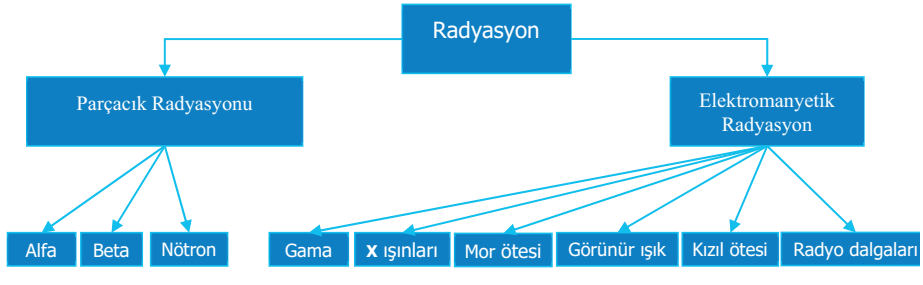

Şekil 1. Radyasyonun yapısına göre sınıflandırılması

Radyasyonu tanımlarken üç temel değişken kullanılır. Bunların ilki, radyasyonun kaynağı, ikincisi radyasyonun enerjisi, üçüncüsü de radyasyonun türüdür.

- ▷ Enerjisi (düşük ve yüksek enerjili radyasyon)
- ▷ Türü (parçacık radyasyonu ve elektromanyetik radyasyon)
- ▷ Kaynağı (doğal ve yapay radyasyon kaynakları)

İyonlaştırıcı radyasyon

Radyoizotoplardan yayınlanan radyasyon, ister parçacık halinde, isterse elektromanyetik dalga halinde olsun, karşılaştığı maddesel ortamda iyonlaştırma meydana getiriyorsa, yani maddede pozitif ve negatif iyonlar oluşturuyorsa bu tür radyasyonlara iyonlaştırıcı radyasyon denir. Bu radyasyonlardan parçacık halinde olanlar elektron, proton, nötron, beta (·ˊ·ḦĠ ·ˊ·Ġ) ve alfa parçacığıdır. Elektromanyetik dalga olup iyonlaştırma etkisine sahip olanlar ise X ve gama

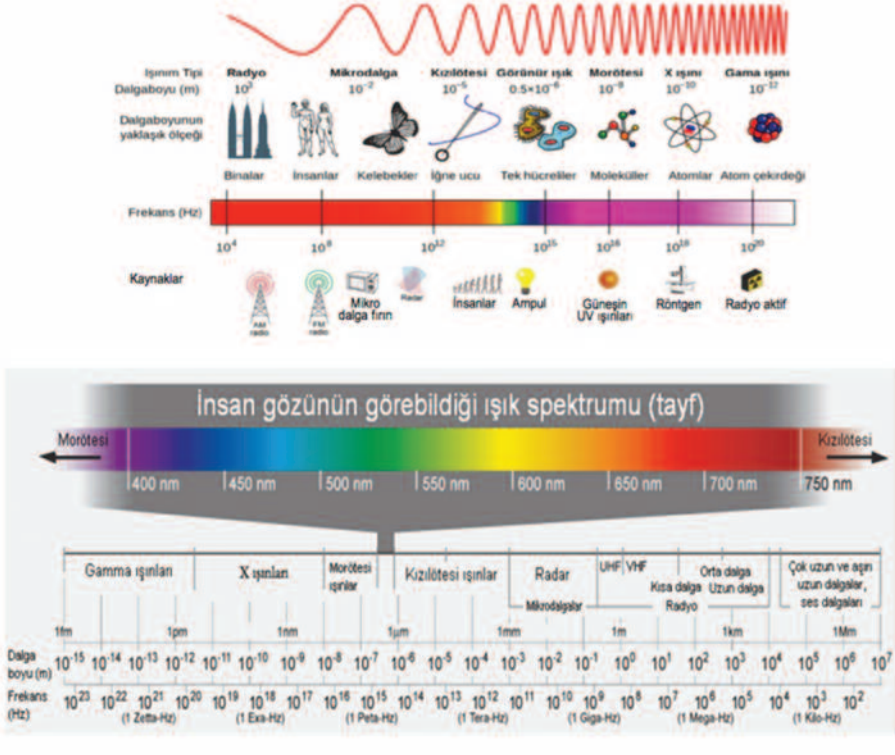

Şekil 2. Elektromanyetik spektrum

ışınlarıdır. İyonizasyon, radyasyonun karşılaştığı tüm maddelerde (canlılar da dahil) meydana gelebilir. Yani iyonlaştırıcı radyasyonlar önlem alınmadığında tüm canlılar için tehlike arz etmektedir. Elektromanyetik dalga şeklindeki radyasyonların tümünü içeren elektromanyetik spektrum Şekil 2'de gösterilmiştir.

Alfa parçacığı; özellikle doğada bulunan doğal radyoaktif izotoplar tarafından ve atom numarası 82' den büyük olan radyoizotoplardan en çok yayınlanan ve kütlesi en büyük olan tanecik halindeki radyasyondur. Alfa parçacığı +2 yüklü He olduğu için maddesel ortamlarda çok hızlıca iyonlaştırma etkisi yapıp, çok ince yapılı maddeler tarafından bile durdurulabilir. Bu parçacıkların kütlelerinin büyük olması, maddesel ortamda ilerlerken enerjilerini çabuk kaybetmesine sebep olur. Bu yüzden radyasyon tehlikesi bulundurmazlar. Ancak, mide, solunum ve yaralar vasıtasıyla vücuda girdiklerinde tehlikeli olabilirler (Hekimoğlu ve Şahmaran, 2014).

Beta parçacıkları; doğal radyoaktif parçalanmanın devamı olarak, yani ilk parçalanmadan sonra kararlı hale geçemeyen radyoaktif çekirdeklerin peş peşe bozunmaları neticesinde, daha çok gözlenen ve özellikle yeterli enerjiye sahip olan çift oluşum etkilerinden üretilen, iyonlaştırma etkisine sahip parçacıklardır. Radyoaktif malzemenin yapısal özelliği sebebiyle β^- β^+ şeklinde yayınlanır.Alfa parçacığı ile karşılaştırınca hem enerjisi hem de kütlesinin küçük olması nedeniyle bu parçacıklar da canlıların derilerinin altına nüfus edemezler. Ancak uzun süre maruz kalındığında cilt yanıklarına ve deri kanserine sebep olabilir. "Bu tip beta yayınlayıcılar, solunum ya da sindirim yoluyla vücuda alındığı takdirde de tehlike oluşturabilirler" (Arıkan vd., 2010).

Elektromanyetik dalgalardan iyonlaştırma etkisine sahip olan X-ışınları, ya yüklü parçacıkların çok hızlı bir şekilde durdurulmaları esnasında ya da atomik yörüngelerdeki enerji durumlarına bağlı olarak (uyarılma durumları) elektron geçişleri sonucu üretilirler. Daha yüksek enerji seviyesinde bulunan elektronların, daha düşük enerji seviyeli durumlarına geçerken yayınlanmış olan elektromanyetik dalgalar olarak da bilinir. X-ışınlarının dalga boyları genellikle 0,1-100 Å aralığında değişmektedir. Günlük yaşantıda daha çok yıldızlardan ve uzaydan gelen X-ışınlarına maruz kalınmaktadır. "Fotoelektrik soğurulma, Compton saçılması (inkoherent saçılma), sintilasyon ve gaz iyonizasyonu ışığın tanecik özelliğini; hız, polarizasyon ve Rayleigh saçılması (koherent saçılma) dalga özelliğini gösterir." (Yalçın, 2002).

Gama ışınları, maddeyle karşılaşınca giricilik gücü oldukça fazla olan,

en yüksek enerjili elektromanyetik dalga halindeki iyonlaştırıcı radyasyondur. Gama ışınları, radyoaktif bozunma sonucu çekirdekten üretilir. Kararsız çekirdekler kararlı hale geçerken, alfa, beta gibi parçacıkları yayınlayınca, çekirdek bozunmasından meydana gelen diğer fazla enerjiyi gama ışını olarak yayar.

Gama ışınları; bir alan, etkili bir ortamla (elektrik ve manyetik alan) karşılaşınca, sapmaya uğramamasına rağmen karşılaştıkları maddelerin iyonlaşmalarına neden olabilir. Bu etki sonucunda, maddelerden karakteristik X-ışınları yayınlanmasına da neden olabilir. Bu ışınların enerjisi genellikle yüksek olduğu için, madde içinde giricilik etkileri de fazla olmaktadır. Bu ışınların zararlı etkilerini azaltmak için birkaç santim kalınlığında beton duvarlar, kurşun levhalar, kalın su kütleleri gibi soğurucular tarafından zırhlanabilir.

Nötronlar, günümüzde oldukça fazla kullanım alanına sahip olan parçacık hızlandırıcıları ile üretilip kullanılan atomun çekirdeğindeki bir parçacıktır. Elektrik olarak yüksüz olmasına rağmen, hızlandırıcılarla kullanılması sonucu maddesel ortamların iyonlaşmalarına sebebiyet verebilir. Bu parçacıklar eğer hızlandırıcılar vasıtasıyla üretiliyor ve kullanılıyorsa, özellikle canlı dokularına zarar verebilir. Bu zararı azaltmak için gerekli önlemler alınmalıdır.

Yukarıdaki iyonlaştırıcı radyasyon türleri hakkında yapılan açıklamalar dikkate alınarak, aşağıda Şekil 3'de verilen bu radyasyon türlerinin madde ile etkileşmesinde giriciliklerini göstermektedir. "Özellikle nükleer fisyon ve nükleer füzyon sırasında, kararsız atom çekirdeğinden yayınlanan nötrondur. Nötronlar kozmik ışınların bir bileşeni olmasının yanı sıra genellikle yapay olarak üretilir. Nötronlar elektriksel olarak yüksüz parçacıklar olmaları nedeniyle çok girici olabilirler ve madde veya doku ile etkileştiklerinde beta veya gama radyasyonlarının yayınlanmasına neden olurlar. Bu nedenle nötron radyasyonundan kaynaklanan ışınlanmanın azaltılması ciddi zırhlama gerektirir" (Arıkan vd., 2010).

İyonlaştırma etkisi olmayan radyasyonlar

Elektromanyetik spektrumun en düşük enerjili bölgesi olan radyo dalgalarından mor ötesi (UV) ışınlara kadar olan bölümü, madde ile etkileşmesi sonucu, maddede kısa zamanda herhangi bir iyonlaşma meydana getirmezler. Fakat bu radyasyonlardan özellikle mikrodalga, görünür bölge ve mor ötesi ışınlar madde ile uzun süre etkileşmeleri sonucu madde üzerinde bazı etkilerinden dolayı (HO-kutuplanması, ısı gibi) kolay iyonlaşmaya zemin hazırlayabilirler. Bu radyasyonlar, iyonlaştırıcı enerjilerinin küçük olması nedeniyle maddede iyonlaştırma meydana getiremezler ancak maddeyi oluşturan taneciklerin hareket

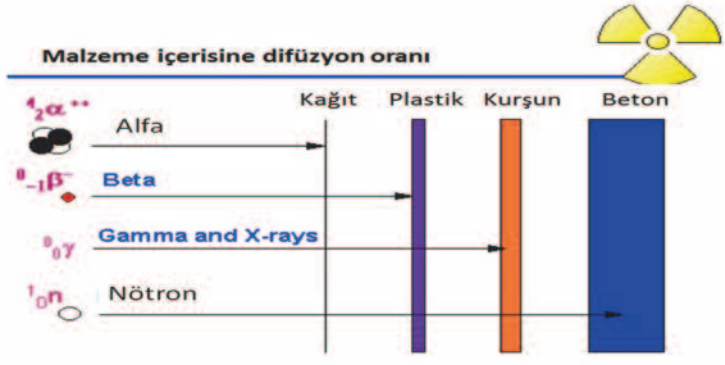

Şekil 3. Radyasyon türlerinin giricilik özellikleri (Hekimoğlu ve Şahmaran, 2014)

enerjilerini değiştirerek sıcaklığını artırırlar. Eğer enerjisi çok çok küçük değilse ve maddeyi de iyonlaştıracak kadar büyük değilse o zaman maddeyi sadece uyarmakla yetinirler. İletişim araçları, evde bulunan elektrik ve elektronik cihazlar, enerji nakil hatları, elektromanyetik dalga şeklindeki iyonlaştırıcı olmayan radyasyon kaynaklarına örnektir.

2. Radyasyon Kaynakları

Günlük yaşamda radyoaktif elementler normal ve kaçınılmaz olarak doğal radyasyon düzeyi oluşturmaktadır. Ancak 1900'lü yılların başında nükleer denemelerin ve çalışmaların başlaması ile canlıların maruz kaldığı radyasyon düzeyinde de bir artış gözlenmiştir. Radyasyon doğada kendiliğinden var olabildiği gibi, teknolojinin gelişmesi ve insanların çalışmaları ile yapay olarak da elde edilmektedir. Radyasyon yayan kaynakları Şekil 3'de gösterildiği gibi kaynağından yayıma ihtimaliyetleri dikkate alınarak yüzde oranları ile belirtilmiştir. Doğal ve yapay olmak üzere iki sınıfta inceleyebiliriz (Gençay, 1994).

2.1. Doğal radyasyon kaynakları

İnsanlar ve tüm canlılar, dünyamızı saran tüm maddesel ortamlardan, doğal yollarla radyasyon akımına maruz kalmaktadır. Uzay cisimlerinden kozmik ve X ışınları, toprak ve sudan Uranyum ve diğer radyoizotopların bozunması sonucu sıklıkla radon gazı yayılmaktadır. Doğal radyasyon zinciri bozunması vasıtası ile yiyip içtiğimiz yiyecek ve içeceklerden eser miktarda vücudumuza geçen radyasyon geçişi olmaktadır. Bu saydığımız doğal radyasyonların insan ve canlı vücudunda çoğu zaman zararlı etkileri olmakla birlikte faydaları da olmaktadır.

Uzaydan gelen özellikle kozmik ışınların büyük bir kısmı atmosfer kat-

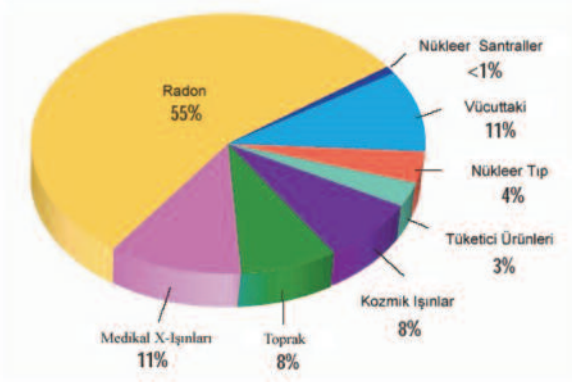

Şekil 4. Radyasyon kaynakları.

manları tarafından engellenir. Bu yüzden uzaydan gelen kozmik ışınların zararlı etkileri deniz seviyesinden yukarı doğru çıktıkça artmaktadır. Örneğin uçakta çalışan ve sürekli uçuş yapan bir pilotun maruz kaldığı radyasyon dozu, deniz seviyesinde yakın bir yerde yaşayan bir insanın aldığı radyasyon dozunun yaklaşık 20 katı fazladır. "Günlük yaşantımızda, kozmik ışınlar nedeniyle maruz kaldığımız radyasyon dozunun dünya ortalaması 0,39 mSv / yıl'dır." (IAEA, 1996).

Yenilenemeyen enerji kaynakları yakıldıklarında içlerindeki uzun ömürlü radyoaktif elementler havaya ve toprağa karışarak, az da olsa bir radyasyon tehlikesi oluşturmaktadır. "Doğada mevcut kısa ömürlü radyoaktif elementlerin yaydığı gama ışınlarının da katkısıyla topraktan maruz kaldığımız radyasyon dozunun dünya ortalaması 0,46 mSv/yıl'dır" (IAEA, 1996). "Vücudumuzda bulunan radyoaktif elementlerden dolayı da belli bir radyasyon dozuna maruz kalırız. Bir yıl boyunca bu şekilde maruz kaldığımız iç radyasyon dozunun dünya ortalaması 0,23 mSv kadardır" (IAEA, 1996).

Günlük yaşamda yiyecek ve içeceklerden (özellikle kabuklu yiyeceklerden) vücuda alınan radyasyon miktarının dünya ortalaması yaklaşık 0.25 mSv/yıl'dır (IAEA, 1996).

Yer kabuğu ve bileşenlerinde doğal radyasyon bozunma zincirinin temel ürünlerinden biri olan Ra elementinin bozunması sonucunda yayınlanan Radon gazı toprakta ve yapı malzemelerinde birikmektedir. Genellikle toprağın üst kısımlarına yükselen ve özellikle yaşanılan mekanlarda dış mekanlara göre yüzlerce hatta binlerce kat birikmeye neden olur. Bu da insanların yüksek oranda Radon

gazı teneffüs etmesine, akciğerlere geçici olarak yerleşip tüm dokuların radyasyona maruz kalmasına sebep olmaktadır.

"Radon gazından dolayı dünya genelinde maruz kalınan ortalama doz 1,3 mSv/yıl'dır" (IAEA, 1996). Doğal radyasyonun (Radon gazı hariç) vücutta zararlı bir etkisi görülmez.

Şekil 5'de doğal radyasyon kaynaklarının doğal radyasyon seviyesine katkıları oransal olarak gösterilmektedir.

Şekil 5. Doğal radyasyon kaynaklarından maruz kalınan küreselradyasyon dozlarının oransal değerleri (IAEA, 1996).

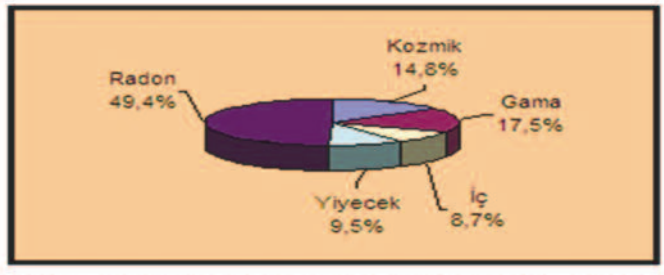

Şekil 5. Doğal radyasyon kaynaklarından maruz kalınan küresel radyasyon dozlarının oransal değerleri (IAEA, 1996).

Radyoaktif elementler ve bazılarını yarılanma süresi

- Radyum..... 1600 yıl
- Kurşun..... 24 dakika
- Polonyum..... 187 saniye
- Radon..... 3.8 gün
- Uranyum..... 4.5 milyar yıl
- İyot131..... 8 gün

Cr-51, Ga-67, Tc-99,

In-111, I-131, Xe-133,

Tl-201 sıvı, Cs-137, Ba-133 Am-241

2.2. Yapay radyasyon kaynakları

Yapay radyasyon, teknoloji ve bilimin gelişmesiyle, insan çalışmaları sonucunda doğaya ek olarak bırakılan radyoaktif maddeler nedeniyle oluşur. Doğal radyasyon kaynakları kontrol altına alınamazken, yapay radyasyon kaynakları insan çalışmaları sebebiyle yayınlandığı için kontrol altına alınabilmektedir. Yapay radyasyon kaynakları en çok tıpta kullanılmak üzere, günlük hayatta kullandığımız tüm elektrik elektronik cihazlar, nükleer bomba denemeleri, nükleer santral kazaları, nükleer güç üretimi sonucunda doğaya salınan radyoaktif maddeler, endüstriyel ürünler olmak üzere her alanda kullanılmaktadır. İnsanlar tarafından günlük sıklıkla üretilen ve kullanılan Şekil 6'de görüldüğü gibi radyasyon üreten birçok sistem vardır.

Şekil 6. İnsanlar tarafından üretilen ve kullanılan radyasyon kaynakları

3. Radyasyon Birimleri

Radyoizotop çekirdeklerin aktivitesini, yayınlanan radyasyonun madde tarafından soğurulma miktarını ve yayınlanan radyasyonun enerji değerini ölçmek için ölçü birimleri belirlenmiştir.

3.1. Radyoaktivite birimi

Bir radyoaktif maddenin birim zamandaki bozunma sayısına aktivite

denir.Radyoizotopların bozunma hızı, Becquerel (Bq), Curie (Ci) ve Rutherford denilen birimlerle ölçülür. Saniyedeki bozunma hızına 1 Bq denir. Radyoaktivite ölçülmesinde daha çok kilobecquerel kullanılmaktadır (1 kBq=1000 Bq). Curie (Ci), 1 g radyum ile dengede bulunan radon miktarıdır. Bir gram radyum ile dengede bulunan radon miktarı $6,51.10^{-6}$ g'dır. Bu kadar radonun bir saniyede $3,7.10^{10}$ tane α parçacığı yayınladığı ölçülmüştür. Kısaca 1 Curie, saniyede $3,7.10^{10}$ parçalanma yapan radyoaktif çekirdeğin madde miktarının aktivitesi olarak tanımlanır. Ruthertford (Rd) ise Bir radyoaktif elementten, saniyede 10^6 parçalanma meydana gelmesine denir ve 1 rd=10^6 par/s olarak ifade edilir.

Klasik Birim: Curie (Ci)

SI Birim : Becquerel (Bq)

1 Ci=$3,7x10^{10}$ Bq

1 Bq=$2,7x10^{-11}$ Ci

3.2. Radyasyon (Işınlama) dozu birimi

Işınlanma düzeyi, radyasyonun belirli bir ortamda (hava) atomları iyonlaştırma (iyonizasyon meydana getirme) özelliğine dayanan bir ölçüdür ve elektromanyetik radyasyon için tanımlanmıştır.Havada iyonlaşma için ışınlama dozu olarak coulomb/kilogram (C/kg) veya Röntgen (R) birimleri tanımlanmıştır. Rontgen, normal hava şartlarında (0 ^oC ve 760 mm Hg basınçta) havanın 1 kg'ında 2.58x10-4 C' luk elektrik yükü değerinde pozitif ve negatif iyonlar oluşturan x ve gama ışını miktarıdır. Herhangi bir maddede bırakılan enerji için soğurulan doz olarak da Gray (Gy) tanımlanmıştır.

İnsanın maruz kaldığı radyasyonun vücutta meydana getireceği zararlı biyolojik etkileri ölçen bir birim vardır. İnsan vücudu radyasyona maruz kaldığında, vücudunda enerji biriktirir. İnsanın maruz kaldığı radyasyonun vücutta yarattığı zararlı etkiler, kişinin kilosu, yaşı, cinsiyeti ve vücut yapısına göre farklılık gösterir. Aynı zamanda etkisi altında kalınan radyasyonun türüne ve enerjisine göre vücutta farklı oranda etkilere sebep olabilir. Ayrıca bazı organlar vücudun diğer bölümlerine ve organlarına göre hassasiyet anlamında farklılık gösterdiğinden, radyasyonun canlı vücudundaki etkileri yine farklılık göstermektedir. Bu değişkenlere bağlı olarak tüm bu durumları içine alan radyasyon dozu için eşdeğer doz veya tüm vücut söz konusu olduğunda, etkin eş değer doz tanımı kullanılmaktadır. Eşdeğer doz veya etkin eşdeğer doz biriminin adı sievert (Sv)'dir (1 sv=1 joule/kilogram). Radyoaktivite ve Radyasyon dozu birimleri ile ilgili diğer

bilgiler Tablo 1' de verilmiştir.

Klasik Birim: Röntgen (R)

SI Birim : Coulomb/kg (C/kg)

1 C/kg = 3876 R

1 R = $2,58x10^{-4}$

3.3. Soğurulan Doz Birimi

Radyasyon enerjisinin ortamda iyonizasyon nedeniyle enerji olarak depolandığı miktara soğrulan doz denir. Birim zamanda soğrulan doz miktarına soğrulan doz hızı denir.

Klasik Birim: rad (RadiationAbsorbedDose)

SI Birim : Gray(Gy)

1 Gy = 100 rad

1 rad = 0,01 Gy

Soğrulan doz hızı için;

Klasik Birim: rad/sn, mrad/saat vb.

SI Birim : Gy/sn, mGy/dakika vb.

3.4. Doz Eşdeğeri Birimi (Biyolojik Doz)

Vücutta toplanan enerjiyi, canlıda meydana gelen hasarı ve düşük doz düzeylerinde radyasyonun tipine ve enerjisine göre biyolojik hasarları ifade etmek için kullanılan ölçümdür.Soğrulan doz ile kalite faktörünün çarpımıdır.Çeşitli radyasyon türleri için kalite faktörleri Tablo 1'de verilmiştir.

Klasik Birim : Rem (Röntgen equivalentman)

SI Birim : Sievert (Sv)

1 Sv = 100 rem

1 rem = 0,01 Sv

Kalite Faktörü: Farklı radyasyon türlerinin biyolojik etkilerinin farklı olması nedeniyle, radyasyonun doku üzerindeki biyolojik etkisini hesaplamak için her radyasyon türü ve enerjisi için bir kalite faktörü (Q) tanımlanmıştır. Çeşitli radyasyon türleri için kalite faktörleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.Çeşitli Radyasyon Türleri için Kalite Faktörleri Tablosu (AFAD)

Radyasyon Türü	Kalite Faktörü (Q)
χ ışınları	1
γ ışınları	1
β ışınları	1
α ışınları	20
Elektronlar	1
Protonlar	2
Nötronlar	5-20

Doku ve Organ Ağırlık Faktörleri; Aynı miktarda radyasyona maruz bırakılan doku ve organlardaki etkiler farklıdır. Bu yüzden doku ve organ ağırlık faktörleri (WT) belirlenmiştir. Doku ve organ ağırlık faktörleri Tablo 2'de verilmiştir.

"Dünya genelinde doğal radyasyon kaynakları nedeniyle alınan yıllık etkin doz 2,4 mSv'dir. Tıp alanında çalışan radyasyon görevlilerinin aldıkları dozun yıllık ortalaması 1 - 5 mSv civarındadır. Çernobil nedeniyle Türk Halkının aldığı kişisel doz ortalaması 0.5 mSv'dir" (Hakemoğlu ve Şahmaran, 2014). Dünya genelinde doğal radyasyon kaynaklarından maruz kalınan ortalama radyasyon doz değerleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Dünya genelinde doğal radyasyon kaynaklarından maruz kalınan ortalama radyasyon doz değerleri

Işınlanma Kaynağı	Yıllık Etkin Doz Değeri (mSv)
Ortalama	Değişim Aralığı

Doku ve Organ Ağırlık Faktörleri; Aynı miktarda radyasyona maruz bırakılan doku ve organlardaki etkiler farklıdır. Bu yüzden doku ve organ ağırlık faktörleri (WT) belirlenmiştir. Doku ve organ ağırlık faktörleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Doku ve Organ Ağırlık Faktörleri Tablosu (AFAD)

Doku veya Organ	W_T
Testisler	0,20
Kolon	0,12
Kemik İliği	0,12
Akciğer	0,12
Mide	0,12
Mesane	0,05
Meme	0,05
Tiroid	0,05
Karaciğer	0,05
Deri	0,01

Tablo 3. Radyoaktivite ölçüm ve birimlerine ait dönüşüm değerleri

Ölçülen Büyüklük	**Birim**	**SI birim sembolü**	**Özel birimi ve sembolü**	**Dönüşüm değerleri**
Işınlama (Exposure)	Coulomb/kg	C/kg	Röntgen (R)	1 R=2,58.10^{-4} C/Kg 1 C/Kg=3,876.10^{3} R
Absorbe doz	Gray	Gy	Rad (rad)	100 rad=1 Gy 1 rad=100 erg/g 1 rad=10^{-2} Gy
Eşdeğer doz	Sievert (Sv)	J/kg	rem	100 rem=1 Sv
Aktivite	Becquerel (Bq)	s^{-1}	Curie (Ci)	1 Ci=3,7.10^{10} Bq
	Ruthertford (rd)	rd	Parç/s	1 Bq=27.03.10^{-12} Ci 1 rd=10^{6} par/s
Sipesifik Aktivite	Curie/g	Ci/g	Ci/g	1 Ci/g=37.10^{12} Bq/ kg 1 Bq/kg=27.10^{-15}

*(Yalçın, 2002).

KOZMİK RADYASYON

• **Foton bileşeni**	0,28	
• **Nötron bileşeni**	0,10	
KOZMOJENİK RADYOİZOTOPLAR		0,01
Toplam	0,39	0,3-1[(a)]

0,3 – 1,0 (a)

YERYÜZÜ KAYNAKLI DIŞ IŞINLANMA		
• **Bina dışı**	0,07	
• **Bina içi**	0,41	
Toplam	0,48	0,3- 0,6 [(b)]
SOLUNUM YOLU İLE IŞINLANMA		
• **Uranyum ve Toryum serileri**		0,006
• **Radon (Rn -222)**	1,15	
• **Toron (Rn -220)**	0,10	
Toplam	1,26	0,2-10[(c)]
BESLENME YOLU İLE IŞINLANMA		
• **K-40**	0,17	
• **Uranyum ve Toryum serileri**	0,12	
Toplam	0,29	0,2-0,8 [(d)]
GENEL TOPLAM 2,4	1 – 10	

*(IAEA, 1998)

4. Radyolojik Tetkik ve Tanı Yöntemleri

Radyolojik tetkik ve tanı yöntemleri, kullanılan enerji türü, vücutta etkileşmesi ve görüntü teknolojisine göre çeşitli şekilde sınıflandırılabilir (Tuncel, 2011). Radyolojik tanı ve tetkik yöntemleri, kullanılan enerji türüne göre, iyonize radyasyon kullanılan tanı ve tetkikler ile iyonize olmayan radyasyonun kullanıldığı tanı ve tetkikler olmak üzere iki sınıfta incelenir.

4.1. İyonize radyasyonun kullanıldığı radyolojik tanı ve tetkikler

4.1.1. Röntgen

Röntgen tüpünden çıkan X-ışınları uygulama yapılan bölgeye nüfus ederken, bir kısmı absorbe olur ve dijital algılayıcı üzerine düşerek görüntü oluşur. İki boyutlu görüntü eldeedilen bu yöntemde bazen kontrast madde ile daha detaylı çekimler yapılabilmektedir.

4.1.2. Bilgisayarlı tomografi

Vücut içindeki alanların ayrıntılı görüntülerini ve taramalarını oluşturmak için röntgen ışını kullanılan bir sistemdir. Vücudun farklı açılarından röntgen ışınları sayesinde alınan görüntüler, organ, kemik veya diğer dokuların ince bir kesit şeklinde görüntülenmesini sağlar (Huda, 2007).

4.1.3. Pantomografi

Eğri ve kavisli yüzeylerin panoramik radyogramlarının elde edilmesini sağlayan görüntüleme yöntemidir. Diş hekimliğinde kullanılır (Oyar ve Gülsoy, 2003).

4.1.4. Anjiyografi

Dolaşım sistemi rahatsızlıklarında damar içine kontrast madde verilerek tüm dokuların grafilerinin çekildiği yöntemdir. Bu yöntemle tıkanan damarların da açılması mümkün olduğundan hem tanı hem de tedavide kullanılmaktadır.

4.1.5. Skopi

Genellikle içi boş organlara kontrast madde verilerek floresan ekranda hareketli görüntü elde edilen yöntemdir.

4.1.6. Kemik mineral dansitometri

X veya Gama ışınları kullanılarak, kemiğin mineral yoğunluğunun ölçümünde kullanılan yöntemdir.

4.1.7. Mamografi

Radyoloji tüplerinde değişiklik yapılarak verilen radyasyonun azaltılıp, memenin yumuşak dokusunun incelendiği yöntemdir. Bu yöntemle yumuşak doku sıkıştırılarak farklı açılardan görüntüleme yapılabilmektedir.

X-ışını cihazı ile yapılan bazı radyolojik testler sonucunda hastaların maruz kalacağı etkin doz miktarları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. X-ışını cihazıyla yapılan radyolojik incelemelerde hastaların-maruz kaldığı ortalama etkin doz değerleri

Radyolojik İncelemenin Adı	**Etkin Doz (mSv)**
Anjiyografi	20,0 mSv

BT	5,0 mSv
Üriner sistem	3,90 mSv
Kolesistografi	2,00 mSv
Lomber	1,80 mSv
Thorax-fluoroskopisi	1,10 mSv
Pelvis	0,83 mSv
Mamografi	0,50 mSv
Thorax	0,14 mSv
Kraniyum	0,10 mSv
Diş röntgeni	0,10 mSv

*(Kumaş, 2009).

Tablo 3 incelendiğinde, hastayı en çok radyasyona maruz bırakan uygulamanın anjiyografi olduğu görülmektedir. Yine maruz kalınan radyasyon miktarının fazla olduğu bir diğer test de, hastalardan en çok istenilen testlerden biri olan BT'dir. Diğer uygulamaların sebep olduğu etkin doz oranları yine Tablo 5'de verilmiştir.

4.1.8. Nükleer tıp

Radyoaktif elementlerin hastalıkların tedavisinde kullanıldığı tıp dalına nükleer tıp denir. Nükleer tıp ilk olarak 1800'lü yıllarda İngiliz kimyager John Dalton tarafından atom teorisi araştırmalarına, 1895'de Röntgen'in X-ışınlarını bulması ve 1928'de Lawrence'ın siklotronu yapmasına kadar dayanmaktadır. 1934 yılında Marie Curie'nin yapay radyoaktiviteyi bulması ile Nükleer tıp alanında büyük bir gelişme sağlamıştır. Tüm bunlara rağmen gerçek anlamda nükleer tıbbın başlangıcı, 1940'lı yıllarda zehirli guatr tedavisinde radyoaktif iyodun kullanılmasıdır.

Nükleer tıpta radyasyonun kullanım alanları şu şekilde sıralanabilir;

Nöroloji alanda,

▷ Bunama durumlarında tanı tedavisinde,

▷ Boyunda ve beyinde bulunan damar ameliyatlarının değerlendirilmesi için,

- ▷ Epilepsi ve sara hastalıkları ameliyatında,
- ▷ Felç durumlarında tanı tedavisinde,

Onkoloji alanında,

- ▷ Tümörlerin tespitinde,
- ▷ Tümör evrelerinin belirlenmesinde,
- ▷ Kemik kanserlerinde ağrıların tedavisinde,

Ortopedi alanında,

- ▷ Kemik enfeksiyonunda,
- ▷ Kırıkların tespitinde,

Böbrek uygulamalarında,

- ▷ İdrar kaçışının tespit edilmesinde,
- ▷ İdrar yollarındaki tıkanıklığın tespitinde,
- ▷ Böbrek enfeksiyonlarının sebeplerinin incelenmesinde,

Kardiyoloji alanında,

- ▷ Koroner arter hastalıklarının tanısı,
- ▷ By-pass cerrahisi sonunda durum değerlendirmesinde,

Akciğer uygulamaları,

- ▷ Pulmoneremboli tanı ve tedavisinde,

Diğer uygulamalar,

- ▷ Mide rahatsızlıkları ve yemek borusu hastalıklarında,
- ▷ Bağırsakta meydana gelen deformasyon,
- ▷ Lenf sistemi ve yollarının incelenmesi,
- ▷ Gözyaşı bezleri ve gözyaşı yollarının incelenmesi,
- ▷ Tükrük bezi fonksiyonlarının incelenmesi,
- ▷ Safra kesesi rahatsızlıkları.

Nükleer tıp alanında yapılan radyasyon uygulamaları, hastaların tanı, teşhis ve tedavisinde oldukça önemli olmasına rağmen, bu uygulamalar hastanın

radyasyona maruz kalmasına sebep olmaktadır. Bazı radyolojik incelemelerde alınan radyasyon doz miktarı fazla iken, bazı uygulamalarda ise daha azdır. Tanı, teşhis ve tedavi sürecinde kullanılacak yöntem kararı verilirken, hastanın maruz kalacağı radyasyon miktarı da göz önüne alınmalıdır.

4.2. İyonize radyasyon kullanılmayan tanı ve tetkik yöntemleri

4.2.1. Ultrasonografi

Ultrasonografi, ultrason kullanılarak elde edilen görüntülerdir. Birçok hastalığın ön teşhisinde kullanılan, ancak daha çok karın organları gibi ses dalgalarının kolayca geçebileceği konumdaki organların tetkikinde etkili bir inceleme yöntemi olarak kullanılır.

4.2.2. Manyetik rezonans (MR)

Çok güçlü bir manyetik alan oluşturularak, bu manyetik alan içindeki organizmada gerçekleşen atomik- moleküler düzeydeki etkileşimlerin bilgisayara kaydedilmesi ve görüntüleme ünitesinde resimlere dönüştürülmesi ile görüntünün elde edildiği yöntemdir(Kaya vd., 1997).

5. Radyasyonun Zararlı Etkileri

Kumaş (2009) tarafından "3. Radyoloji Teknisyenleri Mesleki Eğitim Toplantıları"ndayayınlanan çalışmaya göre, 08 Kasım 1895 tarihinde Alman fizikçi Prof. Dr. Wilhelm Conrad Röntgen tarafından X-ışınlarının keşfedilmesi, öncelikli olarak radyoloji bilim dalının doğmasına vesile olmuştur. X-ışınlarının keşfi ise tıp alanında yeni bir çağ başlatmıştır. Fakat bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, hesap edilmeyen bazı olumsuzluklarla karşılaşılmıştır. Radyasyon ile yeni tanışıldığı dönemlerde henüz radyasyonun zararlı etkilerinin farkına varılmadığı için, o dönemde radyasyonun sebep olduğu birçok sağlık sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1895 yılında Röntgen'in X-ışınını bulduğunu açıklamasının ilk ayında radyasyon yanığı durumlarıyla karşılaşıldı.

Fransız fizikçi Becquerel, radyoaktif maddeler üzerinde çalıştığı dönemlerde gömleğinin cebinde bulunan radyum numunesi ile kendini yakmıştır. Becquerel'in radyasyon olgusu temellerinin atmasının üzerine Radyum elementi üzerine çalışan Marie ve Pierre Curie, çalışmaları esnasında ciddi oranda cilt yanıklarına maruz kalmışlardır. Bu çalışmalar ve kazalar neticesinde radyasyonun insan ve canlı sağlığına tehlike boyutunda zararları olduğu anlaşılmıştır. "1905 yıllarında artık aşırı dozda radyasyonun canlıda kansere neden olduğu gerçeği birçok tıp dergilerinde yayınlanmaya başlamıştır" (Steven ve Elwin, 1999). O yıl-

larda elleri radyasyona maruz kalan birçok insan ellerini kaybetmiş ve kanserin yayılmaması için yüzlerce çalışanın uzuvları kesilmiştir. Birçok radyasyon alanında çalışan insan da bu sebepten ölmüştür.

Yine 1920'lerde radyumun kullanıldığı saat fabrikalarında, radyum boyaları çalışanlar üzerinde iç radyasyon etkisi yaratmış ve kemiklere yerleşen radyum sebebiyle kemik kanserinden birçok kişi ölmüştür. Radyasyonun bu tür sağlığa zararlı etkilerinin gözlenmesinin ardından, Amerikalı genetikçi Herman Joseph Müller tarafından radyasyonun genlerde değişiklik yaptığı ve mutasyona neden olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple kendisine 1946 yılında Nobel Tıp Ödülü verilmiştir.

Radyasyon üzerine yaptığı çalışmalarla bilime ve teknolojiye çok büyük katkılar sağlayan Fransız fizikçi Marie Curie, aşırı dozda radyasyona bağlı lösemi nedeniyle ölmüştür.

Atom reaktörü ile ilgili çalışmalar ilk 1942'li yıllarda ABD'de İtalyan asıllı fizikçi EnricoFermi yönetiminde gerçekleştirilmiştir.

İlk atom bombası, ABD tarafından 2. Dünya Savaşı'nın Pasifik Muhabereleri esnasında, Japonya'nın Hiroşima şehrine 6 Ağustos 1945 tarihinde atılmıştır ve on binlerce insanın canına mal olmuştur. Atom bombası, atıldığı anda 80 bin ve 1945 yılı sonuna dek ise 140 bin insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Dışarıdan yardım için şehre giren insanlar da yoğun radyoaktif yağmuru nedeni ile hayatını kaybetmiştir. Bu radyoaktif yağmur sebebi ile yalnızca insanlar değil, bunlarla beraber şehrin tüm hava, iklim, toprak bitki örtüsü yapısı bozulmuştur.

İkinci atom bombası yine ABD Hava Kuvvetleri tarafından, Japonya'nın Nagazaki kentine atılarak, en az 70 bin kişinin ölümüne neden olmuştur.

1957 yılında İngiltere'de Windscale nükleer santrali de reaktörlerin ısısının aşırı yükselmesi sonucunda alev almıştır. İşçiler diğer yöntemlerle yangını söndüremeyince su ile söndürmeyi denemiş ve daha büyük kazaya sebep olmuştur. Bu olay sonucunda 200 işçinin yarısı ölümcül olmak üzere kansere yakalanmıştır.

1979 yılında ABD'nin Pennsilvanya eyaletinde Three Mile Island Nükleer santralinde hem teknik hem insan hataları sonucunda çekirdek erimeye başlamıştır. Alınan yanlış önlemler sonucunda reaktörlerin ısısı 2371°C'ye yükselerek, yoğun bir radyoaktif gaz salınımına sebep olmuştur.

1986 yılında Ukrayna'nın Çernobil eyaletinde kurulmuş olan Çernobil Nükleer Santrali'nde yanlış yapılan bir deney sonucunda, büyük bir nükleer kaza meydana gelmiştir. Patlamaya denetim dışı bir çekirdek tepkimesinin sebep olduğu kuvvetli ihtimaller arasındadır. Bu patlamanın hemen ardından 31 kişi hayatını kaybetmiş, uzun vadede de binlerce insanın etkilendiği belirtilmiştir (IAEA, 1996).

Dünya genelinde 1945 yılından 1997 yılına kadar kayıtlara geçen tam 137 radyasyon kazası yaşanmıştır.

5.1. Radyasyonun İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Günümüzde radyasyon, sağlık başta olmak üzere birçok alanda insan hayatını kolaylaştıran teknolojilerde kullanılmasına rağmen, insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Radyasyona maruz kalan insanların vücutlarında, etkisi altında kaldığı radyasyonun enerji türü ve yoğunluğuna göre cilt yanıkları, doğal ömür süresinin kısalması, kanser ve kalıtımsal bozukluklar, vücutta toksik birikme gibi birçok hastalık meydana gelebilmektedir. Hatta yüksek dozda radyasyona maruz kalındığında ani ölümlere bile rastlanmaktadır.

Bilim insanları uzun yıllar boyunca radyasyonun canlı vücudundaki olumsuz etkileri üzerine çalışmalar yapmaktadır. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları, Çernobil faciası, Three Mile Island nükleer kazası, Windscale nükleer kazası gibi yüksek dozda radyasyon yayınlanmasına sebep olan olaylar üzerinde yapılan araştırmalarda, uzun yıllar boyunca radyasyonun etkilerinin sürdüğü görülmüştür. Bu da kazaların üzerinden yıllar geçmesine rağmen, yayınlanan radyasyonun uzun yıllar canlı sağlığını tehdit ettiğini göstermektedir.

X-ışınlarının ilk keşfedildiği zamanlarda, radyasyonun insan sağlığı üzerindeki etkileri tam olarak bilinmediği için ilk bir ay içinde radyasyon yanığı olaylarına rastlanmıştır. Bunun üzerine Radyum elementi ile çalışan bilim insanları Becquerel, Marie ve Pierre Curie gerekli önlemleri almadıkları için, ciddi şekilde cilt yanıklarına maruz kalmıştır. Yaşanan bu talihsiz kazaların ardından radyasyonun insan sağlığını tehdit ettiği gerçeği ile yüzleşilmiş ve bununla ilgili önlemler alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Günümüzde radyasyonun insan sağlığı üzerinde yaratabileceği zararlı etkiler uzun zamandır bilinmektedir. Bu etkiler radyasyon yanıkları, radyasyon hastalıkları, doğal ömür süresinin kısalması, kanser ve kalıtımsal bozukluklardır.

Hatta çok büyük miktarlarda radyasyon dozuna maruz kalınması halinde ani ölümlere bile rastlamak mümkündür. Radyasyonun insan sağlığı üzerindeki etkileri hücresel boyutta olabildiği gibi herhangi bir organ ya da uzvun kaybolmasına dahi sebep olabilmektedir.

6.2. Radyasyonun biyolojik etkileri

Tüm organizmalar sistemlerden, sistemler organlardan, organlar dokulardan, dokular ise hücrelerden meydana gelmektedir. Yani temel yapı taşımız hücredir. Hücre en küçük canlı birimimizdir. Hücre temel olarak üç bölümden meydana gelmektedir. Bunlar Şekil 7'de görüldüğü gibi hücre zarı, sitoplazma ve çekirdektir. Çekirdek, hücrenin yönetim merkezidir. İçerisinde tüm kalıtsal bilgi ve şifremizin bulunduğu, hücre davranışları ile ilgili şifreler içeren kromozomlar bulunur. Kromozomlar da DNA zincirinin histon denilen bir proteinle sarılması ile oluşmuştur.Hücrenin tüm işlevi, davranışları ve yapısı DNA tarafından kontrol edilmektedir.

Şekil 7. Hücrenin kısımları görseli

İyonlaştırıcı radyasyon, canlı hücre tarafından soğurulduğu durumda, canlıda biyolojik bir hasara neden olur. Soğurulma sonucunda molekül boyutunda iyonlaşma ve uyarılma meydana gelir. Bu durum da DNA'da kırılma ya da hücre içinde toksin üremesine sebep olur. Eğer hasar çok büyük değil ise, DNA kendi yapısındaki hasarı onarabilir. Onarım sırasında herhangi bir aksaklık ile DNA üzerinde yanlış şifreleme meydana gelebilir. Eğer hasar onarılamayacak kadar büyükse, Şekil 7'de verildiği gibi DNA üzerinde mutasyona ve gen bozukluklarına da sebep olabilir.

Radyasyona dirençli hiçbir hücre yoktur. Hücreyi oluşturan yapılardan çekirdek ve özellikle de bölünme hâlindeki kromozomlar, radyasyona hücre sitoplazmasına göre çok daha duyarlıdır. Radyasyonun hücre düzeyindeki en belirgin etkilerinden biri hücre büyümesini baskılamasıdır. Özellikle hücre

bölünmesi sırasında (mitoz) radyasyona maruz kalan hücrelerde büyüme kesintiye uğrar. Genel olarak mitotik (bölünme) aktivitesi fazla olan hücrelerin radyasyona duyarlılığının da fazla olduğu düşünülür.

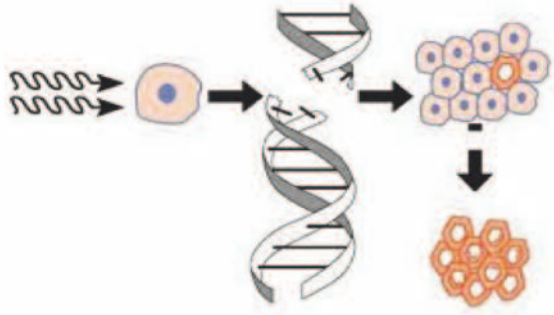

Şekil 8. Radyasyon-hücre etkileşmesi

Radyasyon; kromozomların kırılmasına, birbirlerine yapışmasına, kenetlenmesine ve kıvrılmasına yol açabilir. Kromozom kırıkları yeniden organize olabilir, aynı kalabilir veya bir başka kromozomla birleşebilir. Tüm bu değişiklikler Şekil 9 ve 10'da gösterildiği gibi mutasyonla sonuçlanabilir veya hücrenin ölümüne yol açabilir.

Hücre ile etkileşen radyasyon hücre kromozomunda hasarlara sebep olduğunda, hücrede bir takım biyolojik etkilerin oluşmasına neden olur. Bu biyolojik etkilerin bir kısmı kalıtımsal olurken, bir kısmı da bedensel olmaktadır. Bedensel etkiler canlının vücudunda herhangi bir aksaklık, hasar ya da hastalığa sebep olması olarak tanımlanabilir. Kalıtımsal etkiler ise, canlının kromozomunda meydana gelen değişiklik nedeni ile nesilden nesile aktarılma durumudur. Bedensel ve kalıtımsal etkiler de, erken ve gecikmiş etkiler olarak iki farklı kategoride incelenebilir.

5.2.1. Erken etkiler (Akut ışınlanma etkileri)

Canlı vücudunun belli bir bölgesi ya da tamamı yüksek dozda radyasyona maruz kalırsa, kısa zaman içinde radyasyonun sebep olduğu büyük hasarlar, hastalıklar hatta ölümlere sebep olur. Bu etkiye erken etkiler (akut ışınlama etkileri) adı verilir. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları ve yaşanılan nükleer santral kazalarında radyasyona direkt maruz kalan insanlar, akut ışınlama etkisi nedeniyle kısa zaman içinde ölmüştür. "İstatistikler, dünya genelinde 1945 ile

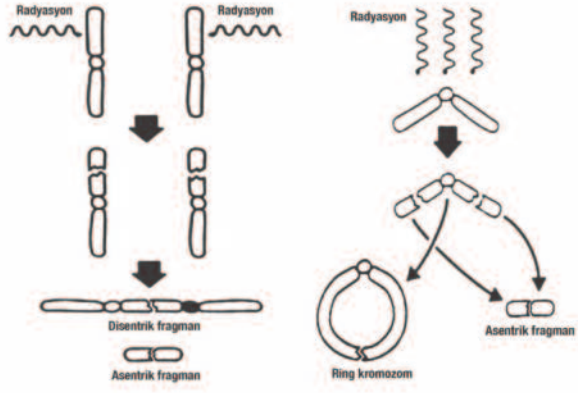

Şekil 9. Radyasyon etkisi ile kromozomlarda meydana gelen farklı değişim şekilleri

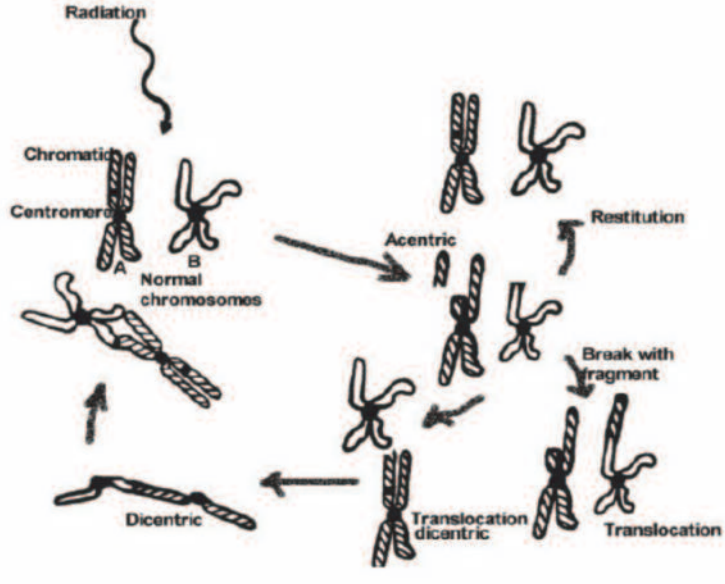

Şekil 10. İyonize radyasyona bağlı kromozom bozuklukları

1997 yılları arasında, araştırma, tıp, nükleer ve diğer endüstriyel alanlarda radyasyon çalışanlarının yanı sıra, halktan kişileri de kapsayan 140'ı ölümcül (28'i Çernobil kurbanı) olmak üzere yüzlerce kişinin yaralandığı 137 radyasyon kazası meydana geldiğini göstermektedir" (Yaşar, 1999). Günümüzde radyasyonun zararlı etkileri nedeniyle, alınan birçok önleme rağmen hala radyasyon kazaları yaşanmaktadır.

Akut ışınlanma sonucunda canlı vücudunda meydana gelen etkiler, akut radyasyon sendromu olarak adlandırılır. İnsan vücudu bir defada 1 mSv'den daha düşük dozda radyasyona maruz kalırsa, vücutta gözlemlenebilen herhangi bir hasar meydana getirmez. Radyasyon dozu artıkça kısa zamanda (örneğin birkaç saat) kişide mide bulantısı, kusma, ishal, baş dönmesi; daha uzun vadede ise (örneğin birkaç hafta) saç dökülmesi, geçici kısırlık, iştahsızlık, iç kanama, halsizlik gibi etkiler gözlemlenebilir. Ancak bir hafta ya da bundan daha kısa bir zamanda 7 mSv kadar dozda radyasyona maruz kalırsa, kemikler kan hücresi üretimini durdurur ve bir hafta gibi kısa bir zamanda ölümle sonuçlanabilir.

Eğer canlı vücudunun yalnızca bir kısmı kaza ya da farklı bir sebeple kısa zamanda yüksek dozda radyasyona maruz kalırsa, vücudun bu bölümünde ciddi hasarlar meydana gelebilir. Özellikle radyasyon kaynağına yakınlaştıkça, radyasyonun şiddeti artmasına rağmen, yüksek dozda radyasyon insan vücudunda bunu hissettirebilecek bir etki yaratmaz. Genellikle kazalar, bu şekilde radyasyon kaynağına çok kısa bir zaman için bile olsa fazla yakınlaşmaktan, radyasyon kaynağını direkt elle tutmaktan, ya da radyasyon kaynağını giysilerin cebi gibi, vücuda çok yakın bir yerde taşımaktan kaynaklı olabilir. Hasarın şiddeti de radyasyonun şiddetine, türüne, giriciliğine, radyasyona maruz kalan doku ya da organa göre farklılık gösterir.

Eğer insan vücudunun herhangi bir bölgesi 3-7 Gray arasında bir doza maruz kalırsa, eritem (cilt kızarıklığı) oluşur. Aynı doza saç derisi maruz kaldığında, saç üreten hücrelerin zarar görmesi sonucunda saç dökülmeleri meydana gelir. 7 Gray ve üstü dozlarda etkileri kalıcı olabilir.

a) 5 gün sonra oluşan kızarıklığı

b) 11 gün sonra oluşan kızarıklıklar

Şekil 11. Ir-192 radyoaktif kaynağını iş önlüğünün cebinde taşıyan işçinin 5 ve 11 gün sonraki deri görüntüleri (TAEK, 2019)

Şekil 11. a ve b incelendiğinde vücuduna oldukça yakın tutulan radyoizotopun sebep olduğu kızarıklıklar gösterilmiştir. Görüldüğü üzere 11 gün sonraki çekilen görselde cilt kızarıklığı iyice belirginleşmektedir. Kazanın üzerinden üç hafta geçmesi durumunda ciltte görülen deri dökülmeleri Şekil 12'de görülmektedir.

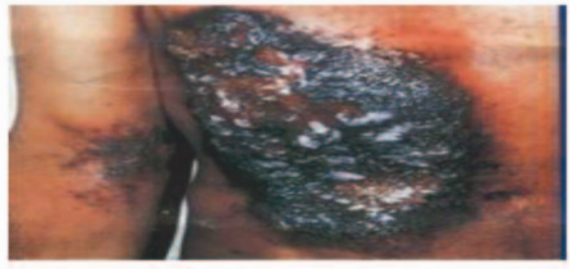

Şekil 12. 21 gün sonra ışınlanan bölgesinde meydana gelen deri dökülmesi (TAEK, 2019)

Şekil 12. 21 gün sonra ışınlanan bölgesinde meydana gelen deri dökülmesi (TAEK, 2019)

Eğer vücudun bir bölgesi 15-25 Gy aralığında bir doza maruz kalırsa bölgede Şekil 13'de görüldüğü gibi su kabarcıkları oluşur.

Şekil 13. 20 ila 30 Gy arasında bir doza maruz kalmış bir işçinin ellerinde meydana gelen yanık ve su kabarcıkları (TAEK, 2019)

Şekil 13. 20 ila 30 Gy arasında bir doza maruz kalmış bir işçinin ellerinde meydana gelen yanık ve su kabarcıkları (TAEK, 2019)

Vücudun maruz kaldığı doz miktarı 20 Gy üzerine çıkarsa bu bölgede artık kapanmayan yaralar yani ülserler meydana gelir. Aşağıdaki Şekil 14'de 1979 yıllarında 28 Ci'lik bir Ir-192 kaynağını arka cebinde taşıyan bir işçinin kalça-

sında açılan yaranın 19 ay süresince seyri verilmiştir.

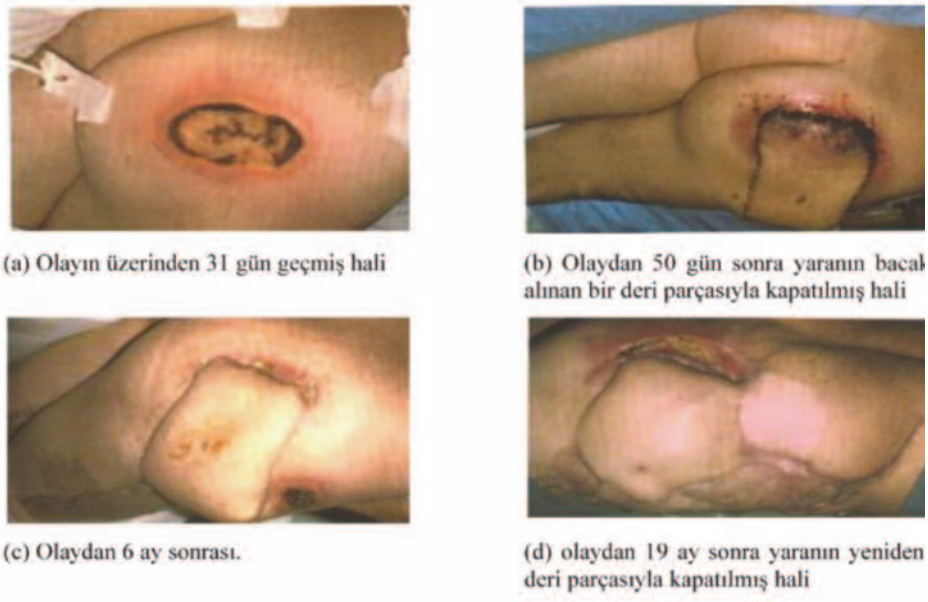

(a) Olayın üzerinden 31 gün geçmiş hali

(b) Olaydan 50 gün sonra yaranın bacak alınan bir deri parçasıyla kapatılmış hali

(c) Olaydan 6 ay sonrası.

(d) olaydan 19 ay sonra yaranın yeniden deri parçasıyla kapatılmış hali

Şekil 14. Arka cebinde 28 Ci'lik Ir-192 kaynağını 45 dakika taşıyan bir kişinin kalçasında meydana gelen radyasyon yanığının gelişimi (TAEK, 2019)

Eğer vücut bir seferde 25 Sv'den daha yüksek dozda bir radyasyona maruz kalırsa bölgede nekroz (doku ölümü) meydana gelir. Fakat birkaç hafta içinde 50-100 mS aralığında bir doza maruz kalınırsa, iltihaplanma, deride kuruma, kaşıntı, kronik tahriş oluşur ve nadiren de olsa tamamen iyileşir. Ancak radyasyon maruziyeti devam ederse dokunun iyileşme gücü iyice zayıflayarak cilt kanseri oluşur.

Bir kerede 25 Sv'den daha fazla doz alındığında, bölgede doku ölümü (nekroz) meydana gelir. Birkaç hafta veya daha uzun bir süre içinde 50 ila 100 Sv'lik bir doza maruz kalındığında kronik tahriş, iltihaplanma, kuruma ve kaşıntı oluşur. Bu durum bir kere oluşmuşsa, nadir olarak tamamen iyileşir. Aşağıdaki Şekil 15'de yüksek dozda uzun süre radyasyona maruz kalan bir radyoloğun ellerini göstermektedir.

Şekil 15 İlk radyologlardan birinin sağ elinin görüntüsü (TAEK, 2019)

X-ışınlarının keşfedilmesinin üzerinden 3 yıl geçmesinin ardından, bu radyoloğun ellerinde su kabarcıkları ve yanıklar meydana gelmiştir. Çalışmalara devam eden radyoloğun parmakları yaklaşık 30 yıl sonrasında görseldeki şekilde

Şekil 15 İlk radyologlardan birinin sağ elinin görüntüsü (TAEK, 2019)

kesilmiştir ve 1 yıl içinde kanserden ölmüştür. Bu gibi durumlar defalarca kez, toplamda onlarca gray şiddetinde radyasyona maruz kalınması halinde meydana gelir.

Hamilelik sürecinde de ışınlamaya maruz kalma durumu, hamilelik başlangıcının 0-8 günleri aralığında ise bebeğin ölümüne, 8- 56 gün aralığında ise bebeğin büyümesinin gecikmesine, 14-105 gün aralığında ise kafa küçüklüğü, zihinsel engel, felç gibi nörolojik sorunlara sebep olabilmektedir (IAEA, 2001).

Vücudun radyasyona karşı en çok duyarlılık gösterdiği organ ve dokularının başında göz merceği gelmektedir. 0,5-2 Sv aralığındaki bir doz fark edilebilecek düzeyde bir saydamlık kaybına neden olabilirken, 5 Sv üzerinde katarakta neden olabilir.

5.2.2 Gecikmiş etkiler (Kronik ışınlanma etkileri)

Radyasyona uzunca bir süre içinde aralıklı olarak düşük dozlarda maruz kalınması sonucunda gecikmiş etkiler görülür. Buna kronik ışınlama etkileri de denir. Kronik ışınlanma sonucu oluşan etkiler uzun yıllar sonucu ortaya çıkabilir. Bunun sebebi düşük doz dahi olsa tekrarlanan ışınlamalarda, bir sonraki ışınlamaya kadar organizmanın hasarı onaramaması ve hasarın gittikçe artmasıdır.Akut ışınlama etkileri her ne kadar ürkütücü olsa da bir kaza yada ihmal sonucunda görüldüğü için nadir rastlanan durumlardandır. Fakat kronik ışınlama etkileri özellikle sağlık çalışanlarında sık görülmesi muhtemel olan bir etki çeşididir. Kronik

olarak ışınlanan kişilerde, yıllar sonra, katarak ve kanser vakaları görülebileceği gibi doğal ömür sürelerinde de bir kısalma söz konusu olabilir. Ayrıca bu kişilerin kendilerinden sonraki nesillerinde kalıtımsal bozukluklara rastlanılabilir.

Göz merceğinin uzun yıllar boyunca yıllık olarak 0,1 Sv'in üzerinde bir doza maruz kalması, gözde fark edilebilir bir opasite (saydamlık kaybı) oluşumuna neden olabilirken, bu doz 0,15 Sv'in üzerine çıktığında katarakt meydana gelebilir.

Radyasyonun kansere sebep olduğu birçok bilim insanı tarafından kabul edilmektedir. Bir insan kanser olduktan sonra, kansere hangi dış ya da iç etkilerin sebep olduğu tespit edilememektedir. Bu sebeple yapılan araştırmalar genellikle normalden daha yüksek dozlarda radyasyona maruz kalan bireyler üzerinde yürütülmektedir. Fakat elde edilen sonuçlar da kesinlik içermemekle beraber, ancak risk tahmini olarak belirtilmektedir.

Radyasyon tüm doku ve organlarda kanser riskine sebep olmasına rağmen, bazı dokuların radyasyonun etkilerine yönelik hassasiyeti daha yüksektir. "Atom bombasından sağ kalanlar üzerinde yapılan ortalama ömür çalışmaları mide, kalın bağırsak, karaciğer, akciğer, göğüs, dişi üreme bezi ve mesane kanserleri kadar, tüm katı tümörler için de radyasyonun istatistiki olarak kayda değer etkilerini ortaya koyarak kanser vakaları ile ölüm oranlarının benzer olduğunu göstermektedir" (TAEK, 2004). Bu çalışmada aynı zamanda iyi huylu deri ve tiroid kanserleri ile yüksek dozda radyasyon maruziyeti arasında bir ilişki olduğu tespit edilmekle beraber, rahim,pankreas,rektum, safra kesesi, gırtlak, prostat bezi, böbrek veya böbrek pelvisi kanserleriyle ölüm oranları ile kayda değer bir istatistiki sonuç elde edilememiştir. "Vaka verileri, aynı zamanda, iyi huylu deri ve troid kanserleri için de aşırı radyasyon riskleriyle ilgili bazı kanıtlar sunmaktadır. Bu çalışmada rektum, safra kesesi, pankreas, gırtlak, rahim, prostat bezi, böbrek veya böbrek pelvisi kanserleriyle ilgili vaka veya ölüm oranları için istatistiki olarak kayda değer riskler görülmemektedir. Çalışmada, birçok lösemi çeşidi için radyasyon ilişkisi dikkat çekmektedir."(TAEK, 2004).

Araştırma verileri incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre kanserli tümör oluşum risklerindeki farklılıklar çok anlamlı olmasa da, kadınlarda tümör oluşumu erkeklere nazaran daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca ışınlama yaşı genç olanların kendinden yaşlılara göre kansere yakalanma riskleri daha yüksektir. Elde edilen bu verilere rağmen riskler oranı, vücudun farklı doku ve organlarında da farklılık göstermektedir.

Birleşmiş Milletlerin radyasyonun etkileriyle ilgili çalışmalar yapan bir kuruluşu olan United Nations ScientificCommitte on theEffects of AtomicRadiation (UNSCEAR), radyasyonun insan sağlığı üzerindeki etkileriyle ilgili mevcut verilere dayanarak radyasyon kaynaklı kanser için bazı risk tahminleri türetmiştir. Bu tahminlere göre, 1 Sv'lik (düşük LET değerli) akut doza maruz kalmış her yaştan ve her cinsiyetten insanların oluşturduğu bir grup için, kanserden dolayı ölüm riskinin erkeklerde %9 kadınlarda %13 olduğu öne sürülmektedir. Kronik ışınlanmalar için bu tahminler, %50 oranında azaltılabilmektedir. Işınlanan çocuklar için kanser riski, tüm yaşlarda ışınlananlar için yapılan tahminlerin iki katıdır. Lösemi için yaşam boyu risk tahminleri daha az değişkendir. 1 Sv'lik akut doz sonrası her iki cinsiyet için lösemiden dolayı ölüm riski %1 olarak alınabilmektedir. Akut dozlarda, 1 Sv'ten 0,1 Sv'e 10 katlık bir azalma, riskte 20 katlık bir azalmaya neden olmaktadır. Çocuklarda özel öneme sahip radyasyon kaynaklı bir kanser türü de,tiroid bezi kanseridir. Işınlanma yaşının artmasıyla tiroid kanserine yakalanma riskinin azaldığına dair güçlü bulgular vardır ve 15 yaşın altındaki çocuklar için bu risk, yetişkinlere göre çok daha fazladır. Çocuk grupları arasında, 0-5 yaşındakiler, 10-14 yaşındakilere göre 5 kat daha duyarlıdır (McGuire ve Peabody, 1986).

Tablo 6'de her yaş ve cinsiyetten kişilerin farklı ve doku organları için ölümcül kansere yakalanma, hasar oranları ve ölüm oranları verilmiştir.

Tablo 6. Radyasyona maruz kalmış her yaş ve cinsiyetten kişilerin oluşturduğu bir grup için farklı organ ve dokuların oluşacak hasara nisbi katkıları

DOKU	Ölümcül Kanser (%Sv-1)	Ölüm Oranı (%)	Yaşam Kaybı (yıl)	Hasar (%Sv-1)
Mesane	0,3	50	9,8	0,29
Kemik iliği	0,5	99	30,9	1,04

Kemik yüzeyi	0,05	70	15	0,07
Göğüs	0,2	50	18,2	0,36
K.bağırsak	0,85	55	12,5	1,03
Karaciğer	0,15	95	15	0,16
Akciğer	0,85	95	13,5	0,80
Yemek borusu	0,3	95	11,5	0,24
Dişi üreme bezi	0,1	70	16,8	0,15
Deri	0,02	0,2	15	0,04
Mide	1,1	90	12,4	1
Troid	0,08	10	15	0,15
Geri kalanlar	0,5	71	13,7	0,59
Yumurtalık	1,0	-	20	1,33

*(IAEA, 1998)

İnsan ırkının yüksek oranda doğal mutasyonu sebebiyle, insan grupları üzerinde radyasyon kaynaklı riskler belirlenememektedir. Ancak insanlar için yapılan tahminler, hayvanlar üzerinde yürütülen birtakım çalışmalardan elde edilen bilgilerin uyarlanmasına dayanmaktadır. Elde edilen bu verilere göre örneğin 1 Sv'lik bir dozun sebep olacağı ek genetik riskin %1,3 olacağı tahmin edilmektedir. Bu risk de, kanser riskine nazaran çok daha önemsiz olduğunu göstermektedir.

ICRP belli aralıklar ile hem halkın hem sağlık çalışanlarının maruz kaldığı radyasyon miktarı ile ilgili veriler toplayarak, risk tahminleri yapmaktadır. Yapılan son tahminlere göre, radyasyon çalışanlarının 18-64 yaş arası 47 yıllık çalışma yaşamı boyunca yıllık sırasıyla 10, 20, 30 ve 50 mSv'lik dozlara maruz kalırlar.Halktan kişilerin ise ortalama 70 yıllık bir yaşam süresi boyunca yıllık 1, 2, 3 ve 5 mSv'lik dozlara maruz kalmaları halinde ortaya çıkabilecek sonuçlar sırasıyla Tablo 7 ve Tablo 8'da özetlenmektedir.

Tablo 7. Radyasyon çalışanların ışınlanması sonucu doz değerine bağlı oluşabilecek hasarın nitelikleri

Yıllık Etkin Doz (mSv)	10	20	30	50

Yaklaşık Ömür Dozu (Sv)	0,5	1	1,4	2,4
Ölümle Sonuçlanma Olasılığı (%)	1,8	3,6	5,3	8,6
Ölümcül Olmayan Kanser Katkısı (%)	0,36	0,72	1,06	1,72
Kalıtımsal Etkilerin Katkısı (%)	0,36	0,72	1,06	1,72
TOPLAM	2,5	5	7,4	12
Ölüme Bağlı Ömür Kaybı (yıl)	13	13	13	13
18 Yaşından İtibaren Tahmini Ortalama Yaşam Süresi Kaybı (yıl)	0,2	0,5	0,7	1,1

*(IAEA, 1998)

Tablo 8. Halktan kişilerin ışınlanması sonucu doz değerine bağlı oluşabilecek hasarın nitelikleri

Yıllık Etkin Doz (mSv)	1	2	3	5
Yaklaşık Ömür Dozu (mSv)	70	140	210	350
Ölümle Sonuçlanma Olasılığı (%)	0,4	0,8	1,1	2
Ölümcül Olmayan Kanser Katkısı (%)	0,08	0,16	0,22	0,40
Kalıtımsal Etkilerin Katkısı (%)	0,11	0,21	0,29	0,53
TOPLAM	0,59	1,17	1,61	2,93
Ölüme Bağlı Ömür Kaybı (yıl)	13	13	13	13
Doğumdan İtibaren Tahmini Ortalama Yaşam Süresi Kaybı (yıl)	0,05	0,11	0,16	0,3

*(IAEA, 1998)

ICRP belirtilen bu risk seviyelerine dayanarak, hem halk için, hem de sağlık çalışanları için vücudun maruz kalacağı doz sınırları belirlemiştir. Bu sınırlar Tablo 9'de verilmiştir.

Tablo 9. Radyasyon çalışanları ve halk için doz sınırları

Radyasyon

	Çalışanları		Halk
Etkin Doz Sınırı	Ardışık 5 yılın ortalaması	20 msv	1 mSv
	Herhangi bir yılda	50 mSv	5 mSv
Yıllık Organ Eşdeğer Doz Sınırı	Göz merceği	150 mSv	15 mSv
	Deri (cm2)	500 mSv	50 mSv
	Eller ve ayaklar	500 mSv	50 mSv
	Hamile bir Radyasyon Çalışanının Abdomen (Karın) Eşdeğer Dozu	Hamileliğin bildirilmesinden sonra 2 mSv	

-

*(IAEA, 1998)

KAYNAKÇA

AFAD; https://www.afad.gov.tr/kbrn/radyasyon-nedir

Arıkan, İ.H., Yücel, B., Özdemir, T., Demirel, H., Oğuz, F., Koç, Z. ve TAEK-RSGD. (2010) Türkiye'deki çevre radyoaktivitesinin izlenmesi, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Ankara.

GençayŞ.(1994) Nükleer Elektrik ve Çevre, Elektrik Enerjisi ve Teknolojileri Sempozyumu, İTÜ Yayınları, İstanbul.

Hekimoğlu, B. ve Şahmaran, T. (2014) "Radyasyon Güvenlik Klavuzu", TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU ÇNAEM/TAEK, Ankara.

Huda, W. (2007) "Radiationdosesandrisks in chestcomputedtomographyexaminations", Proceedings of theAmericanThoracicSociety, 4, 316-320.

INTERNATIONAL ATOMIC ENERGY AGENCY (1996) "RadiationSafety", IAEA Division of Public Information, 96-00725, IAEA/PI/A47E.

INTERNATIONAL ATOMIC ENERGY AGENCY (1998) "Planning theMedicalResponsetoRadiologicalAccidents", Safety Report Serie No:4, Vienna.

INTERNATIONAL ATOMIC ENERGY AGENCY, IAEA (2001) "Energy, ElectricityandNuclearPowerEstimatesforthePeriodupto 2020", Reference Data Series No:1,Vienna.

Kaya T.,Adapınar B., Özkan R., (1997), Temel Radyoloji Tekniği. Güneş & Nobel,Bursa, 224s.

Kumaş A. (2009) “Radyasyonun organizma üzerindeki zararlı etkileri”, Radyoloji Teknisyenleri Eğitim Toplantıları, Antalya, 13-22. Last Access Date: 10.06.2019

McGuire S. andPeabody C. (1986) “Workingsafely in gama radiography, training manuel forındustrialradiographers”, U.S NuclearRegilatoryCommission, USA, NUREG/BR-0024.

Oyar, O. ve Gülsoy, U.K. (2003) Tıbbi Görüntüleme Fiziği, Ankara Baskı Rekmay, 5, 600, Ankara.

Steven B.,Elwin R. andTilson E.D. (1999) PracticalRadiationProtectionandAppliedRadiobiology 2e 2nd Edition, Saunders, USA.

United Nations ScientificCommitte on theEffects of AtomicRadiation (UNSCEAR)

TAEK (2004) Endüstride Radyasyondan Korunma, TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU ANAEM/TAEK, Ankara.

TAEK. “Radyasyon ve biz”. http://www.taek.gov.tr/ogrenci/r07.htm Son erişim tarihi: 08.09.2019

Tuncel, E. (2011) Klinik Radyoloji, Nobel Kitabevi, İstanbul.

Yalçın P. (2002) “Radyoaktif bozunma sonucu meydana gelen gama, K ve L X-ışınları için emisyonihtimallerininn ölçülmesi”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fizik Anabilim Dalı, Erzurum.

Yaşar, S. (1999) “Radyasyon ve Radyasyondan Korunmak”, TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU ÇNAEM/TAEK, Ankara

3.7 km
2.25 km
2 km
1.6 km
0.1 mikrosievert
Deniz seviyesi
0.03 mikrosievert

TEŞEKKÜR BELGESİ
Prof. Dr. Pusa YALÇIN

ERZİNCAN DEPREME HAZIR MI?

Dr.Öğr. Üyesi İsmet ULUSU

(24 Şubat 2023 Cuma günü saat 19.30 da Türkiye Yazarlar Birliği Erzincan Şubesi Kültürevi'nde yapılan konuşma)

"ERZİNCAN DEPREME HAZIR MI?" SORUSUNA SAĞLIKLI BİR ÇEVAP VEREBİLMEK İÇİN DAHA ÖNCEKİ DEPREMLERDEKİ DURUMLARIN KRİTİK EDİLMESİNİN DAHA DOĞRU OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYORUM.

Türkiye'nin birinci derece deprem bölgesinde bulunan Erzincan, Kuzey Anadolu deprem kuşağının çok etkin bir bölümü olan Erzincan Ovası içindedir. Tarihi belgelere göre Erzincanda son bin yılda 11 tane büyük deprem olmuştur.

Erzincan ovası Yerleşmenin bulunduğu zemin, akarsu çökellerinden oluşmuştur (Alüvyon, tarım toprağı). Bu malzeme kentin yukarı kesimlerinde konglomeralaşmıştır. (konglomera;kum ve çakılların basınçla birleşmesi ve zamanla sertleşmesi sonucu oluşan kütlelerdir).

Orta bölümlerde birbirini izleyen çakıl ve kum katmanlarına rastlanır. Bu katmanlar oldukça yerleşmiş ve sıkı yapılıdır. 1939 depreminden sonra yerleşim alanı dışında bırakılmış olan eski şehrin zemini alüvyondur.

1939 Erzincan depreminde çan kaybının çok fazla olmasının nedenleri; oluşan depremin büyüklüğü

1939 Erzincan depremi veya Büyük **Erzincan Depremi**, 27 Aralık **1939** tarihinde merkez üssü **Erzincan** olan, 7,8 (±0,4) Ms büyüklüğünde meydana gelen depremdi.

Oluşan deprem yanal atılımlı faylarda oluşan en büyük depremlerden biri olarak literatüre geçmiştir.

Zeminin alüvyon (tarım) toprağı olması. Bu zeminler deprem sırasında oluşan enerjiyi büyüterek yapıya iletirler. Bu durum, yapıların daha fazla hasar almasına veya göçmesine neden olur.

Deprem üssünün (Epicentirin) yerleşim yerinde olması. Deprem üssünün yerleşim yerinde olması deprem sırasında açığa çıkan enerji sönümlenmeden yapılara ulaşması demektir. Bu da yapıda büyük kuvvetler oluşturarak yapıların hasarına veya göçmesine neden olabilir.

Mevcut yapı stokunun, mühendislik hizmeti görmemiş, geleneksel yöntemler ve malzemeler kullanılarak üretilmiş olması ve depreme dayanıksız olmaları.

- Yukarıdaki yapıların yıkılması için çok büyük depremlerin olması gerekmiyor. Bu tür yapıların 5'in üzerindeki bütün depremlerde göçme riski vardır.
- Bu yapıların depreme karşı zayıf olmalarının nedenleri; kullanılan bağlayıcının çok zayıf olması ve zamanla bu bağlayıcılığını kaybetmesi
- Üzerlerinde betonarme döşeme sisteminin olmaması. Betonarme döşemenin deprem sırasında yapıya gelen yatay yükleri rijitliklerine göre dikey elemanlara aktarma özelliğinin olması ve yapının deprem etkisine bir bütün olarak karşı konmasını sağlamaktadır.
- Duvar yapımında kullanılan taşların yuvarlak olması ve örgüde bir kilit etkisi oluşturamamasıdır.
- Erzincan'da günümüzde çok kırsal kesimlerin dışında bu tür yapı kalmadığını tahmin ediyorum
- 1983 yılında da Erzincan'da 4,8 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiş. Bu depremde bir çok yapıda hasar oluşmuştur.
- O zamanlarda deprem ve hasar konusu çok bilinmediğinden, oluşan hasarların üzeri sıva ile örtülmüştür.
- Bu bilinçsizliğin bedeli, 1992 depreminde çok ağır ödenmiştir.
- 6.8 büyüklüğündeki bir depremin, mühendislik açısından hasar verici bir deprem olabileceği kabul edilir, fakat asla yıkıcı bir deprem olacağı kabul edilmez.

- **1992 depreminde Erzincan'da beklenilenin üzerinde hasar ve can kaybının olmasının nedenleri;**

- 1- Epicentirin(Deprem odağının) yerleşim yerine çok yakın olmasından dolayı, oluşan deprem enerjileri soğurulmadan direkt yapıya etkidiğinden dolayı, depremin yapıya etkisi oldukça büyük olabilmekte ve yapılarda ağır ve yıkıcı etiler oluştura bilmektedir.
- 2- Yerleşim alanının fayın üzerinde olması.

Deprem sırasında çıkan enerji direkt yapılara etki etmekte ve fayın zeminde oluşturduğu deformasyonlar yapılarda yıkıcı etki oluşturması

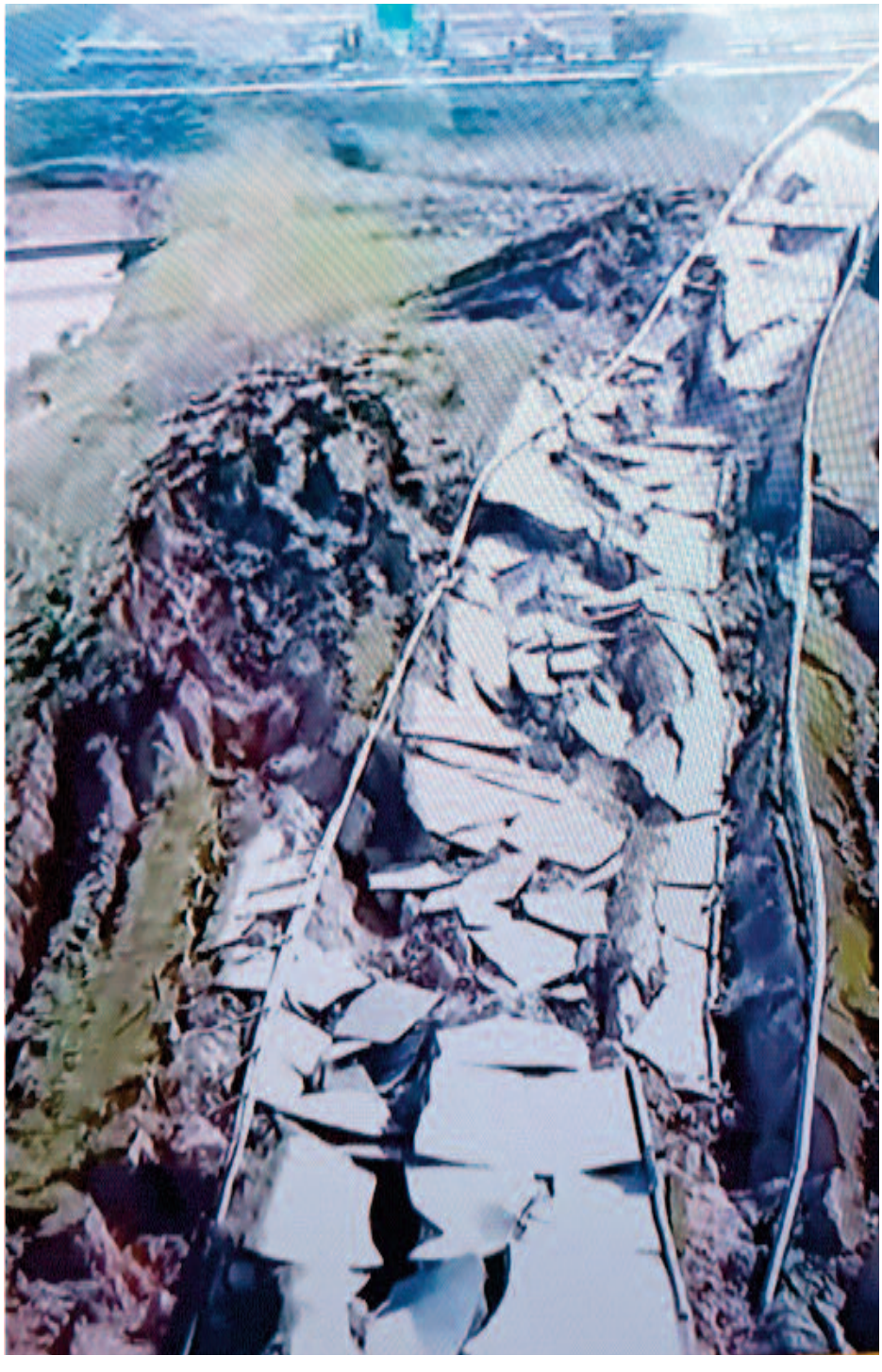

• Bir önceki slayt'da görüldüğü gibi fayın yüzeyde oluşturduğu deformasyon görülmektedir. Bu deformasyonda hiçbir yapının ayakta kalamayacağını söylemek çok kolay.
• Bu görüntüden sonra yapılaşma alanını mutlaka fayların uzağına taşımamız gerekiyor.
• Tarih boyunca çeşitli bölge ve ülkelerde oluşan depremlerin bize öğrettikleri doğal bir bilgidir.
• 3- Yapıların inşa edildiği zeminin yapısı
• Erzincan zemin yapılaşmaya uygun olmayan alüvyon(Tarım toprağı) zemindir.
• Bu tür zeminler deprem sırasında oluşan enerjiyi artırarak yapıya iletirler, dolaysıyla yapıya depremin büyüklüğünden daha büyük bir deprem yüküne maruz kalarak, ağır hasar alarak göçebileceklerdir.
• Bu durum(Zeminin büyütme etkisi);
• Bilim adamları tarafından hazırlanan 13 Mart 1992 Erzincan Depremi Mühendislik raporundada belirtilmektedir. Bu raporda depremin büyüklüğü 6.8 olmasına rağmen yapıya etkisi 7.2 civarında olduğu belirtilmektedir.
• Bu durum(Zeminin büyütme etkisi);
• Bilim adamları tarafından hazırlanan 13 Mart 1992 Erzincan Depremi Mühendislik raporundada belirtilmektedir. Bu raporda depremin büyüklüğü 6.8 olmasına rağmen yapıya etkisi 7.2 civarında olduğu belirtilmektedir.
• Türkiye'de şehirleşme maalesef şehir plancıları ve bilimsel verilere göre yapılmamıştır. Bu nedenle yerleşim yerleri, sağlam zeminler üzerine değil tarım alanları üzerine yapılmıştır.
• Son depremler bize gösterdi ki, tarım alanları üzerine yapılaşma, büyük risk oluşturmaktadır.
• 4- Betonarme yapılarda kullanılan beton kalitesi
• 1992 depreminde betonarme yapıların beklenilenin üzerinde hasar almasının veya göçmesinin nedenlerinden biride bu yapılarda kullanılmış olan düşük dayanımlı betondur.
• Betonarme yapılarda deprem esnasında oluşan kuvvetler beton ve çeliğin birlikte hareket etmesiyle karşılanır. Beton ve çeliğin birlikte kullanılarak üretilen yapılar betonarme olarak adlandırılır. Bu sistemde beton basınç, çelik ise çekme kuvvetlerini karşılarlar.
• Bir yapıda, beton dayanımı çok düşük ise yapı depremin etkisiyle bulunduğu alanda bir yığın haline gelerek göçer. Bu durum bir sonraki slaytta görülmektedir.

• 2000 yılına kadar Erzincan'da betonarme olarak inşa edilen yapıların büyük çoğunluğunda geleneksel yönteme göre üretilen betonlar kullanılmıştır. 2000 yılından sonra uygulanmaya başlanılan 1997 deprem yönetmeliği ile birlikte hazır beton kullanımı zorunlu hale gelmiştir.

• Geleneksel betonun dezavantajları; beton dayanımda önemli bir yer tutan agrega gronometrisinin ayarlanmasının güçlüğü

• Hesaplanan çimento miktarının(Dozajın) ayarlanmasının güçlüğü

• Agreganın direkt dereden veya nehir yatağından alındığı şekliyle kullanılması.

• Bunun zararı; agrega içerisinde bulunan kil veya siltin çimentonun bağlayıcılık özelliğini azaltması ve beton için hayati önem taşıyan agrega ile çimento hamuru arasındaki aderansı zayıflatarak betonun çok düşük dayanıma sahip olmasına neden olması

Betonarme yapı veya elemanın davranışı üzerinde etkili olan diğer bir parametrede; betonun yerleştirilmesidir.

- Betonun yerleştirilmesinde vibretör kullanımı, Türkiyenin büyük bir kısmında olduğu gibi Erzincan'da 2000 yılı sonrası yaygınlaşmıştır.
- Beton dayanımı üzerinde etkili olan diğer bir parametrede betonun bakımı(Kür). Günümüzde bile bu duruma gerekli özen gösteril memektedir.
- Çok sıcak ve çok soğuk havalarda yeterli tedbiri almadan beton dökülmemeli. Bana göre tedbir alınsa'da dökülmemeli. Çünkü bu konuda yeterli bilgi ve deneyime sahip olamayan elemanların istenilen ortamı sağlaması çokta mümkün değildir.
- Beton bakımında(Kür) diğer önemli bir hususta betonun sulanması. Bu genellikle o yapı alanından sorumlu olan bekçilere verilmiş gibi. Sulamanın önemini bilmeyen birinin ne kadar özen göstereceği şüpheli!
- 5- Tasarım hataları. 1992 öncesi Erzincan ve Türkiye genelinde, yapıların tasarımı yapılırken deprem olgusu çok dikkate alınmıyordu. Bundan dolayı 1992 depreminde yapılarda oluşan hasar veya göçme nedenlerini tasarım açısından aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.
- Kısa kolon hasarı: kısa kolon davranışı, yapı elemanlarında donatı çeliğinde akma oluşmadan, diğer bir deyişle depremin enerjisi yeterince sönümlenemeden elemanların kesme kapasitelerinin aşılmasıyla gevrek bir şekilde göçme hasarının oluşmasıdır.

• Bir öneceki slayt'da kolonun hareketi duvar tarafından engellendiği için kolonun üst kısmında(engellenmeyen kısmında) kesme kuvveti kolonun kesme kuvvetini aşarak kolonda kesme hasrı oluşturmuştur.

• Yumuşak kat: Yapının yapacağı toplam deplasmanın toplam kat yüksekliğine bölüşülmesi istenir. Ancak eğer rijitliği az olan bir kat varsa bu kat daha fazla deplasman yapar ve bu kat yumuşak kat olarak adlandırılır. Bu kat genellikle binanın giriş katının ticari amaçla kullanılmasından dolayı bu bölümde dolgu duvarın bulunmamasından kaynaklanır. Bu durum alttaki slaytta görülmektedir.

• Beton dayanımının çok düşük olmasından kaynaklanan kolon ve kiriş hasarları yapının stabiletisini kaybetmesine neden olabilir. Burada donatı sayı ve işçilik açısından yeterli ise hasar sınırlı olmaktadır. Bu durum alttaki slaytlar'da görülmektedir.

• Kuvvetli kiriş- zayıf kolon sitemin oluşturulması sonucu oluşan hasarlar. Biz inşaat mühendisleri tasarımlarımızda hasarın daha sünek olan elemanlarda oluşmasını isteriz. Bu durum ancak zayıf kiriş kuvvetli kolon tasarımıyla mümkündür. Aşağıdaki slaytta kuvvetli kiriş zayıf kolondan dolayı oluşan hasar durumu görülmektedir

• Kolon ve kirişlerde sargı elemanı yetersizliğinden dolayı bir çok kolon ve kiriş kendisinden beklenilen davranışları gösterememiştir.
• 1992 depremi sonrası Erzincan'da yapılan incelemelerde donatı miktarı ve sargı donatısı aralığının 1977 deprem yönetmeliğini sağlamadığı beilirlenmiştir. Sargı aralıkları 30-40 cm arasında olduğu, sıklaştırmanın yapılmadığı görülmüştür.
• Mevcut durumun irdelenmesi:
• 1992 depremi Erzincan için bir milat olmuştur. 1992 depremi sonrası, özellikle 2000 yılı sonunda Erzincan'da çok kuvvetli yapılar inşa edilmeye başlanıldı.
• 2000 yılı sonrası zorunlu hazır beton kullanımıyla birlikte beton probleminin büyük bir kısmı önlenmiş oldu.
• Yapı denetim firmalarının yürürlüğe girmesiyle denetim mekanizması oldukça artmıştır. Yapı denetim firmaları öncesi de Erzincan'da inşaatların oldukça hassas bir şekilde inşa edilmeye çalışıldığının şahidiyim.
• 1992 depremi sonrası projeci mühendisler kendi projesinin hasar görmemesi için 2018 yönetmeliğinin üzerinde kuvvetli yapı tasarlamışlardır. Erzincan'da 1992 sonrası yapılan yapıların büyük çoğunluğunda gerekli olanın fazlasında perde elemanlar var.
• Ben bir inşaat mühendisi olarak gezmeye gittiğim her yerde inşa aşamasındaki yapıları incelerim. Benim gördüğüm deprem bölgeleri dahil en güçlü yapılar Erzincan'da inşa edilmektedir. Burada 2-3 katlı binaların altına 70-80 cm kalınlığında radye temel
• Aynı depremselliğe sahip olan başka illerde bu temel 10-15 katlı binaların altına yapılmaktadır.
• Şehirde sayısını bilmiyorum ama belli sayıda 1992 depremi öncesi yapılan yapılar var.
• yapılmaktadır.
• Benim bilgim ve tecrübelerim ile 1992 öncesi inşa edilen yapılar riskli yapılardır, bunlar güçlendirilmiş olsalar bile bana göre bu binalar riskli yapılardır.
• Bir yapıya riskli raporu verebilmek için çok detaylı çalışma gerektirmektedir. Şunu unutmayalım, risksiz diye rapor verilen yapılar oluşacak bir deprem sonrası kullanılmaz hale gelebilir, çok nadirde olsa göçe bilir.
• Çok kısa olarak yapı hasarları hakkında bilgi vermenin iyi olacağı kanaatindeyim.
• 1- Hasarsız bina: bir deprem sonrası yapı deprem öncesi durumunu aynen koruyorsa bu yapı hasarsız kabul edilir.
• Bir yapıya riskli raporu verebilmek için çok detaylı çalışma gerektirmektedir. Şunu unutmayalım, risksiz diye rapor verilen yapılar oluşacak bir deprem sonrası kullanılmaz hale gelebilir, çok nadirde olsa göçe bilir.

- Çok kısa olarak yapı hasarları hakkında bilgi vermenin iyi olacağı kanaatindeyim.
- 1- Hasarsız bina: bir deprem sonrası yapı deprem öncesi durumunu aynen koruyorsa bu yapı hasarsız kabul edilir.
- 2- Hafif hasarlı bina: deprem sonrası binanın çeşitli bölgelerindeki sıvalarda kılcal çatlaklar oluşmuş ise, hasar bunun ile sınırlı ise bu hasar türü hafif hasar olarak adlandırılır.
- Orta hasar: Deprem sonrası yapının taşıyıcı olmayan dolgu duvarlar patlamış, yapının kolon ve kirişlerinde çatlaklar veya mafsallaşma oluşmuş ise yapı orta hasarlı olarak kabul edilir. Orta hasarlı binalarda yapı şakülünden kaymamış olması gerek.

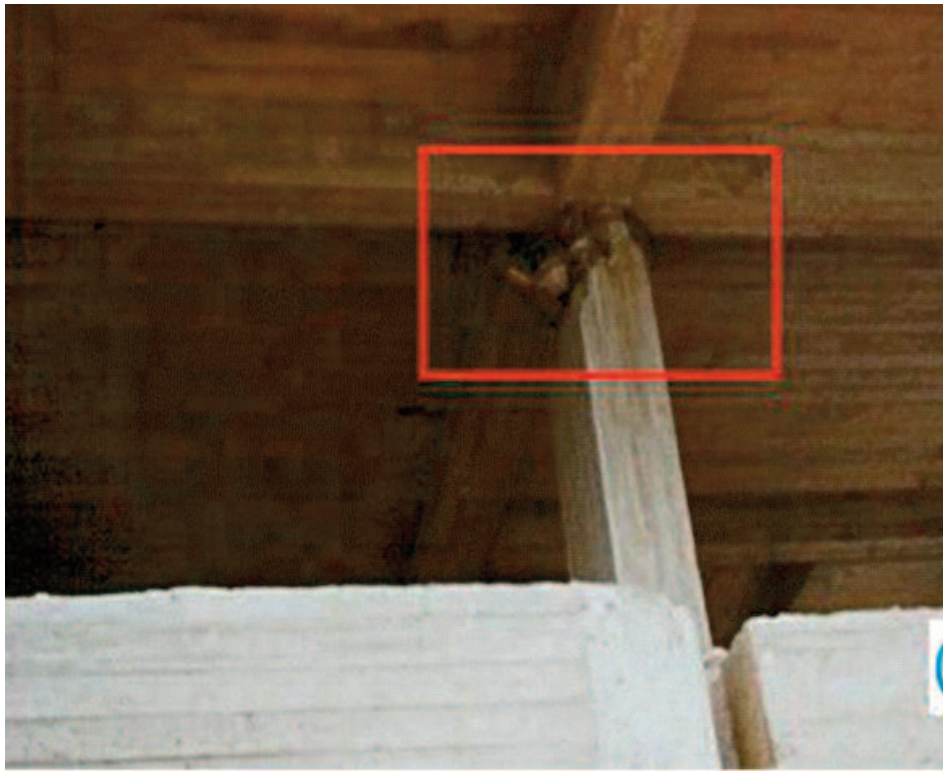

- Ağır hasar : yapının taşıyıcı elemanlarının büyük çoğunluğunda mafsallaşma olmuş, ama yapı göçmemiş ise yapı ağır hasarlı olarak adlandırılır. Yapı şakulünden kaymış olabilir

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim